

SZENT ISTVÁN BAMBERGBEN.

Irta: *Hekler Antal.*

A JUBILEUMI évvel kapcsolatban nemcsak a német napisajtó, hanem a német tudomány is fokozott figyelemmel foglalkozik Szent István alakjával. Különös figyelmet érdemelnek dr. Hartig Ottó bambergi könyvtáros kutatásai (Bamberger Blätter, 1938. Nr. 6.), melynek eredményei nemcsak Szent István bambergi kapcsolatait tüntetik fel egészen új világításban, hanem azt is igazolják, hogy a bambergi Dóm nagyhirű lovasszobra a keresztény lovageszménynek ez az örökérvényű megfogalmazása, hosszú századok óta már mint Szent István magyar király ábrázolása él a bambergi nép köztudatában.

A néphit szerint Szent István leánykérőben megfordult Bambergben, amire a helyi legendák XIX. századi verses feldolgozása is utal. A König Stephan auf der Freite című legenda elmondja, hogy a leánynézőbe érkező király II. Henrik oldalán lóháton léptetett be a Dómba. (Andreas Haupt: Bamberger Legenden und Sagen, Bamberg, 1842. 141. o.) Szent István királyunk bambergi látogatása történetileg nem igazolható, csak annyi kétségtelen, hogy az 1007 november 11-én tartott frankfurti zsinaton, mely II. Henrik püspökségalapítását megerősítette és a Dóm 1012 május 6-án tartott fölszentelésén Asztrik püspökkel képviseltette magát. Ez alkalommal szentelte föl Asztrik a bambergi Dóm keleti kórusának kriptája előtt álló István első vértanu oltárát, aki Szent Istvánnak volt a névadó védőszentje.

Szent Istvánt fiával együtt már 1083-ban szentté avatták, II. Henrik kanonizálása ellenben csak 1146-ban következett be. Az ez alkalommal kiadott pápai bulla a császár érdemeinek felsorolása kapcsán a magyarság megtérítése körüli buzgólkodását is dicsérőleg emeli ki.

Szent István kultusza Bambergben a XII. század közepére nyúlik vissza. Az István-napi szertartásokra vonatkozó egyik Graduale De Sancto Stephano rege címen a következő hangjeggyel ellátott verset tartalmazza: Alleluia. Sanctissime confessor Domini, Ungarorum pater et rex Stephane, intercede pro nostra omniumque salute. (Alleluja, Isten legszentebb hitvallója, magyarok atyja és királya, István, könyörögj érettünk és mindnyájunk üdvéért.)

A fennmaradt szertartáskönyvek alapján kétségtelen, hogy 1333-tól kezdve Szent István napja (augusztus 20) Bamberg egyik legnagyobb ünnepe volt, amikor a harangok zúgása Bamberg egész népét és papságát, egészségeseket és betegeket, a pompázón feldíszített

Dómba szólította, hol pontosan előirt imák és énekek s templomi karok hirdették magasztalva Szent István tetteit és érdemeit. A harangzúgáson és éneken túl egyesek még a szent lova patáinak dobogását is hallani vélték s megilletődve tekintettek fel a lovasszoborra, melyben Szent Istvánt tisztelték. A lovasszobornak ez a Szent Istvánnal való egybekapcsolása a századok során változatlanul tovább élt. A Magyarországon is megfordult Fr. Ernst Brückmann Memorabilia Bambergensis (Epistola itineraria octava, Wolfenbüttel, 1729.) című művében Bamberg nevezetessége gyanánt Szent István lovasszobrát említi meg, mely a II. Henrik látogatására érkező királyt tüzes lován léptetve ábrázolja (statua Divum Stephanum Regem Hungariae fortem, equo animoso et alacri insidentem repraesentans, eo modo caesa, quo Rex gratia invisendi Heinricum Imperatorem Bambergensem ingressus).

A bambergi Dóm lovasszobra, bárha mindezek alapján kétségtelenül Szent István magyar király ábrázolásaként élt a köztudatban, arcképszerű hitelességre nem tarthat számot. Benne a középkori lovag-eszmény kapta meg legnagyobb és legtisztább plasztikai fogalmazását. A magyarság büszke lehet rá, hogy az 1230-as években keletkezett pompás lovasszobrot, mely a lovagvilág lelkének és egész korának szimbólumává nemesedett, hitelt érdemlően első szent királyunk nevével láthatjuk el.

REGGEL ÖT ÓRA.

*Alszik a város. Rajta pihen még
a halott estnek ünnepi csendje, —
nyílik az ajtó s ébredő lelkem
lopva kilebben rajt, a ligetbe,*

*Mint csupaszgyermek, kúszik a Nap
az égnek ölén — (már reggel öt óra...)
angyali ajka szórja a csókját
rám, a még most is álmodozóra.*

*Tisztul a tó, — friss, kék vize fodros,
parti sekélyén fürdik az állat...
búsul a fűz, — ó, nézni mi fájó
vizbebukó, bús lombkoronákat!...*

*Reggel öt óra. Hangoz a tájék, —
tarka madárraj rebben a fákról
s hallani olykor halkán, amint a
ligetek szárnyas ácsa kopácsol.*

*Mozdul a szellő. Véle a Hajnal
erre kerülő lelke: az illat...
engem a rózsák virágbabomló
ezer bimbaja csókra tanítgat.*

*Lehajolok — s a porból emelve
egy halott pillét ejtek a tóra...
viszi a víz — és kongat a szívem:
reggel öt óra... reggel öt óra...*

Tamás Tihamér.

MULÓ EMBERI ÉLET — HALHATATLAN NEMZETI IMA. (KÖLCSEY EMLÉKEZETÉRE.)

Irta: *Marék Antal dr.*

A LOSONCI városháza folyosóján két arcképet hagytak épségben az új gazdák: az egyik Arany, a másik Kölcsey mellképe. Mi tarthatta vissza őket attól, hogy éppen a Himnusz költőjét kíméljék, kinek ványadt arca, fél szeme s tar koponyája könnyen felkelthette volna bizalmatlanságukat? Megérezték a szellem különös forrongását a gyenge és törekeny testben? A kivételes szellem erejét érezték-e, amelynek a nemzethez való törhetetlen ragaszkodása még az ellenség előtt is tiszteletreméltó?

Kölcsey rideg, szülői szeretet melege nélkül eltöltött gyermekkor után meghasonlott lélekkel került húsz esztendő korában Pestre. Kazinczy írói köréhez csatlakozott, hol hamarosan rájöttek arra, hogy a szálnalmas test a legnagyobb magyar szellemnek egyikét hordozza magában. A legnemesebb erkölcs fegyelme mellett az igazság fanatikusa volt. Sok csalódás érte, de mindez arra volt jó, hogy tisztult és magasabbrendű életszemlélet alakuljon ki benne. Ismerte a szép élet titkát, de ő maga sohasem élhette azt. Mindig másokkal törődött, mindig másokért dolgozott. A hálátlanság láttára csak csodálkozott és megbocsájtott. Az egész életet egy magasabb síkról szemlélte, honnan minden szálnalmas és gonosz emberi tett méltó értékelést kap, hol a hálátlanság nem fáj többé s az égi csillagok fénye a gyémántnál is ragyogóbbá válik. Kölcsey lelke feljutott ebbe az irigyelt magasságba s bármennyire is emlékeztette beteges teste az elmúlásra, ezt a szellemi felsőbbiséget mindig, élete súlyos napjaiban is megőrizte.

«Az én bensőm tűzzel teljes, de külsőm ezen nyomorult alkotmányú test, mindenre alkalmatlan» — írja egyik levelében. Tragédia volt-e valójában a nyomorult alkotmányú test? Talán nem. Ez a mai értelemben vett gatlás rejtette el őt az emberek elől, hogy megérjen a Szépséggel való felejtetetlen találkozásra. «Szenvedek én, mint senki itt körülöm nem szenved» — sóhajtja egyhelyütt. Szenved, a bánat túlságosan megtépi s mégis szorongva fél attól, hogy megszabadul tőle. Mintha nélküle mit sem érne az élet. «Mi az, ami engem leláncolva tart?» A munka az, amely fogva tartja őt, az a temérdek tennivaló, melyet a korabeli Magyarország lelkiismeretére aggatott. S ebben a tettvágyban olykor elfelejti gyengeségét s mint politikus az alkotmány védelmében és a jobbagyság felszabadításában kemény és hajthatatlan. Más kérdés az, hogy később a kiáltástalan harcba belefáradt s elhagyta ezt a számára oly idegen területet. Ott szolgálta a nemzetét, amikor íróasztala felett a magyar nyelvet szépítgette, csiszolgatta, mert tudta, hogy ez a nemzet a nyelvében él vagy bukik. Azokra a nagy feladatokra készítette elő a magyar nyelvet, amely a német és a latin művelődés utáni nagy önsz-melés idején a magyar irodalomra várakozott.

Sokat dolgozott és elégedetlen volt. Mindenáron, a kor szellemével ellentétben nemzeti irodalmat akart, de ezt minden meggyőződése ellenére csakis úgy érthette meg, ha a klasszicizmus korát lezárja s ugyanakkor egy összehasonlításban kevésbé értékálló, de milliószor zengőbb, hódítóbb, örömtelibb nyelvű irodalom kivirágzását segíti elő. Bár a klasszicizmussal való

szellemi rokonsága nyilvánvaló volt, fájó szívvel búcsúzott a római és görög verselőktől és filozófusoktól, hogy előkészítse a helyét egy nemzeti költészetnek, amelynek csodás sorai akkor már Vörösmarty, Arany és Petőfi lelkében zsongtak. A magyar erdő zúgása, a magyar népi lélek évszázadokon át elfojtott és elfeledett örömei és bánatai, a magyar alföldi rónán átseprő napfény, a magyar lélek nemes tulajdonságai, mind-mind hangot kaptak, hogy a nemzetet egy új ezredév rendjébe felfokozott életkedvet és kemény öntudattal beállítsa. Kölcsey ebben a számára szomorú búcsúzkodásban nem mulasztotta el a görög költőket a rómaiak elé helyezni s mindezt azért, mert Homeros nemzeti érzést vitt a görög költészetbe. Ugyanakkor az európai tudatot is hirdette s igyekezett az európai kultúrában a magyarság helyzetét is megállapítani. E tág horizont következménye az, hogy Kölcsey nemzet-szemlélete, amely a napoleoni kor lezajlása után mindenütt fellángolt nemzeti mozgalmakkal tartott rokonságot, ma is elfogadható eszményi fogalma a napjainkban erősen vitatott nemzetiségi komplexumnak.

Kölcsey européer voltát mi sem jellemzi legjobban, mint az, hogy vallási téren türelmes volt s kálvinista létére tárgyilagos maradt a katolicizmussal szemben. Kölcsey lelkét nem érték el a vallási villongások, mert életében mindig tárgyilagos maradt. Kutatásai során rájött, hogy a renaissance Itáliában fényelt fel, hol a katolicizmus trónusa állott. A reformáció fellépését pedig politikai okokkal hozta összefüggésbe, nevezetesen a német egyházfejelmek áhitozásával az egyházi vagyponra.

Kölcsey elsősorban író volt, a szónak egészen nemesen vett értelmezésében. Mindent az író érzékeny lelkiségével szemlélt s így politikai, filozófiai nevelési munkálkodását is átszötte az esztétikai szempont. A líra mindenütt betolakodott írásaiba s ez adott elegendő kalóriamennyiséget valamennyi írásának, hogy így egy évszázaddal halála után csodálkozva s lelkesülten olvassuk őt. Mindez természetesen tudományos jellegű munkáit kissé fellengőssé tette, de egy évszázad távlatából meg kell állapítanunk, hogy ez sohasem ment az igazság rovására. Az igazságot Kölcsey mindenkor kihangsúlyozta, még akkor is, ha ebből kára lett. Kölcseynek hallatlan erőt adott az a hűsz esztendeje lelkében forrongó reformtörekvés, amely a magány boldog csendjéből a politika zajongásai s kétes értékű dicsőségének közepébe üzte. Kezdetben, mint író szolgálta a nemzet ügyét, de ez az indirekt módszer a maga láthatalan eredményeivel utóbb türelmetlenné tette. Kiállt a nyilvánosság elé, vállalta a politikai élet üldöztetését, a cenzurát, a meg nem értést, a csalódást, de az igazságot, amely egyre bizonyosabb formában alakult ki a tudományokkal kiművelt agyában, a kor minden ellenkezése dacára hirdetni kellett.

Ha közben meggondoljuk, hogy Kölcsey akkor jelentkezett veszedelmes mondanivalóival, amikor a szabad szóért Kazinczy már letöltötte a spielbergi sötét esztendőket s a cenzor ceruzája nem egyszer törre vált s retorziót alkalmazott a szabad szólás megszállottjaival szemben, akkor értékeljük valójában Kölcsey bátorságát s csodáljuk szenvedélyességét s harckészségét.

Kölcseyben az első magyar világpolgárt is megismerhettük, ki az ország polgárának nevezte magát, nem ismert valláskülönbséget, de mindvégig ellensége volt a polgár uniformizálódásának. Liberalista volt, de nem olyan értelemben, mint az eszme mai fanatikusai, kik a liberalizmusban az idegen faj egyeduralmát s megerősödését célozzák.

Nem lenne teljes Kölcsey arcképe, ha kihagynók a szociális vonást belőle. A jobbagység felszabadítását egyre sürgette s közben nem riadt vissza

attól sem, hogy fenyegetéssel segítse elő ügye győzelmét, saját megyéjének népét, annak történeti, szociális, kulturális, gazdasági és közegészségügyi viszonyait feltárva. Korunkat száz esztendővel megelőzte ezzel a ténykedésével. Ez a fanatikus reformer az ifjúság felé vezető utat találta meg legelőbb. S mikor követi tisztéről lemondott, az ifjúság érezte, hogy vele a tiszta parlamentarizmus s az elvhű, igazsághoz konokul ragaszkodó tiszta politikus távozott a pozsonyi országgyűlésből.

Kölcsey nyelvezete szinte mai. Tiszta és nemes stilus ez, amely, eléli még néhány évszázadig.

A Himnusz értelme.

Az örökéletű nemzeti imádságot, a Himnuszt a költő írta. Az a költő, aki oly nagyon félt az elmúlástól. Nem a haláltól félt, hanem, hogy nyomta lanul vész el a magyar föld porában. Halhatatlan nemzeti ima azért lett belőle, mert a magyarság érzésvilágát a leghívebben tükrözi vissza. Istennel kezdődik s bűnhődéssel végződik. Könyörgéssel indul el s a bűnök bűnhődéséhez tér meg.

A Himnuszban nincs nemzeti gőg, önteltség és hódítási vágy. A magyar nemzet imája nem áldomik világdicsőségről, bár annak az izét is megköstolta. (Nagy Lajos kora) A hangsúly egy szebb jövőn van, hol jókedvben és bőségben élne a nemzet. S ez a könyörgés szinte elementáris erővel tör fel a szövegben s dallamban is ennél a résznél :

Balsors, akit régen tép,
Hozz reá vig esztendőt . . .

A magyar történelemnek hány véres napja elevenedik meg előttünk : Mohács, a török hódoltság, Világos, Trianon ! De él a nemzetben a bizalom, hogy megbűnhődte már a multat s a jövőndőt.

A Himnusz dallama szinte zsoldárszerű. Ha halljuk, emlékezünk gyarlóságainkra, bűneinkre s hibáinkra, de emlékezünk ellenségeinkre is, akik egy évezreden keresztül ellenünk vétettek.

Ugyanakkor eszünkbe jusson a költő is, aki félt a mulandóságtól s ebben a félelmében örökérvényű és örökéletű imádsággal ajándékozta meg a nemzetet. De mégsem egészen így. A nemzet ajándékozta meg a költőt, amikor szépséges sorait büszke és örömteli pillanataiban énekli és imádkozza. De önmagát is megbecsülte a nemzet akkor, amikor nemes gondolkodású és fenkölt jellemű költője Himnuszt nemzeti dalává avatta.

Könyörgésünk pedig addig ostromolja az eget, amíg Isten áldó keze felénk nem hajlik s a költőtől megénekelt jókedvvel s bőséggel meg nem áld bennünket. Bár érne a nemzetet most valami felejthetetlen nagy öröm, hol lobogóerdő s boldog emberarcok fölött szállna a Himnusz méltóságteljes dallama. Ez volna a költő számára a legszebb megemlékezés.

Centenáriumok sora.

Napjainkban esedékes centenáriumok tömege világot vet egy irodalomban s tehetségekben gazdag korra. Hangos ünnepléseink s kétségbeesett kutatásaink pedig példázják a reménytelen kort, amelyben új éle.formát keresünk. Kölcseytől tisztaságot, fegyelmet s kíméletlen kritikát tanulhatunk. A lélek töretlen erejét csodálhatjuk, amely legyőzve a test gyengeségét, győztes maradt az elmúlás sötétsége felett.

Sivár korban fokozott fgyelemmel fordulunk Kölcsey felé. Meghatottan

ünnepelünk s magunkba szállva verjük mellünket. Hideglelősen elhadarjuk a Parainesis halhatatlan sorait, a hibákkal együtt, mik gimnáziumi tanulmányainkból megmaradtak bennünk : «az, ki életében sokat érzett és gondolkodott, érzeményeit és gondolatait nyom nélkül elröppenni nem hagyta, az oly kincset gyűjtött magának, mely az élet minden szakában, a szerencse minden változása közt, gazdag táplálékot nyujt lelkének». Elhadarjuk, közben a háborúkra gondolunk, mik békés falvak és városok földjein dűlnak s az európai lélekre, amely még ma sem találta meg a lélek nyugalmát.

A centenárium legértékesebb Kölcsey-könyve Kornis Gyuláé.¹

A «legmélyebb humanista» — ahogyan Kornis Kölcseyt nevezi, nem kaphatott volna méltóbb, hozzáértőbb, lelkesebb tanulmányirót Kornisnál. A jeles pap, aki a filozófiában, psychológiában, történetfilozófiában, politikában és pedagógiában előkelő helyet vívott ki magának a magyar tudományos világban, a versírásan kívül szinte ugyanazokat a műfajokat művelte, miket Kölcsey. Érthető tehát, hogy Kornis, aki a fenti tudományok jelenlegi állapotával s fejlődésével tisztában van, szinte egyedülállóan méltó arra, hogy Kölcsey munkássága felett a mai tudós szemével ítéletet mondjon. Ez az ítélet pedig szinte áradozó, a tudományos hangnál szokatlan lelkes méltatás. Az a szellemi fejlődés, amelyen Kölcsey életén keresztülment, könnyed, előkelő s mégis hiteles értékelést kap. S ez Kornis könyvének egyik legnagyobb értéke s legjelentősebb irodalomtörténeti eredménye.

Kornis Kölcseyt a mai magyar élet távlatába állította s tanításainak úgy tudott örök s mai érvényt szerezni, hogy bebizonyította aktualitását korunk problémáival kapcsolatosan. Igy első falukutatónak nevezte művében Kölcseyt, mikor megyéje szociográfiáját mint első és jelentős kísérletet összegyűjtötte.

Élő valóság ez a könyv, mert közben igazolásképpen egyre a költőt szólaltatja meg. Jól megválasztott idézetekkel állításait minden bizonyításnál kompetensebb érvel támasztja alá. Szinte ijesztő néha, ahogyan összeolvad ez a két tudós hang, olykor eltűnik az idézőjel, mintha mai ember szólana a könyv lapjairól felénk. Két hasonló ívelésű s görbéjű pálya találkozott itt s száz esztendő ide, száz esztendő oda, szinte egygyólvad s ezzel kihangsúlyozza azt a kapcsolatot, amely az egyes századok szellemi megmozdulásai közepette észrevétlenül, néha mégis leplezetlen meghúzódik.

Kornis helyesen állapítja meg, hogy az antik világ művelődése csak eszköz volt a nemzeti nyelv, irodalom és művelődés finomabb kialakítására. Ezzel a megállapításával expiálta Kölcseyt, ki bizonyára szorongva, de mégis megmagyarázhatatlan izgalmas sejtéssel vágyakozott a magyar irodalom magyar szelleme felé. Ez az igazolás helyes s értékálló, bár Kölcsey is megérte volna az irodalom hatalmas fájának kiterébélyesedését.

Kornis Gyula hosszan elidőz ott, ahol a költő politikai pályáját méltatja. Itt természetes érdeklődéssel figyeli mindazt, ami Kölcsey politikai elvei körül történt s egyben kiolvassa azt a politikai psychológiát, melyet ő a képviselőház üléseiről bizonyára kitűnően ismer.

A teljes kép, amelyet Kornis kitűnő könyvében kapunk Kölcseyről, méltónak mutatja a költőt az ünneplésre s a megemlékezésre. A költő vágyott arra, hogy ne feledjék el, Kornis olyan emléket állított neki, amely mint Kölcsey emlékezete nemesebb, mint az aranyérc s időállóbb, mint a szikla.

¹ Kornis Gyula : Kölcsey Ferenc világnézete. Franklin kiadása.

CSAK JÁTÉK VOLT.

Irta: Szitnyai Zoltán.

1.

BÁRÓ TOBY KELEMEN a háború előtti években halt meg. Özvegye, hogy szabaduljon a jelentékeny adósságtól, eladta a pár száz holdas birtokot, parkot, kastélyt s egyetlen leányával, Tinkával beköltözött a városba.

Fellélekzett, amikor elfoglalta a régi családi ház első emeletét, ahol gyermekora és lányságának holdog időszaka telt el. Szerelmmel ment az urához és szerelmében nem is érte csalódás, mégis kissé mindig idegennek, szinte vendégnek érezte magát a sárgafalú kastély zöldzsalus ablakai mögött. Szíve mélyén sohasem tudott megbarátkozni a különféle Toby-rokonokkal, akik elég ritkán keresték fel őket, de olyankor hangos és a Schefferéknél szokatlan zenebonával verték föl a házat. Mivel fiúgyermekük nem volt, a marconakülsejű Toby-ösök sötét, olajfestményű képeit, melyek különben is titkolt félelemmel töltötték el, odaajándékozta a legközelebbi Toby-rokonnak s csak a közvetlen elődök képeit helyezte el a Scheffer-ösök polgáriruhás, vastag aranyláncos, szelíd arcú másaival átellenben, ebédlőjének falán. A bútorokat is lehetőleg úgy csoportosította, hogy a leánykorának elhagyott otthonára emlékeztessék. A kastélyt brokát függönyeiből alig tartott meg néhányat; azok a lensárga csipkefüggönyök kerültek vissza az ablakokra, melyeket még a szülöktől örökölt. Az ablakok párkányán összezsúfolódtak a piros és rózsaszín muskátlik. Ismét otthon érezte magát.

Tinka akkor tizennyolc éves volt és lassan gondolni kellett arra is, hogy megfelelő férjet keressen a számára. Ez persze nem könnyű, főként az ilyen kis városban, ahol alig akad Tinkához illő társaság. Mert ami még jó lett volna neki, a Scheffer-lánynak, az már nem lehetett jó Tinkának, aki elvégre mégis született baronesse. Ez az aggodalma hamarosan beigazolódott, amikor a fiatal főispáni titkár, igen csinos, szőke fiú jelent meg náluk. Egressynek hívták s Heckensbergerek voltak az ősei, de ő már Egressynek írta a nevét két es ipszilonnal. Tinka nem bírta az első pillanattól kezdve. Ha Egressy érkezett vadultan száguldott szobáról-szobára s bevágott ajtók dörrenése hirdette menekülésének távolodó útját. Csak jó idő múlva s hosszas kérlelésére került elő, gögösen lebocsátott szempillákkal, inkább eltávolításra, mint kézfogásra nyujtott merev karral s a válaszait olyan kurta «igen»-ekbe és «nem»-ekbe sűrítette, hogy a szegény titkárnak hideg lúdbőrözött végig a hátán. Egyszer arról beszélt közlékeny fecsegéssel, hogy valami hivatali szabálytalanságra akar-

ták rávenni. Hogy merészelnek ilyesmit feltételezni róla, egy Egressy Jenőről? Elismerésért esengő tekintettel lesett Tinkára. Az hidegen és szótlánul nézte egy darabig, mint akit végleg nem érdekel ez a dolog, aztán tagoltan, kegyetlen lassúsággal mondta:

— Persze, hogy is lehet ilyesmit feltételezni egy Egressyről? Kétes ipszilonnal.

Ezt a «kétes ipszilon»-t úgy hangsúlyozta, hogy lehetetlen volt félreérteni. Gonoszul alkalmazott szójáték volt ez, mely a titkár esseinek és ipszilónjának kétes voltán gúnyolódott.

Azóta Egressy nem is jelentkezett többé.

A bárónét megdöbbenette és elgondolkoztatta ez az eset. Ez mégis több, mint amennyit gondolatban Tinka számára engedélyezett. Ki az, akire ez a Tinka vár, aki elég lenne neki? A helybeli bállokra nem megy, nem és nem! Hiszen ő elkísérné akár Pestre is, de ha említést tesz erről Tinkának, az csak vonogatja a vállát, nem fontos, nem érdeklí. És mégis egyik ruhát csináltatja a másik után, hosszú selyem báli ruhákat s azok ott lógnak a sötét kamra szekrényfogasain, anélkül, hogy valakinek megmutatná magát bennük. Pedig milyen szép, ha néha felpróbál egy-egy ruhát és nyulánkan megáll a hosszú tükör előtt. Csak áll és a tükörbe bámul sötét, mosolytalan szemekkel, alig mozdul, csak az ujjai siklanak végig a testén, nyakától a csipőig s ott megtapadnak, mintha érezni és ízlelni akarná önmagát. Aztán sarkon fordul, a ruha lehull róla, a jelenésnek vége. De hogy ez miért van így, azt kérdezni sem szabad tőle. Éjszakánként áthallatszanak a sóhajai a szomszéd szobából. S ha az anya szólni mer, hogy mi az, valami bajod van, Tinka? Éles hangon csattan vissza a válasz: — Hagyjon, mama. — És semmi több. Mi ez, ki ez a lány, miféle vér van benne és mit rejteget ez a vér?

2.

A főépület földszinti lakásában Bokor Péter városi tanácsnok özvegye lakott. Általában csupa özvegy a házban. A toldaléképület emeletén Hamrákné két lányával, az egyik udvari lakásban egy öreg munkásasszony, aztán egy kárpitós fiatal özvegye vásott kölykökkel, az egyetlen férfi egy bányász volt, akit azonban napközben alig lehetett látni. Valamennyien régi lakói már a háznak.

Özvegy Bokornének a szülei is ugyanott laktak, ahol most az özvegy. Együtt nevelődött a bárónéval. Első bálak, első szerelmek rózsairatú álmodozásainak emlékei szőtték össze a barátságot, mely megmaradt a későbbi években is, amikor a szép Scheffer Ágotából báró Toby Kelemenné lett. A bárónének abban az elhatározásában, hogy ura halála után visszaköltözzék a régi családi házba, nagymértékben szerepelt az a tudat is, hogy ismét közös fedél alatt lehet gyermekkorának leghűbb barátnőjével. Alig volt nap, amikor fel ne keresték

volna egymást. Hol a báróné futott le özvegy Bokornéhoz, hol meg az jött fel hozzá, naponta többször is s mint ilyenkor mondani szokták egymásnak :

— Csak egy sprungra jöttem, Micikém. — Máskor meg Bokorné :
— Csak egy sprungra jöttem, Ágotám.

— Te, Mici — panaszkodott egy nap özvegy Bokornénak a báróné. — Én úgy nem értem ezt a Tinkát. Az én lányom és mégis sokszor azt kell mondanom, hogy magam sem értem őt. Egészen más, mint aminő te vagy én voltunk az ő korában. Egészen más. Néha szinte félni kell tőle. Istenem, mi lesz vele, milyenné fejlődik?

Bokorné elgondolkodott.

— Ne féltsd — mondta aztán az ő okos és megnyugtató modorában. — Most forr, erjed s ha majd megjött az ize és megtalálta önmagát, megnyugszik ő is. Biztosan megnyugszik. Csak hagyni kell, okos lány, de fejlődésben van, ennyi az egész.

— Nem tudom... Hiszen mi is fejlődtünk, de az más volt, egészen más.

Bokorné sem tudta, ő csak megnyugtatót akarta az anyát, de maga is sokszor eltűnődött már ezen a Tinkán. Néha úgy néz rá, néha úgy tud nézni hidegen, keményen, hogy csakugyan félni kell tőle. Máskor meg beront hozzá, egyenesen be a konyhába, nagy halom virággal, amit édeskedves kacajjal odaönt a karjaiba, aztán a tűzhely mellé röppen, hogy majd most ő fog kotyvasztani, Mici néni pedig csücsüljön le szépen egy székre és meséljen valamit a régi időkből, mert azt olyan jó hallani, ha a régi időkről mesél Mici néni. Ilyenkor nem lehet tenni mást, csak szeretni és nagyon átölelni ezt a Tinkát. Szinte fáj utána a lakás csöndje, ha már elviharzott. Mici néni még azután is ott kuksol egy darabig a széken, ahová Tinka kényszerítette és tünődik azon, lehet-e, hogy ez a Tinka, ez a csupa napsütés és a másik, az a zord, szigorú és kemény, egy és ugyanaz? Igaza van Ágotának, ezt a lányt nem lehet kiismerni.

És Tinka? Néha nyoma vezett s ilyenkor az özvegy hiába tette tívé érte a lakást. Tinka jól hallotta az anyja hívó kiáltásait, de meg sem moccant rejtekhelyén a padláson, amit még gyermekkorában kedvelt meg, amikor néha ellátogattak a Scheffer nagyszülőkhöz. Elbújt egy sarokban, padlászgerendák között, a tető hajlata alatt és álmodozott. Ezek voltak életének legszebb percei, átszellemült és szelíd mosoly költözött a tekintetébe, amint sokszor hosszú órákig mozdulatlanul bámult maga elé rejtekhelyén. Ilyenkor csak álmodozott. Soha nem létezett hercegek és királyfiak álomalakjai vonultak fel előtte képzeletének márványcsarnokában. Névszerint ismerte valamennyit és kedves mosollyal üdvözölte őket, amint alázatos hódolattal járultak eléje. — Örülök, nagyon örülök királyi fenség — mondta Xavér királyi hercegnek, akinek ugyan már kissé görnyedt a háta, de a szeme mélytűző és nagyon érdekes. — Rég nem láttam

excellenciádat — szólította meg herceg Tinpanettit, az ismert úrvost —, maga persze csak a paripáival törődik s engem egészen elhanyagol. — Aztán egy másik úrra mosolygott s a megkülönböztetett szivélyesség hangján szólt Fenyvessy Kamillhoz, a daliás huszártiszt-hez, akinek talán egyetlen hibája, hogy szőke haja és kék szeme van: — Nos, kedves gróf, hallom, hogy ismét megölt valakit párbajban. Ejnye, hát már sohasem fog megjavulni, maga rossz ember? — És sorra így, egymásután férfiak és férfiak, mind finom és gazdag urak, kedvesek is, ó nagyon kedvesek, de mégis egyik sem az igazi . . . Míg végre e népes és díszes gyülekezet végén egy szálfamagas, keménysörényű, barna férfi lépdél, olyan göggel, mint egy pogány isten. Tinkában elfullad a lélekzet is, amint meglátja messziről. Az meg egy szót sem szól, csak kinyújtja érte erős karját, Tinka is hallgat, feláll, megy vele, némán, engedelmesen, sápadtan, lesütött szemmel . . . Csaknem elájult a gyönyörtől, valahányszor álomvilágának eddig a jelenetéig ért el.

Minderről persze senki sem tudott, egyedül csak Tinka.

3.

Három esztendő telt el a városi régi házban, amikor egy télen közeli Toby-rokonok hívták magukhoz Tinkát farsangolni. Két felnőtt lányuk van, hadd ismerkedjenek meg és barátkozzanak össze egymással. Táncolni, lovagolni annyit lehet, hogy az sok is. Tinka nem szívesen ment s az anyának rengeteg rábeszélésébe és kérlelésébe került, mire végre rászánta magát. Az özvegy utólag kissé félt is, nem lett volna-e okosabb hagyni Tinkát, nem csinál-e majd valami lehetetlen dolgot ott is, hiszen nála minden lehetséges, ami lehetetlen. Aztán megjött az első levél, mely teljesen megnyugtatta a bárónét. Tinka úgy látszik jól találja magát a rokonoknál. A levél, mint valami jókedvű gramofónlemez, magába szívta s szinte hallhatóan viszonzta Tinka felvidult kacagását. Talán a levél vétele utáni hetedik napon váratlanul, sápadtan és sötéten betoppant Tinka. — Megjöttem — mondta komoran, de arról, hogy miért jött meg ilyen hirtelen és váratlanul, egy szót sem lehetett kivenni belőle. Csak napok mulva a rokonok levele derített világosságot Tinka gyors elutazásának körülményeire.

— Hisz ez a kislány egy tigris — írták a levélben. — A szomszédos gróf, gazdag, fiatal és külsejében is igen kellemes férfi, naponta átlvagolt hozzájuk Tinka kedvéért. Tinka jóformán mással sem táncolt, mint a gróffal és szíves kacajjal engedte, hogy a gróf kérlelhetetlenül tartsen el vele, amint egy-egy fordulóért esedező férfi közeledett feléjük. Mindenki azt hitte, hogy kölcsönös a vonzalom. Örültek és úgy kezdték venni a gróft, mint félig-meddig völegényt . . . Aztán... Ebéd után történt a szörnyű eset. Átvonultak feketézni az úriszobába. Tinka és a gróf most is egy sarokba húzódva, mint máskor. A gróf

halkan suttogott valamit Tinka fülébe. Egyszerre nevetés csattant fel, Tinkának magasba trillázó, kegyetlen nevetése. Mindenki feléje nézett. A gróf elpirult és csodálkozva kérdezte: — Miért nevet, Tinka? — Az meg csak nevetett, egyre nevetett, feltartóztathatatlanul.

Senki sem értette, mi ez? Már kínos volt, nagyon kínos. A kisebbik Toby cousine átszólt Tinkához, ó bár ne tette volna — és megkérdezte: — Mi lelt, Tinka? — Az még mindig csaknem fuldokolt a nevetéstől:

— Nézzétek a grófot, csak most látom, hogy szakasztott olyan orra van, mint egy birkának. — És ezt ott, mindenki hallatára, így megsérteni a grófot, a grófot, aki a legjobb parti az egész megyében. — Hát ne vedd rossz néven kedves Ágota — szólt a levél utolsó mondata —, de ez minálunk nem szokás, a mi köreinkben az ilyesmit nem lehet és mi nem is kérünk ebből többé.

A báróné anyja volt, kotlós, aki minden körülmények között megvédi a lányát, még akkor is, ha az a vétkes, de a jelen esetben a «mi köreink»-kel odatűzött és félre nem érthető célzás is felingerelte.

— Édesem — szólt a gyors válasz —, én azt nem tudom, hogy mi szokás a ti köreitekben, mert én csak azt tudom, hogy mi szokás egy szolid és úri házban, ahol semmiesetre sem engedik meg alig ismert uraknak, hogy távoli sarkokba húzódva, Isten tudja mi mindent suttogjanak úrileánykák fülébe. Egyebekben pedig — tette hozzá anyai együttérzésében epésen — kénytelen vagyok Tinkának igazat adni abban, hogy semmi sem nevetésesebb annál, mintha egy grófnak birkaorra van.

Ezzel a Toby-rokonsággal egyszer és mindenkorra végeszakadt minden további kapcsolatnak.

4.

1914-ben, amikor kitört a világháború, Tinka már huszonkét éves volt. Néha még megtörtént, hogy felmerészkedtek hozzájuk bátor és elszánt fiatalok, aztán, néhány Tinka-féle tigriskarmolás után, lassan és végleg elmaradtak.

— Szép lány, nagyon szép lány — állapították meg —, de gögös, vagy nincs szíve, vagy Isten tudja mi, de mindenesetre lelketlen szépség.

Az utcán jóformán csak vasárnap lehetett látni, amikor az anyjába karolva, lesütött szemmel, sötét ruhában, hófehér arccal s a kalap árnyéka alól halántékáig csavarodó hollófekete hajjal templomba ment a déli misére. Nem is ment, hanem vonult, királynői idegenséggel, a templomban leborult az első pad zsámolyára, imádkozó két kezének fehér függőnye mögé rejtette arcát és azt meg sem mutatta többé, egész a mise végéig. Néha látni lehetett egy-egy pillanatra, amint megjelent emeleti lakásuk valamelyik ablakának csipkefüggőnyei között és sötétén tüzelő szemét a városra sütötte. Gyorsan,

szinte sértődötten húzódott vissza, amint észre vett egy-egy feléje kíváncsiskodó tekintetet.

A kisváros élete egyre csöndesebb lett, alig egy-két fiatalember lézengett az esti korzón szégyenlősen, mert a többi már rég a frontokon volt. A jótékonysági hölgyek ápolónői tanfolyamokat szerveztek. A honleányoknak is ki kell venniök részüket a haza iránti kötelességekből. Tinkát is felkérték részvételre s miközben beszéltek vele, nem tudták, hogyan szólítsák. Néha nekifutottak egy tegeződéssel kezdett mondatnak, aztán megtorpantak a mondat közepén. Mit néz rajtuk olyan merőn ez a Tinka? Zavartan forgatták fejüket. Legalább szólna már valamit. «No és végül azt közölhetem — édeskedett Tinka felé az idősebb látogató, gondosan elkerülve a megszólítást —, hogy a mi kórházunk elite hely lesz, könnyebb sebesültek számára. Épp tegnap kaptunk értesítést az első transzportról, csupa lovassági tiszt, egy gróf is lesz közöttük.» Tinkára nézett, sokat jelentő mosollyal. Ami akkor történt, azt épp úgy nem lehetett megérteni, mint annyi sok mindent, amit Tinka tett. Az ingerültség rózsaszínű felhője futott az arcára és kurtán felelte: «Mindgyárt gondoltam, hogy erről van szó. Köszönöm, de rám ne számítsanak. Én még éptestű tisztekkel sem akarok csókolódnizni.» Ebből csaknem botrány lett, de Tinka másnap már beviharzott a nőegylet elnöknőjéhez, nagy halom virággal. Édes nénikéjének szólította, megcsókolta az arcát kétfelől, sőt a kezét is és távozás előtt, ötven aranyat tett le a jótékonyság oltárára. A felháborodás hullámai ezzel ugyan elcsendesedtek, de Tinkáék házat azok az öregedő hölgyek is kezdték elkerülni, akik fiatal korukban együtt báloztak a «Scheffer-lánnyal». Az özvegy bárónénak jóformán nem maradt más társasága, mint özvegy Bokorné és özvegy Hamrákné, a todaléképület emeletén.

Aztán még egy eset történt, amivel végleg bezárult a kapu a Tinka felé közeledők bátorsága előtt. Egy fiatal ügyvéd, aki nemrég került a városba, addig ügyeskedett, míg végre sikerült megismerkednie Tinkával. Másnap már tiszteletét is tette náluk. Mert neki épp az ilyen makrancos nők az esetei, majd ő megmutatja, hogy csak bánni kell tudni ezzel a Tinkával.

— Tudja, kedves Tinka — állított be nagy garral —, magának itt mindenfelől az a híre, hogy olyan, mint a mesebeli jégszívű királylány, az is megfagy, aki magához közelít. No, mondom, ez az én esetem, világeletemben sem voltam gyáva ember, megpróbálom, akármilyen is lesz belőle.

Fuvolázva nevetett s a teste ütemesen rázkódott a fotel mélyén.

Tinka nem felelt mindjárt. Előbb odagördítette ajka fölé lassú és vészjtósló mosolyát, egy darabig eljátszott a fotel karjának puha bojtjával, aztán gyorsan szembenézett az ügyvéddel. A szavak fulánkját úgy szúrta feléje, mint halálos tördőfést:

— Már hogy lenne maga (ne vegye rossznéven, de a nevét sem

tudom) gyáva ember? Elképzelni sem tudok nagyobb bátorságot annál — s az ügyvéd kecségeorru lakkcipőjére mutatott —, mint hogy ilyen adjusztirungban mer mutatkozni nyilvánosan, amikor minden valamire való férfi csukaszürke ruhát hord és bajonettet visel az oldalán.

Az özvegy báróné megint eltűnődhetett. Talán férfigyűlő ez a Tinka? Aztán ennek a feltevésnek is különös cáfolatára akadt hamarosan. Félbehagyott írást pillantott meg egy nap Tinka íróasztalán. Először szórakozottan, kíváncsiság nélkül hajolt a papír fölé, de a megszólítás első szavai után már szorongó szívvel száguldott át a betűkön. «Szívem, egyetlen, édes Jancsim — írta Tinka az ismeretlen férfinak —, félelem nélkül nézz szembe a sorssal. Én érted imádkozom, a tiéd, csak a tiéd vagyok. Számomra te vagy az egyetlen rettegés, a béke, a remény, az élet...»

A belépő Tinka úgy csapott a báróné kezében tartott levélre, mint a vércse:

— Anyám, ezt ne merd megegyszer!

A báróné döbbenetében még csak védekezni sem tudott. Tulajdonképpen örvendezni szeretett volna, Tinkával együtt örvendezni, hogy mégis van valaki, aki előtt kinyílt a szíve. Beszélni róla, hogy milyen? Okos, szép, magas, barna? De hallgatnia kellett. Ime van gyermeke és még sincs. Ő szülte a világra és mégsem az övé. Rossz sejtelmek kedzték gyötörni. Ki ez az ember? Hol ismerte meg Tinkát? Jaj, csak ne hozzon rosszat az életére. Ha nem lett volna Bokorné, aki előtt olykor kiönthette az aggodalmait, meg kellett volna örülnie.

— Ugyan — vigasztalta az a bárónét —, mért aggódsz annyit? Hiszen minden lépését ismered és Tinka különben is alig mozdul ki a házból. Talán valaki, akivel a Toby-rokonaitoknál ismerkedett meg s azóta titkon leveleznek egymással. Ártatlan dolog.

De magában Bokorné is azt mondta: — Érthetelen, még az eddigieknél is érthetlenebb. Miféle Jancsi? Hol szedte ezt a Jancsit?

Mert azt senki sem tudta, hogy amikor Tinka elhúzódott kedvenc búvóhelyére, a padlástető hajlata alatt, olyankor felvonult előtte régi lovagjainak hűséges körmenete. Timpanitti herceg érkezett elsőnek. Egykor daliás testét csonkán és mankókra függesztve, vonszolta magával. Szegény herceg többé nem fog sövényakadályokat ugratni át versenyparipákon. «Vigasztalódjék hercegem — szólott hozzá Tinka —, lássa, a gróf, aki annyi embert ölt meg párbajban, épp most hallom, nincs többé, szíven csapta egy ostoba golyó. Maga mégis él.» És mások is jöttek, legtöbbször kötéssel a homlokukon, karjukon. A kis báró szomorú, fekete kötést viselt ott, ahol azelőtt vidám, nyegle monokli villant a pajkosmosolyú szem fölött. Tinkának valamennyihez volt néhány kedves, vigasztaló szava. Hisz ez az ő népe. Utoljóra Xavér királyi herceg érkezett. Fáradtnak látszott s az államgondok fehéredő szállakat szöttek a hajába. De előzékeny volt most is, mint minden

igazi nagyúr. «Baronesse — mondta Tinkának —, én azt is tudom; hogy egy János nevű férfit szeret. Kérem, rendelkezék velem. Csak egy szavába kerül és én visszaparancsolom a frontról». Tinka meghatódva nyujtotta ki a kezét s a fejét rázta elkomolyodott arccal.

— Nem fenség, köszönöm, de nem. Én ismerem őt, ez lenne az egyetlen parancs, amelynek teljesítését bizonyosan megtagadná.

5.

A háborúnak vége lett. Tinka már huszonnyolcadik évéhez közeledett és egyre sötötebb ruhákat viselt. A régi fiatalok közül alig néhányan kerültek vissza s az új fiatalok, akik eddig még nem látták Tinkát, csodálkozva vonogatták a vállukat. Ez az a híres szépség? Igazán nem értik. Még csak nem is fiatal. Az emberek összenéztek: hogyan, a baronesse nem szép és nem fiatal? Hát bizony, eljár az idő fölötte is, pedig be szép volt, nagyon szép, még egy-két éve is. S mintha csoda távolodott volna el a város fölött, Tinkáról kezdtek egyre kevesebbet beszélni.

Csak a ház, a ház, mint valami megbolygatott kaptár, zúgott, zsongott s nem telt el nap békétlenség nélkül Tinka miatt. Akkor kezdődött el Tinka átalakulásának minden eddiginél csodálatosabb és szomorú folyamata. Ez már több volt, mint az emberektől húzódó, dölyfös lélek zárkozott magánykeresése. Olyanná lett Tinka, mint a sebzett állat, Csak haragot tud táplálni és minden pillanatban támadásra kész.

Az anyának gyötrelem volt látnia, hogy szép arcán mint mélyül el sötét, komor, szinte kaján árokká az a lélektérkép, mely addig csupán fönsegesen komollyá tette. Furcsa szokásokat vett föl. Fejébe vette, hogy a szobalány munkájában nem lehet megbízni és seprővel, portörölő ruhával maga száguldott végig minden reggel a lakáson. Már az se feszélyezte, ha szakadozott pongyolájában, fésületlen, kusza hajjal, az éjszakai zsirosodás csillogásával arcán, megpillantotta az utcáról valaki, amint mélyen kihajolt és port rázott ki az ablakon. Új ruhákat nem csináltatott, a régieket nyúzta, viselte egyre hanyagabban. Kalap nélkül futott át a közeli boltokba. Később már nem is látták másként, mint így, kosárral a karján, amint hosszú léptekkel loholt a dolgai után. A cselédet el kellett bocsátani s kora reggelenként Tinka ment a piacra, ahol filléres alkudozásokkal réme lett az árusoknak. A városbeliek mosolyogni kezdtek rajta. Az özvegy nem mert ellenkezni Tinka egyre zsarnokibb rendszabályaival. Békén túrt, hogy hetenként alig egyszer ettek húst, a teához nem kaptak rumot, mert Tinka szerint nem tellik rumra. Csak akkor szisszent föl és próbált ellentállni, amikor Tinka elrendelte, hogy a lakás hat szobájából négyet elkülönítenek és albrölöket fogadnak be.

— Egy csomó idegent telepítenél be a lakásomba? Mire ez mind? Ez a rettentő takarékoság?

— Mert szegények vagyunk.

— De ennyire?

— Igen, ennyire. Nincs semmink, csak ez a ház, a pénzt felette a hadikölcsön. Csak úgy élhetünk meg, ha beérjük a legkevesebbel. Vagy el akarod adogatni az ékszereidet?

Az albérlők beköltöztek a négy szobába, aztán jöttek-mentek s néha egy se volt, mert Tinka és az özvegy nem győzte a sok munkát, Tinka pedig a sok dologtól, loholástól, egyre ingerlékenyebb lett és egyre soványabb. Ő tárgyalt a főbérlőkkel, ő vette át a bért és ő állapította meg a házirendet. Ebből rengeteg ellentét keletkezett, előbb visszafojtott izgalommal, aztán nyíltan kirobbanó, hangos perpatvarokkal. Egyszer emiatt bősziült fel Tinka, hogy a két Hamrálányon új, divatos kalapokat látott. Olyan sok a pénzük? Akkor fizessenek is. És felelme a bérüket. Nem fogadták el, mert a lakberek a hatóság védelme alatt állanak. Tinka elrohant a hatóságokhoz. Ott előbb meg akarták győzni, aztán megmosolyogták s végül, amikor sértő hangon vitába kezdett, kitessékelték. De Hamrának mégsem maradhattak. Addig gyötörte, támadta és nem egy esetben sértegette őket, míg önként elköltöztek. Tinkától akkor már mindenki rettegett. De mennél inkább félték, annál kevésbé tisztelték. Már bárónőnek sem szólították lefojtott haragjukban s inkább elkerülték a megszólítást, ha beszélniök kellett vele. Maguk között sárkánynak vagy vén boszorkánynak nevezték. Pedig szegény Tinka hol volt még a vénségtől? Éppen hogy átlépte a harmincadik évét.

Az anya csak nézte, egyre döböntebben nézte, hogy mivé lett az ő lánya. Ez lenne a Tinka? Ez a fáradt, zsémbes, korán öregedő nő lenne az ő gyönyörű leánya?

— Ágota — mondta egy nap Bokorné, aki Tinka miatt mind ritkábban került föl az emeletre —, ez a szegény lány maga sem tehet arról, hogy ilyen. Már régen férjhez kellett volna mennie. Ha asszony lenne, megváltoznék egészen.

De ki az a bátor férfi, aki Tinkához közeledni merne? És ki az a férfi, akit Tinka szeretni tudna? Pedig, ha nagynéha eszébe jut kicsinosítania magát, még mindig nagyon szép tud lenni ez a Tinka, olyankor alig lehet ráismerni. Talán, ha idegenbe vinné, más városba... talán valamelyik Toby rokonhoz, akit még nem haragított magára? . . . Tovább tündökött az anya és eszébe jutott a Jancsi, vagy hogy is hitták azt a férfit, akivel Tinka levelezett évek előtt? Hátha még most is írnak egymásnak? Amikor Tinka nem volt otthon, ismét kutatni kezdett Tinka levelei között. Talált is egy feladatlan levelet, amit Tinka írt és amint a tinta friss nyoma mutatta, nem is régen írt annak a férfinak. «Édes János — írta levelében — én eddig megértettelek téged és vártalak, vártalak . . . De most már jöhetnél . . . Jancsi, János, múlnak az évek, egyre gyorsabban repülnek és félek, hogy már rám sem ismernél . . .»

De azokat a leveleket, amiket a férfi írt válaszul, nem találta

sehol. Vagy talán nem is írt s csak Tinka küldözgette utána reménytelen sóhajait? Ó miféle lelketlen ember lehet, hogy így hagyja gyötrődni és hervadni ezt a szegény leányt? Nem, ezt nem nézheti tovább tétlenül. Anyai kötelessége, hogy cselekedjék valamit. Akkor is, ha Tinka megharagszik. Szorongó szívvel, rengeteg félelemmel, de mégis Tinka elé állott:

— Fiaskám, mondd meg őszintén anyádnak, ki ez a János, akinek írni szoktál?

Vihart várt, a felháborodott visszautasítás kitörő haragját s ehelyett Tinka az anyjára nézett szomorúan.

— Megint kutattál, anyám?

— Kutattam, hát persze, hogy kutattam, hiszen az anyád vagyok. Tudnom kell, hogy ki az a lelketlen ember, aki már évek óta hiteget. Fiam — és könyörögve nyujtotta Tinka felé összekulcsolt kezeit —, mondj el mindent őszintén.

Tinka szomorú mosollyal nézett maga elé, aztán nagyon mélyből felsóhajtott:

— Hát jó, megmondom, ha mindenáron tudni akarod . . . János nincs és nem is volt soha.

Az özvegy feljajdult:

— Nincs és nem volt soha?

— Soha, anyám. Én találtam ki. Csak úgy magamnak, mert . . . kellett valaki . . . Ahelyett a valaki helyett, aki nem jött, akivel soha sem találkoztam . . . Érted már? . . . Ennyi az egész.

— No, de hiszen írtál is neki . . .

— Igen, írtam . . . de az is csak játék volt . . . Csak játszadoztam . . .

— Csak játszadoztál? — majdnem azt mondta utána, ó te szegény. Már mindent értett, mindent. Az ő édes, egyetlen leányának csak játszadozás jutott az élet valósága helyett. Ajkai remegni kezdtek és egyre sűrűbben reszkető szempillák alól kigördült egy könnycsepp. Tinkának is eltorzult a szája, aztán nyöszörgés szabadult ki beblőle. Két karját széttárta s az anya vállára hajtotta a fejét. Összeölelkeztek. Ó milyen rég nem történt ez már! Tinka sír, az anyja vállára borul és úgy sír, mint kisgyermek korában. Hosszú évek után végre valami, ami jó.

Aztán semmi több és semmi jó. Csak múltak, múltak az évek.

Egy reggel Tinka bement az anyja szobájába. Valamit szolt hozzá, az nem felelt. Az arca sápadt volt, a teste kihült . . .

Tinka akkor sem sírt. Ujjai hegyével gyöngéden megcirógatta a halott arcát és azt mondta:

— Neked már jó.

6.

Tinka már negyvenéves volt és nem volt senkije, senkije a világon. Kije lenne? Hiszen az ő barátai, Xavér, ő királyi fensége, herceg

Timpanitti, gróf Fenyvessy, az úrlovás, meg a többi kedvesek, mind, mind elköltöztek már a földről. Talán egyedül még János . . . János... A tükörbe nézett és összerázkódott, mintha megborzadt volna attól, amit látott . . . Ennek már vége . . . az álmoknak is végük van már.

A valóság az volt, hogy már senki sem beszélt vele a házban. Még Bokorné sem. De amikor már harmadik napja nem látta Tinkát, aki máskor tízszer is végigszáguldotta a házat, kutatva, szimatolva, hogy aztán véget nem érő pörlekedéssel csapjon le, ha valami mulasztást sikerült találnia, ijedten gondolt arra, hátha beteg szegény? Ott fekszik egyedül, talán napok óta étlen-szomjan. Így nem hagyhatja, ezzel Ágotának is tartozik. Elindult a nehéz útra, húsz lépcsőfokon az emeletig. A lakásba érve Tinkát az ágyban találta. Úr Isten, de milyen ágyban! A matracokon nem volt lepedő, a feje alatt nem volt vánkos, ehelyett sötét rongykupac fölé tapadt láztól átpirisodott arca s takaróul egy elviselt, kopott prémkabát szolgált. A szellőzetlen szoba levegője mintha a ház fukar úrnője azt is fájlalta volna felfrissíteni, fullasztóan nehezedett a tüdőre. Ez sokkal több volt annál, mint amennyire Bokorné el volt készülve. Istenem, Istenem, sóhajtotta magában.

Aztán az ágyhoz lépett, a beteg mellé, aki némán nézett rá, mintha azt kérdené lázban égő tekintete, hogy merészkedtél ide?

— Tinka beteg vagy? — kérdezte félve és jóságosan.

— Beteg — felelte sokára s a hosszú szempillák lecsukódtak.

— Talán, ha orvost hívatnék . . .

— Nem kell.

— Tinka az jó lenne . . . meg az ágyadat is rendbe tétetném . . .

Tinka felnézett és felemelkedett rongyai közül :

— Mit akar itt? Ki kérte ?

— De édes, Tinkám, hiszen én csak jót akarok . . .

— Nincs szükségem rá. Velem ne akarjanak jót.

Úgy nézett, a tekintete úgy mutatott egyenesen az ajtó felé, hogy Bokorné kénytelen volt eltávozni. Oh, Istenem . . . Istenem, Istenem, sóhajtozott, amikor már kívül volt a lakáson.

Senki, senki sem kellett Tinkának, sem barátság, sem szeretet, sem részvét. Már szinte a gonoszak tüze égett a szemében, sovány arca csupa árnyék, a háta úgy meggörbült, mint az öregeké.

Egy nap kiadta a parancsot, hogy ezentúl a lakók kötelesek gondoskodni a lépcsőház és a kapualj söpréséről. Hogyis ne! — felelték azok, ez mindenütt a háztulajdonos dolga. Csak az öreg Simonné, aki az udvarban lakott, engedelmeskedett a parancsnak. Az unokáját várta, hát úgy gondolta, legyen rend és tisztaság a házban. Egy pár csirkét is vett aznap reggel a piacon. — Persze — dühöngött Tinka, amikor a csirkéket meglátta —, az ilyen szemét népség nem sajnál semmi pénzt, ha a gyomráról van szó. Talán bizony nem lenne jó a sült krumpli is annak a várvavárt unokának? Olyan nagy úr az? Várta az alkalmat, amikor beleköthet az öreg Simonnéba és kiöntheti a

haragját. Az éppen elkészült a söpréssel és a kapualjból a lakása felé indult. Tinka úgy zúdult utána, mint a fergeteg.

— Hová megy? Miért nem söpör? Vagy azt hiszi már, elvégezte a dolgát? Nem látja, hogy minden tele van még kosszal? Itt is, meg itt is — ráncigálta az öreg asszonyt. — Hát nincs szeme magának? Vak?

Egyikük sem vette észre, hogy egy magas, fiatal férfi állt meg a kapuban. Tinka már valósággal tombolt:

— És ha ezentúl nem lesz itt olyan tisztaság, mint egy templomban, ezzel a seprővel verem ki magát a házból.

A férfi megmozdult és néhány gyors lépéssel Tinka elé toppant:

— Kivel beszél maga így? Az én nagyanyámat akarja megverni? Ezt a szegény öreget, maga? — Kikapta a seprőt az öregasszony kezéből és Tinkára sújtott a nyelvvel.

Az kissé megtántorodott. Aztán csodálatos módon megváltozott az arca, a szeme átfényesedett s az örökké haragvó, felhős arca komor vonásai mögül mosolygás-féle csillogot át.

— Jancsi! — kiáltott fel. Két karja előrelendült, mintha át akarná ölelni a férfit. Az öregasszony azt hitte, hogy csoda történt s még később is azt állította, hogy abban a pillanatban gyönyörű szépségben és fiatalságában a régi baronesse állott ellőttük úgy, ahogy húsz évvel azelőtt ismerte meg. Lehet, hogy így is volt.

Aztán Tinka lehajtotta a fejét, megfordult és felment a lépcsőn.

Nem látták egész nap. Amikor másnap sem került elő, behatoltak lakásának bezárt ajtaján. Tinka az ágyban feküdt. Hófehéren vetett ágyban, csipkés ingben, selyem takaró alatt. Egy szál piros rózsa hervadozott mozdulatlan ujjai között. Olyan szép volt, mint valami ifjú menyasszony. A hálószekrényen papírszelet hevert, kúsza sorokkal:

— Végre megjött . . . Azt hittem át fog ölelni s ő megütött engem Megütöttél, Jancsikám.

E különös sorokat annál kevésbé lehetett érteni, mert Simonné unokáját, aki Tinkát megütötte, nem is Jánosnak hívták.

— Hát persze — mondogatták az emberek —, szegényke már régen zavart volt.

És kiengesztelten a halál előtt, már némi meghatódottságot is éreztek iránta.

NYÁRÉJ EMLÉKE.

Irta : Kálnoky László.

Míg meghalok, el nem felejem én, micsoda éj volt,
 hogy elsötétedett s a gyenge pasztelekkébből lila-tintaszínre vált a nyári
 égbolt

a lángoló nap után.

A fülledt tájon forró szél futott át
 és villámok robbantak, mint a bombák,
 sóváran nyalta nyelvük az eget
 és ménták, vadfüvek, lósóskák, jázminok bús leszegett
 fejjel konyultak el s a porban fulladó
 légben hosszú kísértetek suhantak rémesen, groteszkül és sután.

A porforgó tölcéséres tornyokat csinált
 és lomha felsőteste fent a fák fejével egyvonalban ingott,
 de lába lent elvékonyult, mint angolkóros gyermek és amint ott
 elszáguldott, gyors pírúett-forgással lábujjhegyre állt.

S már odafentről érkezett, csapkodva, ostorozva kergetett
 minden járókelőt fedél alá a hirtelen jött, szinte trópuséji zápor,
 minden tetőt megostromolt, amíg az ég roppant boltjából lezuhant s pusztult
 nyomában a silány por
 s felrázta kábultságából a déltől eltikkadt mezőt s felvillanyozta mind a
 kerteket.

Micsoda fák fúrták akkor az ég felé sötét
 koronájukat és hogyan fordították merőlegesre a virágok oldalra dülő
 fejüket
 s mi szomjasan ittuk magunkba a mennydörgés zenéjét, mint ki rég süket
 s ágyúszót hall és úgy üdvözli azt, mint a kint tomboló világnak diadalmas,
 hozzája küldött harci hírnökét.

Pár percig folyt a zápor, azután a dörgés egyre távolabbra ment,
 a környék hegyei egyideig még visszadobták moráját,
 de a felfrissült élet hangosabb volt s elnyomta gyorsan terjedő saját
 zajával, elhúzódtak mind a tisztaszínű felhők s kigyult a hold is odafent.

Millió vízcsepp csillogott, mint csöppnyi diadém,
 a folyó megnövekedett és úgy vonult el méltóságosan komor köpartjai között,
 kigyult a táj, amelyet villanyfény, hold s víz ezüstözött
 s minden kis fűszál koronát viselt büszkén begyescskedő fején.

Azon az éjszakán egy kerti ünnepély volt, lógtak a
tűzvörös lampionok és a párok színes tömege táncolt, feledve villámot,
égzengést, távoli harcok, ragályok hírét, bajt s veszélyt,
fénygömbökkel telítettnek tűnt mámoros szememben már a részeg éjszaka
s fejemben sok sötét szesz négerül beszélt.

Lányok táncoltak ott, keblük feszült, kérkedtek fiatal testük csodáival,
fűrtjük együtt lengett a nyári léggel és a fent száguldó fellegekkel.
A zene zajosan csörömpölt, vészes vidámság terjedett el,
pedig vidéki vinkó volt csupán a bűvölő ital.

S kiáltani kellett volna akkor, de nem tudom mit
s hogy tisztuljon fejem, messzire mentem ágbogas cserjék közt utat törve én,
a zene nem hallatszott már oda s eltűnt a lámpafény,
egy holdfényes tisztáson álltam, honnan minden fa holtak árnyához
hasonlít.

Az ég kitisztult, egyre ragyogóbb lett, tejszínű fátyolát mutatta és a csilla-
goknak fénye nőtt,
erősödött. Elvesztem a roppant félgömbbe bámulva odafent,
mint ókori bölcs, aki töprengve vizsgálta, hogy az égitestek titkos rendje
mit jelent
s ekkor három hosszú kísértet lengett el a tükörfényes hold előtt.

És énekeltek is: «Hu, hu kis emberek, kik játszogattak odalent a földön s
jártok-keltek száz apró-cseprő fontos okkal.
jobb volna abbahagyni már a sok fontoskodást és félre, földbe bujni inkább.
Ezer oktalanságra felragyogtok és örültök, oh bamba örültek, pedig hát
pár évtized s a gyermekek és részekék fognak kockázni csontotokkal».

Már ellebegtek. Undorító énekük csak ennyi volt,
de tömegsírrá változott számomra a víg kerti ünnepély
s ezüsttel varrott gyászlepellé a millió csillaggal égő nyári éj
és siri lámpa lett a tükörfényű hold.

S hogy visszamentem, éreztem, így kellene kiáltanom:
«Kis emberek, kik játszogattok idelent a földön s jártok-keltek száz apró-
cseprő fontos okkal,
jobb volna abbahagyni már a sok fontoskodást és félre, földbe bújni inkább.
Ezer oktalanságra felragyogtok és örültök, oh bamba örültek, pedig hát
pár évtized s a gyermekek és részekék fognak kockázni csontotokkal».

Nem szóltam akkor semmit és azóta is a számra vesztő hallgatást dobok,
de koponyámban bent kísértetkórus zengi énekét
s mai s előttem van még az a tisztás, az a kert és az az ég,
mely soha nem homályosul és az a dallam, melyet nem nyomhatnak el se
hangfogók, se mennydörgő dobok.

AZ OLYMPIAI APOLLÓN.

Irta: *Hamvas Béla.*

1.

Ha az ember a Földközi-tengerről észak felé utazik és a Karszton áthalad, azt tapasztalja, hogy a levegő elsötétedik. Ez a borulás néhány perc alatt történik, mialatt a vonat áthalad azon a láthatatlan határon, amely a Déli-tenger szféráját a kontinenstől elválasztja. Mintha az eget felhők takarnák. A napfény elsárgul és megnehezedik. S a ború nem oszlik el. Mikor dél felé utazva újra átkel a Karszton s a tengert meglátja, az ég ismét kiderül. A nap egyszerre könnyű, nem sárga és súlyos, hanem szikrázó és színtelen fehér. Aki nem volt délen, nem tudja, hogy mi a nap és nem tudja, hogy mi a fény. A színeket ott nem borítja szürke fátyol és nem tompulnak el az erőtlen homályban, mint a Karszt innenső oldalán. Északon a világot letakarja valami: vizet, erdőt, szemet, szívet, napot. Észak gyásza. Délen a világ ragyog, éles és tündöklő fényben, — szűziesen. S amikor Stendhal azt mondja, hogy a görög szobor megértéséhez szűziesnek kell lenni, úgy kell érteni, hogy szűziesnek, mint a déli napfény. Csak a nappal való rokonságban érthető a szobor könnyűsége, fehérsége, ragyogása, hogy úgy szikrázik, mint a déli nap. Ez teszi érthetővé alakja tökéletességét is. Hiszen alakja csak annak van, ami a napon és fényben van. A homály a határokat egybemosza. Ahol nincs fény, ott a chaosz. Észak a borús nap alatt olyan, mintha a föld alatt lenne. Aki nem volt délen, nem tudja mi a nap és mi a fény s így nem tudja, kicsoda a déli nap, a fény a tündöklő fehérség, a tökéletes alak istene: Apollón.

2.

Bachofen előtt az ember nem is tudta, hogy Apollón kicsoda. Ő látta meg benne azt, ami egyben félelmetes és nagyszerű, aki ellensége a gondtalan vegetációnak, a nyüzsgő életnek, a puha, indázó húsnak és illatos tenyészetnek. Könnyörtelen fehér sugaraival elégeti mindazt, ami ártatlanul és szellemtelenül tenyészik. Elpusztítja azt a termékenységet, amely csakis anyagi, — fényében elszárad, ami növényi és állati eredetű, elhal. Apollón az, aki a középtengeri ősi matriarchatust, az anyák uralmát legyőzte, megölte a testkultuszt, a húst, a vért, a természetet, az animális vegetációt.

Nietzsche tovább megy. Először emeli ki benne azt, hogy a szellem, amit Apollón hoz és jelez, halálos. Az erő, amely a rend, a forma, a szabály, a szám ura, — a fensőbb rend egy neve a halálnak. Apollón a határ és a mérték. Ezért őli meg mindazt, ami mértéktelen és szabálytalan.

Kerényi Apollón farkas-oldalát látja meg: az engesztelhetetlen és magas szellem-fényt, amely ősi formájában a ragadozó. Széttépi azt, ami alacsony. A szellemnek ezt a magatartását nem szabad a tudományban látni, ahogy Otto, Kerényi elődje látja. Legalább is nem abban a tudományban, amit inkább megismerésnek lehetne hívni s ami hasznos, szelíd, szolgálatkész eszköz és az emberi életet széppé, kellemessé, barátságossá és kényelmessé teszi. Ez a hasznos és humánus tudomány teljes egészében Pallas Athéné körébe tartozik. Ez az istennő volt úrnője mindannak, ami gyakor-

lati, ügyes és okos. Apollónban semmi sincs, ami az embernek kedvezne : ami barátságos, kényelmes és hasznos és humánus. Éppen ellenkezőleg. Apollón nem a megismerést hozza, hanem : a tudást. Azt a valamit, ami távol van attól, hogy ügyes és okos és kellemes és gyakorlati legyen. Ez a tudás borzasztó, mint a fény, ami tekintet nélkül arra, hogy hasznos, vagy káros, megingathatatlanul és emberfölöttien van : az igazság.

Ziegler Leopold Apollónról nemrégén egész könyvet adott ki. Az a leg-szebb és legteljesebb, amit róla írtak. Minden benne van, amit eddig tudtunk róla : a világerő, aki az érzéki jelenségek mögött van, aki az értelem, arány, szellem, távlat, mérték, szellem. Van egy forró szenvedély : az életé. Ide tartozik maga az élet, a szerelem, a háború, a játék, az alkotás, a barátság, mindaz, ami ebben az életben forró és tüzes. De, amikor az ember feleszmél, fékez, mér, gondolkozik, amikor értelme ébred, ez nem csupán azt jelenti, hogy mindazt, ami forróan létszerű, megmarkolja és legyőzi. A hideg és józan ész nemcsak tűzfékező. Ez a másik tűz, a másik szenvedély : a hideg, amely éppen olyan szenvedély és éppen olyan tűz, mint a másik, csak éppen a másik. Apollón a jeges értelem lángja. Éppen olyan emésztő, átható és megragadó, mint a másik. Ez a szellemi szenvedély, — nem a vörös tűz, hanem a kék és zöld. Amannál tisztább, keményebb, szigorúbb. Az a föld lángja, ez az étheré. Az a sötét láng, ez a fényes. Az a vér, ez a szellem.

3.

Minden görög istenben van valami aphroditei : az érzéki varázs ; mindegyikben van valami dionysosi : az a több, mint ő maga, ami meg-foghatatlanná teszi ; mindegyikben van valami apollóni : a távlat.

Otto Walter F. Görögország isteneiről írt könyvében, amelyben Apollón egyik legszebb alakját rajzolta meg, elköveti azt a hibát, hogy, amikor az apollóni távlatról beszél, csak a távolságot emeli ki. Apollón soha emberi viszonyt nem vesz és nem vehet fel. Részt vehet és részt is vesz mindabból, ami az élethez tartozik : harcol, kormányoz, elcsábít asszonyokat, de soha el nem vegyül. Lényében fel nem adható távolság van. Jelen van a földön és küzd és ölel, de igazán jelen csak saját istenségében van. Apollónt az asszonyok nem szeretik, csak elkábulnak és elvakulnak tőle, csak áldozatul esnek neki. Soha egyetlen nő sem tudta elviselni Apollónt. Lukianos meséjében egy ünnepen Dionysos azt kérdezi Apollóntól : Már minden isten szerette Aphroditét, hát te miért nem? Aphrodite — válaszol Apollón — fél a nyilaimtól. Sohasem adja fel magából az istent, — a nyilakat. De ez nem azt jelenti, hogy messze van és elérhetetlen. A nyíl nem távolság. Ez a távlat. S ez a distancia határozott hely: ez a nem távol és nem közel, a nem innen és nem túl, ez a mérték helye, — az a hely, ahonnan a legjobban lehet látni, ítélni, uralkodni és nyilazni.

Embernek lenni tulajdonképpen annyi, mint nem rendelkezni távlat fölött. Az ember vagy túlközel van, vagy túl távol. Mindig elvétí azt a helyet, ahonnan biztosan és egészet és egészen láthat. Mindig elhibázza a pontot, — mert egyetlen pont csak egyetlen hajszálnyi sem innen, sem túl, sem előbb, sem hátrább. Ami éppen a mérték. Távlat pedig mindenhez kell, látáshoz, munkához, uralomhoz, harchoz, még szerelemhez is. Teljes egybeolvadás? — ilyesmit csak romantikus álmódók mondanak. Ha az ember a távlatot elveszti, egyszerűen érezni sem tud és szenvedélyét ki sem tudja fejezni. A szerelem hőfokának határozott mértéke van, sem azon felül, sem azon alul. Ez

az a hely, ahonnan az ember a legjobban tud szeretni. Nem magas és nem alacsony: ez a szerelem distanciája. A túlfűtöttség éppen olyan rossz, mint a lehűltég. A művésznek is el kell vétenie tárgyát, ha túlközel áll hozzá, vagy ha túltávol. A distancia a tiszta látás pontja, a tiszta cselekvése és a tiszta érzése. Egyetlen pont, mindig ugyanaz és sohasem megváltoztatható. A világban van, azzal együtt készült, meg nem rövidíthető és meg nem hosszabbítható. Ez az a hely, ahol az erő eléri hatásának teljességét.

Az ember mindig elhibázza, mert nem rendelkezik távlat fölött. Az apollóni távlat, — Pathos der Distanz, ahogy Nietzsche mondja — az a hely, ahonnan mindent látni, mindent annak, ami, az egészet és biztosan, ahonnan minden erő a lehető legmagasabb hatás fokát éri el és ahonnan minden nyíl okvetlenül célba talál.

4.

Apollón az olympiai Zeus templomának nyugati oromzatán áll. A szobrász abban a pillanatban ábrázolta, mikor a kentaurók és lapithák harcának kellős közepén megjelenik. Körüötte a küzdők egymás torkát szorongatják, haldoklók lándzsával átdöfve még mindig a zsákmányoltnak hitt asszony lábát markolják, amint az ütközet szenvedélyében ellenfelükkel összefonódva már félig a földre zuhannak. «Az embernek — mondja egy szemlélő — le kell szoknia mindennemű szentimentalizmusról, hogy az életet ilyen nagy formában el tudja viselni és meg tudjon érteni olyan kifejezést, amelyben nincsen semmiféle lélek, vagy kedély, csak maga az animális valóság».

Amivel itt Apollón szembenáll, megint az állati, a földi, az anyagi. És ahogy vele szembenáll: a távlat. A zúgó tömeg és az animális marakodás közepéből emelkedik ki. Ha az ember nem tudná, hogy egy isten kicsoda, itt megláthatja. Karcúsága, mint a fénysugáré. Felcsap, mint a láng, — a vörös és forró tűzben a hideg, éles kék tűz. Leccsap, mint a villám. Fény és ragyogás, — a szellem a vak szenvedélyek közepette, — az értelem szenvedélye az élet szenvedélye fölött, — a nap a sötétségben, — a tökéletes forma az elveszett chaosban.

A nagyság sehol sem jelent meg ilyen egyszerűen; az egyszerű sehol ilyen nagyvonalúan. Igen: egyszerűség és nagyság így együtt, ime, amit a görögök harmóniának neveztek. Harmonikus az, ami nagy és egyszerű, oly nagy, mint egy hegy és oly egyszerű, mint egy fűszál.

A klasszikus szobrászatban azt, ami ennyire kiegyensúlyozott, gyakran hűvösnek mondják. Mennyire nem az! «A görög művészet volt az, írja Pannwitz, amely az emberi test formáját egyszersmindenkorra megalkotta, de nem úgy, hogy egyetlen erőt tett uralkodóvá a többi fölött, hanem úgy, hogy egyensúlyt teremtett egymásnak rontó és egymástól szétrohanó elemek őrző ereje között». S a harmónia, ami az antik szobron látható az elemeknek ez a robbanásig fokozódott elementáris ereje, amikor egymásnak rontanak, de oly irtózatos erővel, hogy egyik sem bírja le a másikat. Kiegyenlítődek. Igy támad a harmónia.

Aki kételkedik benne, nézze meg a középkor szobrai, a reneszánszéit, Michelangelót, a hindu, kínai, néger, indián szobrokat. Sehol senkinek az egyensúlyt és az összhangot nem sikerült megteremteni. Az őrző elemek, amik az emberi testet lakják, mindenütt felrobbannak. Michelangelo szobrai éppen úgy szétvetik, mint Rodinét, az indiánok, vagy néger szobrai. Egy megvadult erő a többi fölé kerül: az elemek szétrohantak.

A harmónia nem erőtlenség és nem enyhültség. Ellenkezőleg van. Csak az erőt nem látni, mert el van osztva, — elosztotta valaki, az erők nagy megfélemezője: az arány és mérték ura. Úgy tűnik, mintha a klasszikus szoborban küzdelemről szó sem lenne, vagy kicsiny és gyenge erők lennének azok, amelyeket könnyű legyőzni. És mintha éppen a diszharmonikus szobor volna a nagyobb, mert ott a kitörés látható: a szobor megmutatja, hogy az erő hogyan veti szét az embert. Mintha «Mózes», vagy «Balzac», vagy egy Shiva több drámát mondana el, mint egy görög Aphrodité, mert amott az erő kilép és áttör, az emberi test alakját megnyújtja, deformálja, megkavarja, kicsavarja, szétfeszíti és megsemmisíti.

Pedig fordítva. Minél kevésbé harmónikus a szobor, annál enyhébb. Itt a küzdelem már eldőlt, az elemek felrobbantak, a dráma már nem félelmetes, nincs benne feszültség. Nem történhetik semmi váratlan. A klasszikus szoborban rend van, síma, nyugodt és egyszerű. De ebben a tisztaságban irtózatot erők lappanganak: az egymást féken tartó elemek.

Ha valahol, az olympiai templom oromzatán ez közvetlenül látható. Az a harc, amit az orom ábrázol Apollónon kívül van. De ugyanazok az erők, amelyek kívül őrzöngenek, Apollón alakján belül is egymásnak rontanak. Az animális kavargás, a marcangolás, amit a kentaurok és lapithák csatája ábrázol, értelmet csak úgy nyer, ha az ember bele tudja látni, bele Apollón alakjába. Itt az ember szemtől szemben áll ama bizonyos egymásnak rontó és egymástól szétrohanó megőrült elemekkel, amelyek oly határtalanok, hogy már nem tudhatják egymást legyűrni, — vak és vad rohanásukban egymást megállítják és egymásnak feszülve tombolva és reszketve megállnak. Egy pillanat: a harmónia, — Apollón.

5.

Mondják, hogy Delphoiban télen Dionysos volt az úr. Tiszteletére a leg-
rövidebb napon éjjel asszonyok égő fáklyákkal felrohantak a hegyek csúcsára, ahol akkor jeges északi szél harsogott. Apollón a tavasz végével érkezett, amikor a nagy meleg. Ő volt az enargos, a Fénylő, — ahogy a görögök mondták. A tizenegyedik hónapot szentelték neki s thargelionról egy legfőbb mellékneve Thergelios volt. Egészen régen a földműves munkájának védőjét látták benne s ezért nevezték erithios-nak, vagy erithaseos-nak. Minden-
esetre az ergaés volt, — a teljesítő. Athénben főünnepe az aratás után volt a Pyanopsiák alatt.

Az elnevezések és kultuszok mind összefüggenek. Május végén, nyár elején jelent meg, mint a termékeny tavasz után az érlelő nyár: a forróság, a lángoló fény, a felhőtlen ég ura. Ő volt az, aki a termést, amely már elvirágzott, melegével megérelte. Ezért Apollón legnagyobb neve: az Érlelő.

Mi ez az érés? Mi az a rejtélyes folyamat növényben, állatban, emberben, — természetben és szellemben, amiről mindnyájan közvetlenül tudjuk, hogy: nem érett, vagy érett? Nem érett, vagyis nem kész, nem teljes, nem végleges; érett, vagyis: különös módon telt, készen van, egészen készen. Elért a határhoz, amelyen már nem léphet át. Amikor a mag megéri, a növény munkája véget ért. Nem mehet tovább: azt az utat, amelyet fel kell adnia, a magból kikelő másik növény fogja folytatni. Amikor az ember testében megéri, már nem nő tovább, fejlődésében megáll s útját az folytatja, aki az utóda. Amikor pedig az ember szelleme érett, kész és végleges, meg kell állnia, valaki más az, aki azt az utat, amit megkezdett, folytatja. Érett-

nek lenni annyi, mint eljutni ahhoz a határhoz, ahol a növés befejeződött. Megérett: alkalmassá lett arra, hogy befejeződjön és meghaljon. Ezért Apollón május végén jött, a termékeny és nevelő tavasz után: az érlelő nyár. Ezért megállító és teljesítő. Ezért a halál ura: a határé, a mértéké, a távlaté: nem lehet tovább. Ott áll és nem engedi tovább a mértéktelenül növekvő természetet. Most valami más következik, nem a tenyészet. Meg kell érni.

Az érettséget a nyár hozza: Apollón theragéios, a tündöklő forrás, a lángoló, borútlan izzó égen sugárzó nap. «Einsamkeit reift, dazu musst du aber die Sonne zur Freundin haben, mondja Nietzsche: a magány megérel, de kell, hogy a nap barátod legyen». A fényben tudsz csak elkészülni arra, hogy tisztán és szépen meghalj.

Az érés egészen más, mint a növés. Amikor valami nő, egyre nagyobb lesz és több. Amikor valami már nem nő tovább, megáll, elkezd érní. Inkább kevesebb lesz. Nem nagyobb, hanem egyre kisebb. Nem előre megy, hanem hátra. A búza puha zöld magja megbarnul és acélosan megkeményedik; az alma habos lesz és könnyű és megpirul; a szőlő áttetszővé válik, héjára kívül a hamvas harmat; amikor az ember először érik meg, felébred benne a szerelem szenvedélye, a vad gyermekből puha álmodó lesz; amikor másodszor érik, feladja magában a keményet, a csontot, az izmot, a vért, a testet. Először megérik a természetre, másodszor megérik a bölcseségre, harmadszor megérik a halálra. Az érés inkább átváltozás, mint haladás — mondja Powys — és ha van benne mégis valamilyen mozgás, ez inkább mozgás: visszafelé. Ez a retrogressive movement, amikor a mag, az állat, az ember az érlelő és átható sugárzásba kerül, — amikor Enargos a természetbe hatol és fényével elárasztja és kiforralja, megtűzesíti és megtisztítja, lehiggasztja, valamilyen megédesíti, meglassítja, megglazítja és átszellemíti azt, amire sugárzik. «Ripeness is all» — írja Powys: a legtöbb érettnak lenni. A mondat Shakespeare-ből való. Eliot azt mondja, hogy Shakespeare Senecából vette. Honnan vette Seneca? Minden bizonnyal a görögöktől. Talán Pythiától. Talán Delphoiból.

6.

Apollón szentélyének kapujára ezt a feliratot vésték: gnóthi sauton. Hozzávetőleges szó szerinti fordítása: ismerd meg önmagad. Az emberiség gondolkodásának története zsúfolva van találgatással, hogy mit jelenthet ez a rejtélyes két szó, ami oly világosan látszik, mint a nap. Találgatások, amelyek között vannak nevetségesek és vannak nagyszerűek. Goethe azt mondja, hogy a gnóthi sauton eredete nem apollóni, hanem kegyes, vagy talán nem is olyan kegyes papi csalás, amely ravasz félrevezető műve. Az önismeretet azért eszelték ki, hogy az embertől lehetetlent követeljenek. Mert lehetetlen, hogy az ember megismerje önmagát. De ezzel a tekintetet befelé fordították s az embert így szerelték le.

Ziegler e feltevés miatt komolyan megharagszik. Azt mondja, igaza is van, hogy még Goethe sem volt ment korának ama szégyenteljes magatartásától, amely az istenségek legnagyobb megnyilatkozásait profanizálta. Voltaire sem lehetett volna szellemeskedőbb, — felvilágosultabb.

Pedig abban, amit Goethe mond, van egy szikra igaz. Persze nem az, ami a papi csalásra vonatkozik. Ez egészen gyerekes. Az igaz abban van, hogy az önismeret, mint a világtól elforduló, befelé irányuló tekintet egészen hamis és Apollón szelleméből ilyesmi nem fakadhat. Ma jól látni ezt, amikor

oly nagyra vannak pszichológiával, önmegfigyeléssel, mindennemű magafelé fordult reflexióval s azt hirdetik, hogy ebből az ember tökéletesebb és mélyebb ismerete fakad. Ostobaság.

Igen : az ember tele van áltatással. Csalja a világot és csalja önmagát. Részint, mert tudatlan, részint, mert ravasz, részint, mert gonosz. Hazudik másnak és ha lehet, még többet hazudik önmagának. Hiú, gőgös, korlátolt és vak. Botorkál, képzelődik, álmodozik, becsapódik és becsap. Hamisít és meghamisodik. Valóságok előtt szemethúny, örületet felmagasztosít. Csupa látszat, hokolmány, felültetés, illúzió s így bogozódik az a szövevény, ami ez a hazug, látszat, csalo világ : torzkép, tévedés, hiba, ferdeség és valótlan.

De, amikor az ember mindezt elkezd felfejteni, elkezd, ahogy mondják, leleplezni, pszichológizálni, analizálni, kezdi magát figyelni, szétszedni, — kezdi magát megismerni, az egész helyzet egyáltalán nem változik meg semmit. Micsoda örülség csak el is képzelni, hogy az emberi szük- és rövidlátás, naivitás, hiúság és önzés megszűnhetik ! Milyen végtelen ostobának kell lenni annak, aki fel tudja tételezni, hogy az ostobaság levethető. Pszichológia? Kritika? Önismeret? Hátha az, amit önismeretnek hívunk csak más, bonyolultabb és gőgösebb formája az önáltatásnak? De, amíg a közönséges önáltatásra néha rá lehet eszmélni, erre a kritikára nem. Mert az esetleg tudatára juthat annak, hogy hazudik ; ez a hazugság azonban ismeretnek, sőt tudásnak hívja magát. Az önáltatásból fel lehet ébredni ; az önismeretből soha.

Ha a gnóthi sauton csak azt jelentené, hogy ismerd meg magad, nem származhatna Apollóntól, a könyörtelen igazság isteni szelleméből. Ezt a követelményt Apollón nem támasztja. Ki tudja jobban, mint ő, hogy a közönséges önáltatás csak naív, esetlen, kómikus és bosszantó, de az, amit önismeretnek hívnak, ha hideg, finom, meggondolt és fölényes is, csak más és magasabbrendű formája ugyanannak az önáltatásnak. Az ember nem ismeri magát és nem tudja megismerni magát. A leghelyesebb, nehogy nagyobb baj legyen belőle, minden további nélkül elismerni.

Zugler s vele egyértelműen mások a gnóthi sausont másképpen értelmezik. Az ember nem ismerhet meg semmit és nem tudhat meg semmit. Sem másról, sem önmagáról. Hiába feszíti meg erejét, hiába indul el százszor mindig más irányba, egyetlen biztos és szilárd pontot sem talál. Százszor és ezerszer kell valamit tudni és hinni, vagy sejteni, legalább remélni, hogy eljőjön egy idő, amikor majd valamit, bármilyen keveset, de megismerhet, de majd elér. És százszor és ezerszer meg kell bukni és össze kell törni és meg kell semmisülni mindannak, amit az ember hitt és gondolt és tudásnak tartott. Egy nap hetvenszer zuhansz az égből a földre, írja Hölderlin. Az ember hiába feszíti meg erejét, hiába indul százezerszer mindig új irányba, nem ismerhet és nem tudhat meg semmit, csak egyet.

A gnóthi sauton éppen ellenkezője annak, ami az önismeret. Éppen a róla való lemondás. Semmit sem tudni. Ismerd meg, hogy nem tudsz semmit. Ezt mondta a delphoi-i felirat. Ezért kellett a delphoi-i papnak azt mondani, hogy a legbölcsebb ember Sókratés, aki egyet tudott, hogy nem tudott semmit. A gnóthi sauton nem buzdítás az elemzésre, a szétszedésre, a reflexióra, hanem valami eszmélet. Felismerés : — megrázó megnyilatkozás. Semmi több annál, hogy : vagyok. Mi ez a vagyok? Az élet, amely bennem él, felismeri azt, hogy él. Elkezdti ezt tudni és látni és tapasztalni. És amint ezt látja és tudja és tapasztalja, megérinti azt, ami benne a legmélyebb : önmagát. Az önmagára feleszmélő lét. Tudd meg, hogy : vagy. Ez minden, amit tudhatok.

RUDOLF G. BINDING.

Csendes elvonultságban, aminő különben egész halk húrú élete volt, szinte észrevétlenül elment az életből Rudolf G. Binding, a bensőséges, nemes szépségeken merengő német lírikus. Mint Konrad Ferdinand Meyer, akivel költészete nem egyben rokonságot is mutat, ő is sokáig kereste és későn találta meg önmagát. Az ifjú Bindingnek szerencséje, de talán terhes öröksége is volt apjának nagysúlyú neve. Carl Bindingnek, a világhírű jogtudósnak fia már csak a hagyomány parancsa folytán is jogásznak készült — egyideig polgármester is volt. De a jogtudomány nem elégítette ki; megpróbálkozott az orvosi tanulmányokkal, majd belépett a hadseregbe s így kereste botorkálva, tapogatódzva, várakozó türelemmel igazi ösvényét. Már a negyven év körül járt, amikor d'Annunzióval került érintkezésbe s ez a hatás ihlette írásra. Néhány évvel a háború előtt jelent meg első novellás kötete, a Hegedű (Die Geige). Ezek a halk, finoman egymáshoz hangolt, költői átfűtöttségű elbeszélések egyszerre megalapították írói nevét és örökre eljegyezték az irodalommal.

Sokáig a csiszolt formák mesterének tartották. Voltak költeményei, amelyek Stefan Georgenak és körének a szavak formáin át fáradságosan meghódított, tisztult eszmevilágát sugározták. De a nemesveretű formák alatt mélyen és közvetlenül átélt érzések dobogtak. Binding széleskörű hatásának titka főképen lényének benső gyöngédségében volt, amely éppen ezen a gyöngédségen keresztül tudta annyira megérteni és megközelíteni a női lelket. De ha legbensőségebb, legátéltebb érzéseit adta is verseiben és novelláiban, a leírt szó és az érzések közvetlensége között mindig bizonyos művészi távolságot teremtett.

Egyetlenegyszer adta csak fel ezt a távlatot és markolt bele közvetlenül az élet valóságába, amikor harctéri naplóját megírta. Ebben leplezetlenül áll előttünk ő maga, a férfi és a katona. Egy érett férfi beszél itt korának végzetéről, de a sorokban mindenütt ott érezzük a költő örök korfelettségét. Az új romantikus nemzedéknek egyik legerőteljesebb alkotó szelleme volt, hátrahagyott műve aránylag mégis igen kis terjedelmű. Néhány verskötet, egy-két hosszabb-rövidebb novella és két életrajzi természetű munka (Aus dem Kriege — Erlebtes Leben) és még néhány lírai fantázia lovaglásról, ez mindössze késői költői pályájának egész alkotása. De ezt a számbeli csekélységet pótolja az alkotás rendkívüli ereje, az érzelem mélysége s a nyelv bámulatos tömörsége és ritmusa. Egyes novellái a klasszikus tökély határán járnak, olyan szervesen egyéolvadt bennük forma és tartalom.

Itt lírai költeményeiből mutatunk be egy rövid ciklust.

DALOK AZ ESTBÓL.

I.

*Kéz a kézben a széllel, amely az esthez ér,
Szemtől szemben a nappal, mely pihenőre tér,
Félfüllel morajlásod hallgatva hűs patak,
Visz léptem le a völgybe, hol tűnni láttalak.*

II.

Véled vonulni, örök vándor te, szél,
 Nevetni rád, ég, nevető szeszély,
 Játsozni véled forrón, játszi nap,
 Hűsözni nálad, felleg, árnydarab
 Egy dalra zúgni, zúgó, magas fenyő,
 Rád lesni ér, völgy mélyén csörgedő,
 Bércek, hogy zord csapáson fogjalak,
 Te, föld meg, tarts így hosszan hallgatag.

Ez hozott . . . Hogy volnék hát egyedül?
 De tölgyek, ti őrséget álljatok,
 Mig álmára a bérci éj ledül
 S én a legszebb alvóval nyughatok.

III.

Éj csöndszárnyon érkezel,
 Barna bársonyszárnyú lepke.
 S rád terül a gyászlepel
 Nappal, vidám, tarka telke
 Szép valónak, csendesen.

Ám az, ki titkon szeret,
 Téged sejt mindenhatónak,
 Kiből szent varázs ered
 S álmaid rám kulcsolódnak
 Csodát csalva keblemen.

Kállay Miklós fordítása.

A RÉGI ERDÉLY.

(NAGYAPÁM EMLÉKIRATAIBÓL.)

Közli: *Bisztray Gyula.*

TANULÓ koromban egy hírlapból a következő történetet olvastam :
 Egy fiatal erdélyi mágnás olaszországi tapasztalati útra ment. Milánóban előkelő francia urakkal találkozott, kik őt az ott jelen volt I. nagy Napoleonnak bemutatják, aki érdeklődött, hogy honnan jön és mi célból? Erdélyből, felelé és célja Olaszország tanulmányozása. Napoleon megkérde tőle, hogy hazáját már kellőleg ismeri-e? Mire a fiatal úr mondá, hogy jól ismeri. Hát kérem, szólt Napoleon, mondja meg, minő latin felirat olvasható Kolozsvár főkapuján? Mivel a kérdésre a fiatal gróf nem tudott felelni, maga Napoleon adta meg a választ. A felirat így hangzik :

Hostis ab insidiis Dominus nisi protegat Urbem,
 Excubiae humanae, Praesidiumque nihil.

Szabad magyar fordításban :

Ha ellenség ellen az Úr nem védi a várost,
 Emberi őrségek védeni képtelenek.

Napoleon ekkor jóakarólag így szólt a fiatal úrhoz : — Ifjú barátom, ismerje ön meg előbb saját hazáját minden tekintetben és csak azután induljon idegen országok tanulmányozására ! Ő ugyan soha nem volt Erdélyben és Kolozsvárt, de a párisi Académie Royale des Médailles et des Inscriptions nevű intézet gyűjteményében tudomást szerzett ezen feliratról és mivel megtetszett neki, megjegyezte, mert emlékező tehetsége bámulatos volt.

Örökre megjegyeztem én is ezt az anekdotát, amelynek tanulságát csakhamar érvényesíthettem. Szüleim határozott kívánsága volt ugyanis, hogy a nagy szünidőket közvetlen hazánknak, Erdélynek megismerése céljából teendő utazásokra használjam föl.

Az utazási tervet Mohai, a házitanitóm készítette el. Az egész ország nevezetesebb helységeinek megtekintésére két utazást tartott szükségesnek ; egyet az ország belsejének, egyet a többi részének beutazására.

1834 nyarán tettük meg az első utat. Augusztus 4-én indultunk Fogarásból és estére Nagyszebenbe érkeztünk. Onnan Vizaknára rándultunk ki, hol a sóaknákat és fürdőt tekintettük meg. Szászsebesen feltűnt az egykor katolikus, ma lutheránus templom különös alakja ; egy XV. századbéli török betörés alkalmával a nagyobb-szabású terv szerint épülő templom romokba dült ; a híveknek azután nem volt módjuk az építést az eredeti terv szerint folytatni, így épült

a magas szentélyhez a törpe hajó. Gyulafehérváron és Nagyenyeden áthaladva, Tordán pihenőt tartottunk. Erdélyben többnyire minden városnak van valamely specialitása. Tordának hírességei: pogácsája, kofapecsenyéje és óriás nagyságú kenyere, melyet taligán visznek a piacra árulni. Egyébaránt a tordaiak legbüszkébbek az Aranyos-folyón épült földött hidjukra, melynek nevezetessége abban áll, hogy a meg lehetős széles folyamon át egy oszlop vagy pillér sem tartja, hanem az egész híd a két partra támaszkodik és már több mint egy század óta szilárdul áll. Ezen hídhoz egy adomaszerű monda is fűződik, melyet ottlétünk alatt hallottunk: Történt egyszer, hogy a hídról erős ropogás hallatszott; a tanács, melynek ezt jelentették, elhatározta, hogy sok vasneművel megterhelt szekereken próbálja ki a híd tartósságát. Míg azonban a sok vasat összegyűjtették, a kir. kincstár az ottani sóraktárakból száz mázsánál többet nyomó sómennyiséget szállíttat át megterhelt szekereken Maros—Portus felé. Mikor a próbára kirendelt biztosok a vasasszekerekkel megjelennek, az utolsó kincstári szekér éppen akkor haladt át a hídon s a vámos jelenti, hogy minden baj nélkül. A kiküldött biztosok azonban, akik az utolsó szekereket látták is, úgy határoztak, hogy miután a kincstári só átszállítása nem hivatalosan történt, az mi érvénnyel sem bír, annál fogva most a próbának hivatalosan kell megtartatnia, hogy érvényes legyen. És tették, ahogy mondták... Még maradt kevés időnk a tordai sótelep és fürdő megtekintésére is. Azután tovább utaztunk.

Kolozsvárt az «Anglius lóhoz» című vendéglőbe szállottunk, mert a Szatsvai-vendégfogadóban nem volt hely. A városban éppen ekkor tartották az első országgyűlést 1810 óta. Az utcán mindenütt díszmagyarba öltözött úriembereket láttunk, akik hevesen vitatkoztak egymással, helyenként kisebb-nagyobb csoportba verődve. Mindnyájan a Torda-utca felé siettek, mert ott zajlott a gyűlés az országházában, a második udvar éjszakai traktusának nagytermében. Egyszer csak szembe találkoztunk Turi Józseffel, egy fiatal jogással, akit még Gyulafehérvárról, a gimnáziumból ismertünk. Az országházához vezetett. Az ott összehordott épületfa- és deszkarakáson ültek az urak és várták a gyűlés megnyitását. Turi a gerendákon ülők között megmutatta nekünk báró Wesselényi Miklóst, báró Kemény Dénest, gróf Bethlen Pált, Zeyk Dánielt, Szász Károlyt, az országgyűlés legkitűnőbb szónokait. Azután elmagyarázta, hogy a mostani nagy izgatottságot egy, a kolozsvári diákság és katonaság között nemrég történt véres összeütközés váltotta ki.

A dolog így történt: Juhász Albert, Juhász József kir. thesaurariusi tanácsnok fia, elsőéves jogász, tajtékpipával szájában — miként akkor divatos volt — Stampa cukrászboltjából kijövet, az azon ház előtt álló katonai őr mellett haladván el, melynek emeletén egy tábornok lakott, a katona — talán a reglement értelmében — a pipát szájából kirántja. Juhász erre oly súlyosan csapja pofon az őrt, hogy az

eltántorodva elesik, csákója messze elrepül, esés közben fegyvere elsül és ő őrség után kiált. A főőrség a nagypiaci templomot környező házak egyikében volt elhelyezve. A vészkiáltás és fegyverdördülés hallatára rögtön őrcsapat indul Juhász után és őt körül is fogja, hogy bekísérje a főőrségre. Húshagyó kedd délutánja lévén, a piac tele volt emberekkel és diákokkal, kik a fársáng eltemetését ábrázoló, a külvárosokból jövő lovas és gyalogos meneteket szemlélték. Hallván, hogy Juhászt be akarják kísélni, a diákok egy része a Seminariumhoz, más része a Convictushoz, más része a reformatum és másik az unitarium Collegiumhoz sietett s betörvén a Seminarium portáját, az ott levő ifjúság apraja-nagyja nagy «gerundiumok»-kal, bunkós vastag botokkal felfegyverkezve a helyszínére rohan. Ezeket rögtön követik a Convictusbeliek, kik után lelkendezve érkeznek a református diákok és az unitáriusok, kikhez az externusok, a künnlakók is csatlakoztak. Háromezren felyül lehetett az összes tanulók száma, amelyhez a külvárosi, hostádti polgárság is csatlakozott. A gerundiumosok Juhászt az őrcsapat kezeiből — a nép helyeslő lármája között — kiszabadítják. Én is köztük voltam, jegyezte meg büszkén Turi. Ekkor a kolozsvári hadseregek tábornoka rohamlépésben odaparancsolja a gránátosokat, kiket a diákok közáporral fogadnak. Kövekről az elemi iskolai tanulók kötelessége volt gondoskodni; sok helyt a kövezetet is feltörték. A kivonult gránátosok parancsnoka látván a veszélyt, habozás nélkül décharge-ot parancsol és lövet a diáksággal vegyes népre. Sokan megsebesültek, de csak három ember esett áldozatul. Báró Jósika János, a kir. főkormányzszék elnöke, az ablakból szemtanuja lévén e jelenetnek: parancsot ad ki, hogy a gránátos zászlóalj tisztjeivel együtt rögtön kitakarodjék a városból. A tábornok hirtelen ott terem és ellene mond: ő a főparancsnok, a katonaság felett csak ő rendelkezhetik. De báró Jósika kijelentette, hogy ő már erről Ófelségét expressus által értesítette s a felelősséget magára vállalja. Erre a tábornok az egész gránátos zászlóaljat, tisztjeivel együtt, a szomszéd Monostor faluba vonultatta ki.

De nemcsak Kolozsvárt, hanem az egész országban nagy izgatottság volt észlelhető. Báró Wesselényi Miklósnak «Balítéletek» című könyvét mindenütt olvasták. Heves beszédek tartattak a megyegyűléseken. Több kormányzszéki tanácsos és főispán, azon cím alatt, hogy nem törvényesen jutott magas állásába, önként lemondott. Egyáltalában a hazafiúi elkeseredés mindenütt hangos panaszokban tört ki.

Ilyen körülmények között küldetett Erdélybe, a kedélyek megnyugtatóására s a rend helyreállítására Estei Ferdinánd főherceg, Gálicz-Lodomér országok polgári és katonai kormányzója, mint teljhatalmú császári-királyi biztos. Alatta hivatott egybe az 1834. évi kolozsvári országgyűlés, amely hivatva volt az alkotmányos állapotot helyreállítani; de a szenvedélyek annyira fel voltak bőszerűlve, hogy

nyugodt és higgadt tanácskozásról szó sem lehetett. Báró Wesselényi Miklós és több hevesvérű szónok zsebében mindig készen tartotta a széktörés elkövetésére szabott száz forint büntetést... A főherceg a gróf Bánffy György gubernátor által épített piactéri palotában szállt meg. De Kolozsvárt teljességgel nem érezte jól magát, aminek oka részint az akkori feszült helyzet lehetett, részint az, hogy a városban csak magyarul beszéltek, ő pedig e nyelvet nem értette...

Ottlétünk alatt megtekintettük Kolozsvár nevezetességeit. A piaci nagytemplom tornya azon időben hiányzott s a harangok a templom hiujában voltak elhelyezve. A többi templomot is sorra látogattuk, megnéztük továbbá a ma már nem létező régi torony alatt elhelyezett Országos Levéltárt, az Archivum Regnicolaret; a régi torony a Szent Mihály-templom délnyugati sarkán emelkedett, mely a viharos idők súlya alatt rommádült és többé helyre sem állítottott.

Kolozsvárról tovább folytattuk utunkat Bonczhidára, hol a gróf Bánffyak nagyszerű kastélyát, istállóit és kertjét szemléltük meg. Az akkor már nagyon látogatott kérő-i kénsavas fürdőt útunkba ejtve, onnan a közel Szamosújvár városába érteztünk. Szamosújvárt a Törökországból idemenekült örmények alapították, akik I. Lipót királytól nagy szabadalmakat nyertek. A város szabályosan épült szép, egyenes utcáival tűnik ki. Legnagyobb nevezetessége a reneszansze-izlésben épült örmény-katolikus templom, továbbá a Martinuzzi György által épített vár, mely most államfogházul szolgál. Innen útunkat Szék városa felé vettük s fölkerestük sósfürdőjét. A városban találkoztunk a plébánia adminisztrátorával, Andrási Gáborral, ki Mohait, kíséromet még Gyulafehérvárról ismérte és bennünket a szerzetházba magához meghívott ebédre. Ebéd után egy úriember kopogtat be házigazdánkhoz, fesztelenül füstölgő pipájával kezében, kinek személyében ő az ottani réformált esperestet, Bándi Lajost mint legkedvesebb barátját mutatja be.

— Nemcsak legkedvesebb barátjai vagyunk egymásnak — tette hozzá a vendég, hanem szeretett testvérek is, mint ugyanazon szent hivatás kartársai. A valláskülönbség mit sem tesz közöttünk, mert mindketten ugyanazon Istent és ugyanazon honfiúi érzelmet prédikáljuk. És működésünknek óhajtott sikerét láthatjuk, mert híveink között a legszebb egyetértés és egymás iránti szeretet uralkodik.

Öröm volt hallgatni a két derék lelkész beszédeit. Kedves baráti körükben nagyon kellemesen tölt el a nap. Házigazdánk vacsorára is ott tartott és éjszakára is ott marasztott bennünket.

Innen másnap a Mezősége átcsapva, egyenesen Mócsnak tartottunk, hova estefelé érteztünk s az öreg Henter Farkasnál szállottunk meg. Házigazdánk figyelemmel és érdekléssel kísérte a napi eseményeket, különösen az országgyűlés működését. Még a Méhes Sámuel tanár által szerkesztett «Erdélyi Híradó» című lapot is jártatta. Az akkori politikai helyzet és pártmozgalmak szellőztetéséből érdekes

vita keletkezett Henter Farkas és Mohai között. Az öreg insurgens a conservatív álláspontot védte, hogy tudniillik a magyar nemzet szabadságait fel ne hagyja és azokból egy fikarcnyit se engedjen; nagyon kárhoztatta Wesselényinek és társainak újítási eszméit s a többi között mondá: — Nó, még csak a, kellene, hogy én adót fizessek, mint a paraszt! Ellenben Mohai a reform szükségességét vitatta s én az ő nézetéhez csatlakoztam. Másnap, kinyugodván magunkat, elbúcsúztunk a kedves jó öregtől és útunkat Kolozs felé vettük. Mező-Báldon megtekintettük a gróf Béliak kastélyát és azon időben híres ménését. Majd Marosvásárhelyre, a Székelyföld fővárosába érkeztünk s a «Kereszthez» címzett vendéglőbe szállottunk.

Marosvásárhelyt legelőbb a gróf Teleki-féle közkönyvtárt és ásványgyűjteményt tekintettük meg, valamint az ugyanazon épületben levő pompás termeket. A piacon mutatták nekünk az annak közepén emelkedő oszlopos zenélő kutat, melynek kúpfedeléből naponta reggel, délben és estve gyönyörű zene hallatszott, melyet a víz ereje idézett elő. Messze földről jöttek oda hallgatni a csodaszép hangokat. Ez volt Vásárhely szülöttjének, Bodor ezermesternek remekműve. Bodor később hamispénzcsinálás miatt fogságra ítéltetett. Midőn a rendőrök szekeren kísérenék őt Szamosújvárra, az államfogházba, a kút előtt haladván el, kérte: engednék meg, hogy még egyszer hallhassa a kutat zenélni. Megengedték néki, meg is nyomott egy rugót s a kút zenélni kezdett, melyet a rendőrök is gyönyörrel hallgattak. Ennek elhangzása után, mintha a gépezeten valamit igazított volna — mondják —, valamely rugót félre facsarván kivett s azóta örökre elnémult a szép zene. Ezt pedig — miként ő mondá — azért tette, hogy magát a városon és városi tanácson megbosszulja, mert az ő megmentésére mit sem tettek... Azután felkerestük a virágzó reformált Collegiumot, hol már akkor tudós és hírneves tanárok működtek; a többek között Dózsa Elek a jogi, Bolyai Farkas a mennyiség- és természet-tani tudományokat adták elő... Ott tartózkodásunk egyik napján kimentünk a Maros szigetén található, Elbának nevezett kies mulatóhelyre, melyet Napoleonnak Elba szigetén kiállott száműzetése emlékére neveztek így. A folyam egyik ágán a toplicai rengeteg erdőkből lecsúsztatott faragott boronákból összerakott nagyszámú tutajok suhantak messze, el Szegedig...

Három nap mulva folytattuk utunkat. A Maros partján messziről feltűnt a radnóti kastély, melyet I. Rákóczi György építtete 1635-ben s mely otlétünk idején a bethleni gróf Bethlenek birtokában volt.

Dicsőszentmártonban, Küküllő-megye akkori székhelyén, sem megyeház, sem tisztességes lakások nem léteztek. A megye- és tiszti-gyűlések a gróf Béli-féle kúriában tartattak, melyben a főispán is szállásolt; de a megyei hivatalnokok csak parasztházakban laktak. Azóta a városka szép fejlődésnek indult és pompás megyeháza is van.

Augusztus 20-án érkeztünk a Kisküküllő partján épült gróf

Bethlen-féle küküllővári kastély megszemlélésére, mely egyike Erdély nagyobbserű kastélyainak. Szép kert és nemesített ménes egészítette ki a látnivalókat. Azután betértünk Balázsfalvára, mely 1738 óta az erdélyi görögkatolikus püspöknek és káptalannak székhelye. Van görögkatolikus hittani intézete, főgimnáziuma és szemináriuma, továbbá egy Szent Bazil-rendű szerzetháza. A püspöki székesegyház újabb ízlésben épült, nem nagy, de csinos kéttornyú templom. A püspöki palota attól távolabb fekszik. A palota melletti nagy kiterjedésű kertben feltűnt egy régi, már megmohosult kőfal; régi, elmosódott felirat nyomai látszanak rajta, mely szerint Pécsi Simon, Bethlen Gábor egykori kancellárja mint szombatos 1638-ban befalaztatott . . . A véletlen itt is ismerőssel hozott össze. Kovács Dániel türi katolikus plébánossal találkoztunk, akit még Gyulafehérvárról ismertünk. Vidám kedélyét ott is nagyon szerették. Viszontlátásunk kellemesen lepte meg s midőn megtudta, hogy tapasztalati utazást teszünk, tréfásan felkiáltott:

— Ezt a bűnfészket akarják megismerni?!

Mindketten bámulva s kérdőleg tekinténk reá, ő pedig folytatá:

— Persze, hogy bűnfészek ez az Erdély, mert hiszen hét főbűne van: Septem Capitalia Peccata, Tres Nationes et Quatuor Religiones, azaz három uralkodó nemzete, a magyar, a székely és a szász és négy bevett vallása, úgymint római katolikus, református, lutheránus és unitárius . . .

Azon időben ezeknek törvényileg kiváltságolt helyzete szabad-elyű szempontból bűnnek bélyegeztetett. A plébános vidám kedélyét másnapig élvezhettük, mert meghívott magához a közelfekvő Türbe. Magyar szokás szerint papamorgóval kínált meg először, mondván: — Már nem bánom, ha morognak is a papra, hogy magamnál láthatom. Mohai kérdésére, hogy miként találja magát ezen állásában, felelé: — Mint a leforrázott macska. Két veszedelmes szomszéd között kell élnem, kik miatt örökös aggodalomban vagyok, hogy az egyik felgyujt, mert a neve Gyujtó s a másik kifoszt, mert a neve Fosztó. Ebéd után be is állított házigazdánkhoz a két «veszedelmes» szomszéd: Gyujtó és Fosztó, két derék birtokos nemes, kiknek társaságában «more patrio», poharazás és lakmározás között úgy eltölt az idő, hogy Türből csak másnap indulhattunk tovább.

Nagyselyken keresztül estére Bolyába értünk. Gróf Tholdi Ádám, aki atyámat jól ismerte, a tisztartójától értesülván, hogy én házi-tanítómmal oda érkeztem, rögtön egy inast küld hozzánk azon üzenet-tel, lennének az ő vendégei. Felhajtattunk a hegy ormán épült kastélyba, hol az öreg gróf nagyon szívesen fogadott. A háznál mély gyászban volt mindenki a grófné szerencsétlen halála miatt; Alvincre szándékozván utazni, midőn a Szeredahely és Szászsebes között az országotat át-metsző, máskor jelentéktelen, de most veszélyesen kiáradt Kelnek patakán áthajtatna, a kőhid boltozatja leszakadt, a kocsis és lovak a

vízbe zuhantak s a grófné a habokban lelé halálát. Négy kedves fiatal leány maradt anya nélkül. Házigazdánk részletesen megmutatta a kastélyt. Egyik teremben a Tholdi-ősök mellképei sorakoztak fel; a kastély déli oldalát elfoglaló kápolna oltárán művésziesen füstött Szűz Mária-kép volt látható; a gróf és családja ugyan réformátusok, de minthogy a kápolnát őseitől örökölte, kegyeletből éppen fenntartotta annál is inkább, mivel az ottani katolikus hívek istentiszteletre oda gyülekeznek; maguk a háziak az isteni szolgálatot egy más teremben tartják.

A szíves vendéglátás miatt Bolyáról csak harmadnap reggel távozhattunk el s jól kipihent lovainkkal dél felé Medgyesre értünk, hol megszemléltük a régi várkastélyt s az abban épült nagy templomot. A templom tornya egyike a legmagasabbnak Erdélyben; tetejének négy sarkán négy tornyacska van építve. E torony legfelsőbb ablakából dobták le 1614-ben Báthori Gábor orgyilkosait: Szilasi és Nadányi hajdu kapitányokat.

Erzsébetváros látnivalói: az impozáns, kéttornyú, örmény-katolikus templom és az ezzel átellenben épült Apafi-kastély, hol Apafi Mihályt 1661-ben fejedelemmé kiáltották ki. A közeli Almakeréken az erdélyi szobrászat egyik remekművét: Apafi Mihály fejedelem bátyjának, az 1635-ben elhalt Apafi Györgynek mausoleumát, melyet neje, Petki Zsuzsánna állíttatott. A mausoleum szürke márványból van kifaragva; Apafi György fegyveres, életnagyságú szobra mellett egyik, akkor már szintén elhalt fia fekszik, a más kettő körülötte térdel. A szobrot a családi címer, finomul kimetszett szőlőgerezdek és virágdíszek ékesítik. Nicolai Ilyés nagyszebeni szobrász készítette e nagyszerű siremléket, miként a sarcophag alján bevéselt feliraton olvasható. (Sajnos, a szobor 1848-ban több csonkítást szenvedett.)

Ugyanaz nap Segesvárra érkeztünk. Regényes tájon fekszik a Nagy-Küküllő balpartján; vára még 1198-ban épült. A vártemplomból gyönyörű kilátás tárult előnkbe.

Segesvárról a Székelyföld felé haladva, Fehéregyházán kiszállottunk a gróf Haller-féle pompás várkastély megtekintésére. Akkor még élt az öreg gróf Haller János, aki Erdélyben a legkitűnőbb mintagazdaságot folytatta tíz községben található birtokain. Erdélyben akkor gazdasági intézet nem létezvén, sok jó házból született ifjak jöttek oda gyakorlati gazdaságot tanulni. Gróf Haller János is jól ismérte atyámat, igen szívesen fogadott, megmutatta a kastély ritkaságait és meghívott ebédre. A várkastély egy nagy emeletes négyszöget képez, melynek különböző termeiben erdélyi ásványok, növények és kitömött állatok gyűjteménye van elhelyezve. A kastély déli oldalán, a nagy tóval szemben fekvő kupolás terem falán a gróf Hallerek életnagyságú képei láthatók. A kupolás terem nagy szárnyas ajtaja a terrase-ra nyílik, honnan a kertbe s szomszéd hegyekre gyönyörű kilátás tárul. A kupolás terem egy másik ajtaja egy lakatlan hálószobába nyílt, melyet az öreg gróf a Bécsben titokzatosan elhunyt

János nevű fia emlékének szentelt... A nagy négyszögű udvar közepén lovarda magaslott ki a kaséllyal szemben Gloriette-emelkedett, melynek erkélyéről elragadó panoráma nyílt. A sok látnivalóval az idő beesteledett s a gróf nem akart bennünket elbocsátani, hanem ott marasztott vacsorára és éjszakára is. Estvére vendégek érkeztek, többek között Felsőbükki Horváth Ferenc orsz. kir. fiscalis director, Elekes István szomszéd birtokos családjával s az ifjú gróf Petki. Szép este volt, a hold ezüst sugarai tündériesen törtek meg a nagy tó csendes víztükcrén. A társaság a terrasse-on mulatott. Mi, fiatalok a holdfényes tavon csolnakáztunk, az Elekes kisasszony lehozta az akkor divatos guitarre-ját s énekelt ennek zengő kíséretével.

Kora reggel tovább utaztunk. Áthaladva Székely-Keresztúron, melynek lakossága nagy részben szitakészítéssel foglalkozik s ezért e várost Szitás-Keresztúrnak is nevezik, este későre Székely-Udvarhelyre érkeztünk. Ez a város volt 1848 előtt a székely nemzet pecsétjének hivatalos őrzője; Udvarhely-szék főkirálybírája a székely főkirálybírák között az első helyet foglalta el az országgyűlésen. A templomok és a két főgimnázium megtekintése után felkerestük a János Zsigmond fejedelem által 1562-ben épített «Székelytámad» nevet viselő erőd romjait, melynek egy sarkkövén, az elmosódott Zápolya-címer alatt latin verses felirat volt olvasható... (A «Székelytámad» romladékainak helyén épült később a m. kir. főreálintézet.)

Udvarhelyről Homoród-Almás felé vevén utunkat, megnéztük az ottani híres barlangot, Erdély legnagyobb barlangját. Az éjszaka Homoród-Szent-Mártonban ért utól, hol vendéglő hiányában egy becsületes székely családnál kaptunk éjjeli szállást. Onnan másnap Kőhalom szász-szék főhelységébe érkeztünk. A felette emelkedő sziklahegyen épült régi vár falai még ma is állanak, innen neveztetik a város Kőhalomnak. Kőhalomból egy kis kerülőt tettünk a gyümölcsstermeléséről híres Nagysinkre, hol már azon időben alakult egy máig fennálló pomológiai egylet. Az éjszakát Nagysinken töltöttük s másnap, az Olt folyón kompon átevezve, délre szerencsésen hazaérkeztünk. Nagy volt az öröm, a kérdezősködéseknek se vége, se hossza, mert Erdélyben akkor mindenki mindenkinek ismerőse volt.

PROMETHEUS.

*Csak gyertyányi fény sugároz
Tengeréj-világomon,
Egy csöpp láng: a többi chaosz,
Rejtelem és borzalom,
Én leszálok e homályhoz
Át érceken, sírokon,
És az olajat a lánghoz
E nagy chaoszból hozom.*

Govrik Elemér.

IZEK OLASZORSZÁGBÓL.

Irta: Nagy Méda.

TIZENEGY nap alatt rohantam végig Olaszországon. Így emléknem is csak annyi maradt, mint valami nagyúri lakoma ízéből, ahol elkapják az inasok a vendégek előtt az ételt, mielőtt az jóllakhatott volna. Így jöttem én is haza, apró, kóstoltató illatok fűszeres aromájával, de éhesebben és még szomjasabban Olaszországra, mint valaha.

De nemcsak a visszahozott emlékekre, hanem egész utazásomra találóbb hasonlatot nem lehetett volna keresni, mint hogy olyan volt, mint egy társasvacSORa, ahol a vadidegen vendégek semmit sem tudnak egymásról, csak a kényszeredett célt: a háziúr tüntető magasztalását. Valahogy így éreztem én is magam olaszországi utam alatt. Utitársaim, hála a társasutazás eszméjének, oly pompásan válogatódta össze, hogy egyéb sem érdekelte őket, mint a szállodai pihenés és ellátás. Olaszország látnivalójából legföljebb annyi, amennyivel a bridgeasztalnál vagy ötórai teán el lehet dicsekedni: «Ah, az Uffizi és Pitti! Mi az, te nem tudod, hogy Savonarolát Firenzében égették meg és hogy Danténak csak képletesen őrzik sírját szülőházájában? Milyen kitűnő volt a nápolyi languszt! Komolyan megborzongtam, mikor a tenger habjaiból kiemelkedő Castello dell'Ovora néztem. Hát nem tudod, hogy itt lakott Endre gyilkosa, Johanna, és képzeld csak, a negyedik férje oldalán. Persze nem sokáig mulatott Lucullus termeiben, hamarosan megfojtották. Ó, Capri! Mimóza- és narancserdők! (Csak piszkos gyékényekkel leborítva láttuk az érő, aransárga terhükkel hajladozó fákat. De hát erről hallgat a krónika.) Aztán Axel Munthe hófehér villája! Nem olvastad a könyvét? Rómában tökéletes volt holdfényben a Colosseum, Pincio hegyén a legszebb a kilátás és a legelőkelőbb uzsonnázóhely. Pádovában millió dolgot kértem Szent Antaltól, Velencében pedig elvásároltam minden pénzemet. Micsoda csipkék, üvegholmik, gyöngyök! Hogy sokat időztem-e a Szent Márk-téren? Csak átfutottam, kérlek, csak átfutottam, tudod azt mindenki ismeri már a képeslapokról is, inkább a vásárcsarnokba rohantam, hogy egy eleven langusztát vihessek haza. (Amiért majd kidobtak a kupéból, olyan elviselhetetlen búzt árasztott.)»

Igy utitársaim.

De én, az álmódó? Vajjon milyen íz maradt bennem, aki nem pörlekedtem soha szállodai szobámért, ha nem volt benne szekrény, hát nem volt, ha minden ételnek közül csak a makaróni volt ehető, hát beértem azzal. Nem lettem rosszul, amikor megtudtam, hogy polipot vacsoráztam, pedig előzőleg láttam éppen a nápolyi utcán, amint lapos favödörökben egy fiú karján himbálóztak lilán és sárgapöttyösen. Ha pedig veszélybe jutott az egyensúly, mert furcsa, tekergő karjaikkal kint lógtak a földet surolón, akkor letette terhét a fiú és egykedvűen visszapofozta őket a vödörbe. Utitársaim szerint türelmem nem is birkához, hanem egész birkanyájhoz volt hasonlatos. De apróságokért csak nem veszélyeztettem mindazt, amiért külsőleg megedződtem, hideget, záport, szélvihart, háborgó tengert, fecsegő társakat panaszszó nélkül viseltem, hogy belül annál érzékenyebb legyen a lemez, amelyre benyomásaim vésődnek.

Most behúnyt szemmel csak az ízeket kutatom, csak annyit, ha kimondják előttem «Nápoly» vagy «Pompei», mi jut az eszembe egy villanásnyi idő alatt, csak addig, míg egy szem átbukik a homokórán.

FIRENZE az előételek ízére emlékeztet pompás, de jóllakni nem lehet vele. Míg benne jártam, azon töprengtem, hogyan fokozódhat még ez a csoda? Kövek, hidak és az Arnóba lépő házsorok. Márványok, szobrok és Michelangelo neve felejthetetlenül.

Örök asszonyi szemmel Beatricet látom elsuhanni az arnoi hídnál, ahol Dante megpillantotta és a minden költők legnagyobbika idővert, csupasza bontott szülőháza előtt alázodom. A halhatatlanná merevített asszonyi mosolyokat az Uffizi és Pitti galériában, mint valami csodálatos álarcosbálban kavarni látom és Botticelli tündérieren finom rajzú alakjai fölött sugárzó magasságokban pihenni Fra Filippo Lippi és Correggio alázatos titkú Madonnáit. Mindezeket összemossa a templomok, kupolák, a karcsú tornyú Palazzo Vecchio és Giotto Campaniléjének imádságos lendülete a kékre hasadt ég tág ölelése felé. Ha Firenze nevét idézem, kiszárad a torkom és cserepes lesz a szám a vágtyól, hogy föltört kövű utcáin még egyszer bolyonghassak.

NÁPOLY. Forró és dús ízek emléke tolong. Banán- és datolyahalmok az utcán, keskeny síkatorok magasra feszített árnyékai alatt villogó szemű olasz árusok és a Haldokló gladiátor márványteste körül bujócskát játszanak a napégett arcú gyerekek. Végtelen termeken át a szobrok körmenete és kint most bont virágot a lilaszínű akác. A villanó emlékek közé egyszerre bömlik a tenger, kék, mint a Szűz palástja, időtálló és végtelen. Lassan minden képet elborít, csak tündöklő színe és a partról lefutó hab fehérlik, mint királyi ajándék a nápolyi népnek.

POMPEI. A Vezúv tetején, apró, habszerű füst, gyöngéden és könnyedén, mint a bárányfelhők leszakadt darabja. De alatta dermedt városok, holt kövek, elpusztult emberi hajlékok, mintha egy fergeteges kasza derékban lesuhintotta volna. Mértani vonalozású utcák, finom oszlopfejek, tört márványok, kutak és a vízvezeték cserepei, mely fölött csomós fű bujdosol és apró zöld gyíkok futkároznak, egyetlen élők a holtta fagyott városban. Üvegburák temetőjében arcraarboruló emberi alakok, gyöngéd gyermektetek, összegabalyodott lábú kutyák és kecskegidák haláltusájuk szörnyű rémületében, emlékeztetőn a hegy tűzbemerített, irgalmat nem ismerő szívére. Keserű, fojtogató íz fut a torkomra, mintha csak azokban a kuglóf alakú kenyerekbe haraptam volna, amelyek úgy állnak kormosan, de teljes épségben, mintha csak most kerültek volna ki egy feledékeny pék sütőkemencéjéből.

CAPRI. Fanyar volt és csípős, mint az elrontott étel. A tenger kegyetlen szakácsa ijesztő gyorsasággal kavarta mélyét, sodrában a szalongözös büszke utasai a korlátot támasztották, időnkint mélyre hajolva, míg az egykedvű matrózok vödörrel és söprűvel jártak körbe-körbe. Halálsápadt arcok, élő fájdalommal, gonoszodó ellentétül Pompei holt iszonyatának. Csak a kiszállás pillanatában szikrázott elő a nap, hogy a halvány zöld és kék keveredésének olyan skáláját játssza elénk a tenger pizkosszürke, vad hullámhegyei után, amelyet az isteni ecset ajándékozó kedvében csak kitalálhatott. Datolyapálmák csomós termésükkel és ökölnagyságú citromokkal terhelt gallyak hideg szél és eső ölelésében hajladoztak, sürke felhőrongyok alá volt rejtve minden, ami szépséget és álmot jelentett Capri szigetén.

RÓMA. Kenyér és gyümölcs. A kettős arcú város éhséget olt és szomjat csillapít. Friss íze a forrására emlékeztet, felejthetetlen. Kereszt- és törtfalú rom.

Az élő Krisztus és a holt történelem Foruma. Tártkarú templomok mélyén leborulva hinni és az emberi diadalra, az anyag legyőzésére gondolni Praxiteles márványa előtt. Áhítattal bolyongni a katakombák jegyekkel karcolt falai között, a gyertyák enyhe fénye mellett betűzgetni a holt kezek üzeneteit és csodálatommal megtámasztani hulló köveit a Colosseumnak. Zárt kolostorudvar négyszögű folyosóján bámulni az oszlopok ezerféle faragását és bámulattal adózni Mussolini modern Rómájának. Mint a sínek, úgy fut párhuzamosan e kettősség az örök város falai között, nélkülözhetetlen, mint keresztényeknél az isteni Eledelel és mint a tudományokban a latin kultúra.

PADOVA. Giotto freskói, az átszűrt művészet csodája. Tökéletes kidolgozású fejek tiszta alázata, ahogy Jézus életét képekben csak megálmodni lehet. Mantegna robosztus erejű, töredezett falfestményei és Szent Antal sok kupolás áldástosztó temploma. Donatello bronzszobor-alakjában, mintha csak eleven szív dobogása varázsolna mosolyt az egyszerű bájú Szent arcvonásaira, olyan bizalomkeltő, adakozó mosoly ez, hogy a hit ajándékokban lerótt háláját értővé teszi. Padova íze édes és erős, mint a Lacrima Christi, könnyű kábulat marad utána és a tisztaságok felé lebegő vágy.

VELENCE. Gondolák sötéten ívelt vonala és napfény a Palazzók csipkehomlokán. A Doge-palota rózsaszínűen szikrázó oldalfalain fehér hímzésű kőfaragás húz befejező vonalat, álomszerű és könnyed, mint valami báli belépő. A keskeny utak közé befut a tenger, házakat ölel és meghunyászkodik az emberi küszöbök előtt. A Szent Márk-tér galambjai álmos szárnyalással köröznek a levegőbe, mint a jóllakottság enyhe tompultsága után a cigarettafüst könnyű mámora.

AZ ÉG VAGY...

*Az Ég vagy felettem és a Nap,
szelíd hajnal és könnyes este;
ekkor borultál fölém vígságot hozón,
mikor lábam a jövőt tétován kereste.*

*Szellő vagy bennem s sok száz virágfej,
új virágzás, mely feltör vadul;
sorsom zord-fekete, halott fájában
megmozdul az élet tőled s vággyal gazdagul.*

*Májusi harmat vagy, égi hullás;
felfrissülök, mint tiprott göröngy
lelked soha-nem-volt simításaitól:
csupa szín leszek tőled, csupa gyöngy.*

*A föld adhat csak ennyi erőt
magnak, mi benne repesve ér;
— az út vagy, melyen elcsüggedt életem
végtelenig lendül, vagy sehova se ér...*

A T O L L H A D A S T Y Á N J A I .

Veszélyes időkben mindig felvirágzik a köz-irodalom. Valami furcsa és vegyes dolog ez, valószínűleg nem fogadná magáénak se a szépirodalom, se a publicisztika. Új műfaj szinte, talán azt lehetne nevéül adni neki: gyakorlati iránytű. Neves és névtelen politikusok leszállnak az újságok hasábjaira és lankadatlan szorgalommal, a stílusnak valami különleges ügyességével úgy mondanak semmit, hogy az olvasó zavarba jön, mert azt hiszi: hall valamit.

A szépirodalom szimpla dolog: az író szépen ír, kitalált mesét mond el, szorongató önvallomást, képek tolnak a tollára, ha van képteremtő fantáziája, azt írja, hogy «az alkony úgy közelgett, mint egy szürkeruhás leány», vagy azt mondja: «Mariska ajka eperpiros volt, dereka darázskarcú», s akár sikerültek a hasonlatok, akár útszéliek, nem esnek ki a szépirodalmi műből. Egészen egyszerűen azért, mert alkatrészüik, — a novella-írónak feladata, hogy témáját a lehető legszebben mondja el vagy a lehető legszemléletesebben. Eddig a szépirodalom, amely mákonyt hint akkor is két kézzel, amikor a valóságot adagolja. A publicisztika célja szintén irodalmi: a lehető legegyszerűbben tájékoztatni, útbaigazítani, összefoglalni a napi politika tanulságait, levonni belőlük a tanulságokat, nevén nevezni a dolgokat, esetleg hódolni, esetleg csúfolni. Mind a két írói megoldás becsületes, hogy úgy mondjuk, szakmabeli.

A vezércikk-műfaj kétnemű írásmű: a szépirodalom igényeivel jön és gondosan leplezi a kitűzött útmutatást. A műfaj járadhatatlan szerzői a legszorgalmasabb idézők. Idézni kényelmes és célravezető, — kényelmes azért, mert csak az idézetek közeit kell kitölteni prózával, célravezető azért, mert a vezércikk-író úgyszemint akar mást, mint lehetőleg minél jobban leplezni azt, amit nem akar mondani. És mi leplez jobban a versnél? Egy-egy húsvéti, karácsonyi, pünködsdi iránytű telivér lírai anthológia, — Ady ezeknek a vezércikkeknek tükrében a rossz sorok, homályos ostobaságok, süket rímek kovácsa. Mert Adyt idézik legszívesebben, hiszen ő volt a leginkább szimbolista, egy-egy idézetébe két ellentétes párt színeiben is bele lehet magyarázni akármit, — s ha Adyt idézik, nem is fontos pontosan idézni. De Ady csak egyik gyakori idézett, — Arany Jánostól François Coppée-ig mindenki terítékre kerül. Ezek a költők — rögtön utánuk jönnek a nagy magyarok, akik hárman vannak: Széchenyi egy Széchenyi-breviárium idézeteiből — véletlenül se idéznek olyasmit, amit breviáriumok nem idéztek volna — Kossuth a híres iskolakönyv-beszédéből, ahol a pátosz fensége az útmutató («Midőn e szószekekre lépek hányszor visszhangozzák ezt), s végül Deák a húsvéti cikkből. Az idézetek között jönnek a hasonlatok, az emlékezések, — a hasonlatok bombasztikusak és nagyon útszéliek, az emlékezéseknek ugyanaz a szerepük, mint az idézeteknek: elmoassák a mondanivalót.

Igy könnyen összeáll egy politikai alkalmakra szánt vezércikk a Ház őszí megnyitására, a költségvetés fölötti elmélkedés céljaira, egyes külpolitikai apropókból. A világnézet nem sokat számít, lelkes statisztikusok, türelmes olvasók, ugyanannak a férjünek egyformán idézetekkel telerakott vezércikkeit olvashatják egymással szembenálló világnézetű napilapok első oldalán, — a tempó ugyanaz, az idézet ugyanaz. De ez csak a vezércikk egyik változata. A közéleti férjü köteles szavát hallatni a nagy ünnepek alkalmából. Ilyenkor biblia-magyarázó lesz.

A címek hamar készen vannak: «Karácsonyi csönd», *Feltámadott!*», «Közöttünk az Úr!», *Lángoló Nyelvek*», — s alatta gondos biblia-idézetek következnek, mintha az iránytű-író tudná, hogy a bibliát csak pontosan szabad idézni és még pontosabban értelmezni. Az idézetek közben valamit közölni is kell az olvasóval. Legbiztosabb hatóeszköz úgy itt, mint az első változatnál: a békesség, hiszen a békesség egyformán lehet a karácsony, a húsvét, a pünkösd vallásos mondanivalója, senki sem érzi fontosnak, hogy utánanézzék az igazságnak.

A vezércikk-író még mindig nem jött zavarba, de érdemes megfigyelni, hogy a veszélyes politikai fordulatok idején a legviharozottabb stilszták is elhallgatnak: ilyenkor csak a nagyon vakmerők, a nagyon sok idézetet ismerők szoktak megszólalni, hogy felemeljék szavukat a mindig üdvös békesség érdekében. Néha azonban semmi sem segít és amitől legjobban irtóznak: valami határozottat is kell mondani. A közírás stílusa ekkor lesz a legtalálékonyabb, a lassú toll is a legvirgoncabb: az iránytű-író, a nemzet «bölcs lelkiismerete» ilyenkor megszólal bennünk és kitalálja a legdivatosabb szót, amit akármelyik pártállású lapban elmondhatnak, mindegyik úgy magyarázza, ahogy akarja. Ilyen rugalmas szó nagyon sok van. Mingyárt ott láthatjuk, hogy «Európa», «humanitás», «színvonal», «kereszténység», «Szent Ágoston», «mestereim, a szentatyák», — milyen bátornak lehet lenni mögöttük! Milyen jó spanyoljalak az ellen, hogy valamit mondani kelljen! A legnagyobb bátorsággal, hősiességgel, rettenthetetlen nyíltsággal tudnak gyávák lenni, az ég világán semmit se mondani.

A vezércikkek megtöltik a lapokat, elárasztanak mindent, senki el nem olvassa őket, mert mindenki tudja, hogy senkinek sem mondanak semmit, — az olvasó pedig zavarban van: mit olvasson? kit hallgasson? Stílust, szép és nemes magyarságot nem tanul, — iskolai mondatokban búvik meg a sok semmi. Ahhoz pedig, hogy pártállásra való tekintet nélkül neessen vagy szomorkodjon egy kellemetlen írásbeli tüneten, ahhoz vagy kevés a türelme, vagy sok a fantáziája. Mennyi hadastyánja a nemzetmentésnek! Mennyi Bayard-lovagja a kertelésnek! Szerencse, hogy nem tesznek semmit, mert ha sarokbaszorítaná őket valaki, zavarba jönnének mindannak az értelmén, amit mondtak. Mert csak mondták, és ez a legkönnyebb. De cselekedjék! Vagy ha már papír elé ültek: írják meg. Mert merem mondani, — s most bátor vagyok én is, vezércikket írok én is! — ez a legnehezebb.

Furor hungaricus.

RIADALOM AZ OLASZ FASCISTA „RAZZISMO” MIATT.

Az augusztusi kánikulában mint valami kellemetlen hirtelenséggel jövő jeget zuhanyt fogadta sajtónk bizonyos érdekeltőbb része azt a hírt, hogy az olasz fascista kormányzat reálépett a fajelmélet talajára. Nevezetesen: kimondotta azt: *van* olasz faj, és azt, ami bizonyos sajtóorgánumoknál érthető rosszérzéssel vettek: «a zsidók nem tartoznak az olasz fajhoz». Ugyanez a sajtó az első megdöbbenésből való felocsudás után ellentámaszkodásba ment, s Emil Ludwigit vonultatja fel a Duce ellen és bravúros tördelési technikával hangulatkelten törekedett kimutatni, hogy Mussolini — enyhén szólva — ellenkezésbe jutott önönmagával. Megcáfolta egykori kijelentését, amelyet pár évvel ezelőtt Emil Ludwignak tett. Az emigrált német író szerint olyasmiket mondott volna, hogy «a fascizmus és a fajelmélet nem férnek össze». Annakidején tapssal üdvözölte Emil Ludwignak a Duceval folytatott és nyilvánosságra hozott interjúját a világ liberális közvéleménye, természetesen így történt nálunk is, ahol divat lett az olasz fascizmust egy másik hatalmas

nemzeti közösségi mozgalommal, annak vezérével támadólag szembeállítani. Érthető, hogy a liberális sajtónak nálunk sem kellemes a fascista egyetemi tanároknak kifejezett állásfoglalása. Szerény véleményem szerint azonban, ismerve némileg az olasz helyzetet, erős túlzás a fascizmusnak és a Ducenak Pálfordulást, elv-megtagadást és hasonlókat vetni a szemére akár nyíltan, akár pedig a sorok között.

Nézzünk a tények szemébe! A sajtónak említett része úgy tünteti fel a dolgot, mintha a fascizmus külpolitikai okok és méginkább a német nemzeti szocializmus erős befolyásolása alatt határozta volna el magát a «razzismo» kérdésében tett elvi kijelentésre. A tények elkeverésével tényleg sikerült a tájékozatlanokat megtéveszteni. Egyszeriben úgy léptek fel, mint a humanizmus lovagjai, hirdetik, hogy a fascizmus ezzel letért az eddig járt tiszta ösvényről, megtagadta alapelveit: a lélek és a szellem fensőbbiségét stb., stb. Az ember már azt hinné, hogy az igazi fascisták itt tanyáznak valahol bizonyos lapok tájékán, s már ők adnak és adhatnak leckét — Mussolininak. Nos, a fascizmus nem szorul az én védelmemre, az igazság azonban igen! Az igazság a jelen esetben pedig az, hogy a fascizmus nem lépett sem jobbra, sem balra, hanem halad egyenesen a maga útján. Mussolini sem revidiált semmit, hanem — legfeljebb az érdekeltek tévesztették meg önönmagukat. A fascizmus már csak azért sem másolhatta szolgálataiban ebben a német nemzeti szocializmust — ugyanis ez tűnik ki a liberális lapok soraiból és a sorok közti vádaskodásaiból —, mert kezdettől fogva a «razzismo», vagyis a fajelmélet alapján áll. Ennek az igazolására sem Emil Ludwig, sem más nem szolgálhat bizonyítékkal, hanem csak egyedül Mussolini, aki már 1921 novemberében — tehát a «Marcia su Roma» előtt egy esztendővel — világosan kimondotta, hogy a «fascizmusnak legfontosabb kérdése a faj problémája és a fascistáknak kötelességük a faj egészségével törődni, mert ez a történelem alakító ereje». Mi ez más, mint fajvédelem? A Duce tehát ezelőtt tizenhét esztendővel fontosnak tartotta a latin fajiség védelmét, mert tudta, hogy a célul kitűzött s az azóta már elért új *Imperium Romanumot* csak egészséges lelkű, testű és vérű nép harcolhatja ki. Ezt Mussolini annakidején megmondotta, nyomtatásban is megjelent. Arról igazán nem tehet, hogy egyes publicisták nem olvasták ezt el s a fascizmusra vonatkozó ismereteiket — Emil Ludwigból s nem Mussoliniból merítették. Tévedtek, de tulajdon hibájuk miatt nem lehet és nem lehet alaptalan vádakat szórni a fascizmusra. Egyébként Mussolini az itt idézett kijelentését újabb és újabb formában többször megismételte, kiadott beszédeiben is megtalálhatók azok. Menjünk azonban tovább: a Duce nemcsak szavakkal szögezte le álláspontját, hanem már régebben intézkedésekkel is. Azokon a helyeken, ahol ma riadtan Rip van Vinkleként megdörzsölik a szemüket és méltatlankodnak, úgy látszik, nem tudnak arról a törvényről, amely például igen szigorúan, börtönbüntetéssel sújtja a meghódított Etiópiában olaszok és a bennszülöttek között kötött házasságokat, sőt még az egyszerű viszonyokat is. Ezt a törvényt több mint egy esztendővel ezelőtt léptették életbe, de liberálisaink és demokratáink egyszerűen nem vettek róla tudomást. Ezt is megértem; utóvégre csak az etiópokról van szó. S nem hallottak a Telesio Interlandi szerkesztésében megjelenő «Tevere» és «Quadrivio» antiszemita olasz lapokról sem.

Azok a lapok, amelyek máról-holnapra elejtették Mussolinit, olvasóik megnyugtatóására a már említett alaptalan vádak elhangzása után sietnek kijelenteni, hogy az egész csupán «elvi jelentőségű», hiszen az olasz zsidóság

száma elenyészően kevés. Úgy van. Ez igaz. Az olasz fascista lapok, mint a Duce által alapított «Popolo d'Italia», a «Stampa», a «Corriera della Sera» és a többiek megállapítják, hogy az olasz zsidóság száma mindössze negyvennégyezer. Hozzáteszik azonban, hogy ezt a számot egy későbbi népszámlálás van hivatva egészen hitelesen megállapítani. Olaszországban — írják — az olasz faj és a zsidóság száma ezer az egyhez, s természetesen ebben az arányban kell érvényesülniök a zsidóknak az állami életben. Hivatkoznak arra, hogy a zsidóság mint «választott nép», sohasem tudott az olaszszággal egybeformni, s arra is reámutatnak, még pedig nyomatékosan a félhivatalos olasz állami nyilatkozat alapján, hogy «nem kívánnak ezúttal a zsidóság, a bolsevizmus és a szabadkőművesség kapcsolataira reámutatni»... Mindez valóban nyugtalanító, azonban nem vág annyira húsba, vérbe, hogy liberális és demokrata köreink úgy érezzék, mintha máris kihúzták volna alóluk a gyékényt. Rövidesen kiviláglik azonban, hogy hiba van, ha nem is a kréta körül, hanem a fránya «elvi jelentőség» mögött. A jövő tanévtől kezdve ugyanis az olasz iskolák és az egyetemek nem vehetnek fel többé — külföldi zsidót!... Most már értjük! Az Emil Ludwigozást, a mélabús enyhe szemrehányást a fascizmus felé és az egyebeket is. Hiszen a leghivatottabb orgánum, az ismert zsidó «felekezeti» hetilap írja, hogy Mussolini volt eddig a szegény zsidóság legnagyobb védelmezője, s az ő jóvoltából évenként százával tódultak a zsidó diákok az olasz egyetemekre. Hajh, hajh! Vége az aranjuzei szép napoknak! Mert mi már azt is tudjuk, amit az illető «felekezeti» hetilap nem akar körülírni, sem tudni. Vagyis azt, hogy ez a négyévenkénti áradás milyen következményekkel járt Itáliában. S ha még csak az olasz egyetemekre jártak volna a zsidó diákok, az még hagyján! De — ezt az olaszok nem mondhatják, nekünk azonban reá kell mutatnunk — megszállották és monopolizálták az olasz-magyar barátság pozícióit. Kihaszználva a konjunktúrát, iparkodtak leszüretelni, maguk számára kamatoztatni minden magyarság felé irányuló jóindulatot és barátságot. Tudunk mi «szerkesztő urakról», akik pesti módra «fogták meg» végig a vezető olasz köröket soha meg nem jelenő évkönyv előfizetésére, amíg ki nem tették rövid úton a szűrüket. Tudunk mi olyan publicisztikai karierről, amelynek a végére az illetékes olasz minisztérium kiutasító végzése tett — minden bizonnyal megindokoltan — pontot. Számlánkon vannak például olyan magyar kultúrát és irodalmat ismertető liberális tollal írt olasz nyelvű kiadványok, amelyek kiváló magyar írókat és költőket meg sem említenek, ellenben a «Halászó macska utcájának» szerzőnőjét, mint a magyar szellem képviselőjét méltatják szövegben és fényképben. Nem is szólva drámairodalmunk képeinek kifelé való sajnálatos meghamisításáról, hiszen még másod- és harmadrendű pesti brettli szerzők nevei vígan és állandóan virítanak az olasz színházi plakátokon, addig az arra hivatottak alig, vagy csak nagyon ritkán jutnak szóhoz. Kinek a jóvoltából történik mindez? Szerintünk mégis csak inkább képviseli a magyar drámát Madách remeke, mint a Bús-Feketei színvonal. Ismerünk olyan «magyar zsidó» képzőművészt, akiről egyes liberális lapok szerint «Olaszország dicsőséges Duceja a legnagyobb elismeréssel nyilatkozott». Természetesen Mussolini *nem tud* a nyilatkozatról, lényeg azonban az, ami ott van az ujságpapíron. Ezeket a tényeket nem szabad többé elhallgatni! Kímeletlenül meg kell mondani, mert ha nem is tudjuk, de valahogy úgy sejtjük, hogy a hivatott fascista közvéleményt az *ilyes* esetek *is* reávezették arra, hogy végre intézkedést tegyen a — külföldi zsidók ellen. Követik-e az egyetemekre vonatkozó

tilalmat más egyebek is? Ezt nem tudjuk. Nem a mi dolgunk. Minden esetre azonban véget kell szakítani annak, hogy a jövőben mindenki, akinek magyar útlevele van akár a baráti Olaszországban, akár másutt minket képviseljen és helyettünk, a nevünkben beszéljen. Beszéljenek ők csak a saját nevükben, képviseljék csupán önmagukat.

Pasquino.

BÉKESZERETET ÉS PACIFIZMUS.

Egy csillagvilágos nyáresti beszélgetés nyomán, melynek emléke még ma is ott sajog a lelkemben, az az érzésem támadt, hogy a békeszeretet fogalma a sorsirányításra hivatott magyar középosztályban ellorzultan él. Megdöbbenve hallottam, hogy magyar anyák és apák a halálos áldozattól irtózó békekésztségnek szegődtek apostolaivá. Mi lesz a magyar jövődéből, ha ezek a tanítások a magyar ifjúság lelkét már a zsenge gyermekkorban hatalmukba ejtik! Az emberi életnek erkölcsi értéket csak a hit és eszmények szolgálata adhat. Ez a szolgálat azonban nem kényelmes tespedés, hanem odaadó, megalkuvást nem ismerő munka, amely mögött ott feszül a halálos áldozatra való készség. Az eszményekért nemcsak élni és küzdeni kell, hanem tudni kell érettük meghalni is. Eszményeink békés úton való szolgálatában csak akkor van sorsformáló erő és lendület, ha halnikészséggel párosul. Enélkül a békeszeretetről való szó-noklás kóros és destruktív pacifizmussá torzul.

Magyar György.

Erdélyi nekrológ egy liberális pesti lapról.

A mostanában megszűnt két liberális újságot, főként a «Magyar Hírlap»-ot érzékenyült pajtáskodással parentálta el a pesti sajtó túlnyomó része. Tartva magukat ahhoz: «de mortuis nil nisi bene...» mégpedig annyira — egyes komoly konzervatív lapok is, — hogy teljesen megfeledkeztek a «Magyar Hírlap» forradalom utáni: precízebben szólva a «Világ» betiltása óta vállalt

szabadkőműves irányzatáról és teljesen a kimúlt orgánum régi tisztesebb szerepének és szolgálatának méltatására szorítottak. Ez bizony, még ha jószándékúan is, összezavarása a tényeknek s nem szolgálja az igazságot. Mert másutt, távolabb az itteni szenvedélyesen izzó légkörtől, egészen másként ismerik és méltatják a jobblétre szenderült «Magyar Hírlap» munkáját. Így például Erdélyben is. Egy szélsőségesnek igazán nem mondható lapnak, a nagyváradi «Magyar Lapok»-nak, az egyetemes erdélyi magyar katolikus társadalom komoly és tekintélyes orgánumának «nekrológiájából» iktatom ide az alábbi szemelvényt:

A «Magyar Hírlap» amíg élt — írják — egyellen alkalmat sem mulasztott el, hogy a nemzeti és népi törekvéseket veszedelmes betegségeknek jel ne tüntesse, amelyeknek nyomában csak a rombolás és pusztulás jár. Mélységesen hallgatott minden sikerről, amelyet ezek a törekvések elértek. Buzgólkodása e téren annyira ment, hogy — hirtelen és váratlan fordulattal — nem áttalotta a katolikus Egyházat besorozni azok közé a tényezők közé, amelyek kérlelhetetlen ellenségei — a nép és nemzeti gondolatnak. Így kerültek a lap hasábjain egyforma rangban egymás mellé a szabadgondolkozók különböző szervei, a barcelonai vörösek ügye, a népsfronti törekvések a katolikus Egyházzal... Mestere volt annak is, hogy a zsidóság nemzetközi problémáit miképpen lehet a magyar nép érdekeivel minden téren és formában azonosítani. Tudott gyönyörűen beszélni és még szebben hallgatni. Ezt az utóbbi tehetségét különösen a magyar kisebbségek ügyei-

ben csillogtatta. Az egyetlen el-
térést ezen a területen
Goga kormányzata idejé-
ben követte el. Halhatatlan
érdemei vannak azon a téren is, hogy a
transylván magyarságban fejleszteni
segített az éles kritikai szellemet: min-
dent megtett, hogy mentesítsen bennün-
ket attól az érzelmi elfogultságtól, mely-
lyel a kisebbségek általában azokra az
országokra szoktak nézni, ahol a saját
fajtajuk a maga eszményeit kiformalni,
művészi vagy társadalmi alkotásokban
megvalósítani törekszik».

Az «Ujság»-ról, amely tudvalevően
átvette a megszűnt «Magyar Hirlap»
lobogóját és gyérszámú előfizetőit, a
következően szól az érdemes erdélyi
ujtság: «... az egyetlen forrás, amely
immáron bennünket belső magyaror-
szági ügyekről tájékoztat, már nem is
leplezi egyetlen célját és hivatását:
A z s i d ó j a j v é d e l m e t m i n -
dennel szemben és minden körülmények
között».

Hogyan is van? Temetni jöttem
Caesar és nem dicsérni... Ehhez a
tárgyilagos cikkhez szinte fölösleges

minden kommentár. Mindenesetre ki-
tűnik belőle, hogy Erdélyben a kisebbsé-
gi sorsban megtanultak tisztán látni,
helyesen itélni és — írni is. Az ide-
gen uralom alatt élő magyarság megrázó
vádírata ez ama sajtó egyik részese
felett, amely bomlasztó propagandájával
elősegítette az ezeréves Magyarország
széthullását és most még ő áll az erdő
felől szenteskedve a magyar hagyomá-
nyok védelmében. Számítva természetesen
a kárhozatos magyar feledékeny-
ségre. Csakhogy van még olyan hely,
ahol nem felednek, így Erdélyben sem,
ahol bőrükön érzik az idegen ostor
csipéseit. S a tényeknek megfelelően a
kellő mértékre szállítják le az o t t a n i
zsidóság lángoló magyar hazafiságáról
i t t e n terjesztett legendákat. Erdély
ítél... A liberális sajtó lapjaiban
mostanában gyakran hoznak erdélyi
véleményeket. Vajjon a «Magyar Hir-
lap»-ról szóló nekrológot figyelembe
veszik-e?! Aligha! Ez a struccpolitika
azonban mitsem változtat a pompás
tömörséggel megstilizált igazságon, s
még kevésbé az ő helyzetükön.

Mme Sans-Gêne.

A FRANCIA SZELLEM. ECKHARDT SÁNDOR KÖNYVE.

A mult század utolsó évtizedeiben is, de különösen a háború óta a szellemtudományok egyik legfontosabb törekvése a nagyobb történelmi egységek meghatározása. A különböző korszakok alapvető jellemvonásainak kikutatása mellett csakhamar felmerült a különböző nemzetek lelki képének ismerete után való vágyakozás. Se szeri, se száma a különböző próbálkozásoknak. Először a filozófusok kísérleteztek. Rendszerint elméletük már előre befolyásolta a kialakítandó képet. Talán többet érnek az irodalomtörténészek és írók jellemzései. Valamilyen intuitíve megérzett vonást, vagy vonásokat igyekeztek különböző megfigyelésekkel igazolni. Ezek a jellemzések sem megnyugtatóak, bár sokszor határozottan szellemesek. Eckhardt Baldensperger-re hivatkozik, aki Montaigne példájára «egymás mellé állítja a francia kritikusokat, hogy ellenmondásba keverje őket és bizonyítsa, milyen lehetetlen feladatra vállalkoztak. Villemain a liberális haladás szellemét, Montégut az idealizmust, Gaston Paris a heroikus és gúnyolódó szellem ellenmondásait, Michelet a propagandisztikus szellemet, Brunetièrre a szociális jegyet, Lanson az intellektuális elem túltengését ismeri fel a francia irodalomban megnyilatkozó nemzeti szellem jellemző vonása gyanánt. Még kevesebb tanúságértéket tulajdonít Boldensperger a külföldi emberek ítéletének, akik érthetően a maguk szellemi képének ellentéte vagy kiegészítője gyanánt fogják fel a tőlük különböző nemzetek szellemét». Itt valószínűleg arra a háború után kialakuló francia-német vitára gondol Eckhardt, amely a megbékülés módjainak keresése közben — a weimári Németországról van szó —, vég nélkül hangsúlyozta a francia és német szellem egymást kiegészítő vonásait. A francia acél és a német szén egymásrautaltságától kezdve egészen a statikus francia és a dinamikus német lélek ellentétéig sok minden előfordult ebben a vitában, amelyet legjobban bizonyos kölcsönös, de tartózkodó jóindulat jellemezett.

Eckhardt Sándor könyvének elolvasása után az eddigi kísérletek csak tapogatózásnak látszanak. Eljárását legjobban talán a fizikusokéhoz lehet hasonlítani, noha módszere távol áll a természettudományokétól. Ahogyan nem tudják, mi a villamosság, de ismerik néhány szokását, bizonyos törvényszerűségeit és azt használják fel, Eckhardt sem törődik azzal, mi a francia szellem lényege, hanem megelégszik mindazoknak a jellemvonásoknak összegyűjtésével, amelyeket a franciákkal kapcsolatban emlegettek a történelem folyamán. Ez az óvatosság az eredmények megbízhatóságában kapja meg jutalmát.

Módszere olyan egyszerű, mint Kolumbusz tojása. Az ember csodálkozik, hogy még senkinek sem jutott eszébe. A fegyelmezett filológus szólni kezd a szellemtudományi kérdéshez. Nem alkot előre elméletet, hanem összegyűjti adatait és olyan szempontok szerint rendezi, amilyent az anyag kíván meg, nem pedig ő kényszerít rájuk.

Eckhardt Sándor még egy ilyen egyszerűsítő gondolatot érvényesít művében. Az eddigi szerzők (nemcsak azok, akik a francia szellemmel foglalkoztak, hanem azok is, akik bármilyen nép lelkét akarták meghatározni)

nem tudtak szabadulni a filozófusok bűvöltetétől. Minden áron egy vagy két alapvető jellemvonással, esetleg két ellentétes gondolat harcával akarták megmagyarázni a különböző nemzetek szellemi életét. Természetesen a kép mindig erőltetett lett. Eckhardt Sándort józan esze megmentette ezektől a kísérletektől és fejlett történeti érzéke rávezette a helyes útra. A francia szellemet is történelmi adottságnak fogja fel, amely fejlődik, gazdagodik és szegényedik, új tulajdonságokat vesz fel és régieket elhagy. Különösen érdekes ebből a szempontból a frank és gall örökség sorsa, vagy a francia könnyelműség és világosság története.

A könyv négy részre oszlik. Legterjedelmesebb az első rész, amely a francia nemzeti öntudat elemeinek történetét írja le. Azután a francia szellem két legfontosabb vonását elemzi részletesen fejlődéstörténeti szempontból. (A társas szellem. Az észember.) Végül a magyar és francia szellem kapcsolataira mutat rá igen tanulságos fejezetben.

Az első részben azokat a jellemvonásokat gyűjti össze, amelyekkel a francia írók jellemezték népüket. Természetes, hogy sokszor túloz a francia is, amikor saját jó tulajdonságairól beszélhet. Eckhardt Sándor nem tartja vissza kritikai hajlamát és bírálhatja a különböző nyilvánvaló tévedéseket. Valószínűleg elfogulatlanságát is hangsúlyozni akarta ezzel s talán az is volt célja, hogy a kevésbbé művelt olvasók számára, akik nálunk még mindig a háborús német propaganda szemével nézik a franciákat, elfogadhatóbbá tegye későbbi kedvező ítéleteit is. Azonban félek, fölösleges munkát végzett. Az a bizonyos «kevésbbé művelt réteg» aligha veszi meg a könyvet s ha hozzá is jut, aligha olvassa végig, hiszen a gondolkodás az emberek legnagyobb része számára kényelmetlen és fárasztó. A műveltebb olvasóknak meg fölösleges rámutatni ezekre a néha bosszantó, néha kedvesen naiv túlzásokra, mert úgyis ismeri az efajta «önexaltáció» értékét.

Az elsőben is, de talán még inkább a három következő részben megismerkedhetik az olvasó a szerző legjobb tulajdonságaival. Legfeltűnőbb a szinte szokatlanul mély és terjedelmes műveltség. Középkor, humanizmus, klasszicizmus, romantika, legújabb irodalom: Eckhardt egyformán otthonosan mozog bennük és bőkezűen szórja a nagy gonddal és kitűnő érzékkel kiválasztott jellemző részleteket. Máskor remek elemzéseivel lep meg. Nehéz néhány példát kiválasztani a sok közül. Felejthetetlen, ahogy egy-egy Lafontaine- vagy Racinesort elemez, ahogyan egy-egy modern szellemességet élvez és megmagyaráz, ahogyan a lélekelemzés eredetét fejtegeti, ahogyan a francia világos stílust érti. (Az utóbbi elemzés s franciák számára is meglepetés lesz: csak külföldi írhatta ezt, aki alaposan ismeri a nyelvet.) E feltűnő tulajdonságokon kívül a könyvet különösen értékesé teszi a szerző hajlékony szelleme, mellyel megéri az egyéniségétől távol álló tulajdonságokat és magyaros józansága, amely ítéleteit mérsékli és megvilágítja. Eckhardt Sándor eddigi műveiben tudós egyéniségének egy, esetleg két jótulajdonsága öltött testet, ebben a könyvében rátalált arra a területre, amelyen gazdag tehetsége minden árnyalatát kibonthatta. De nemcsak az ő legsikerültebb munkája ez, a magyar tudományos életnek is büszkesége, amely méltóképpen mutatja be bárkinek tudományosságunk magas színvonalát, komoly elmélyedését és lelkiismeretességét, valamint érzékét a legújabb problémák és módszerek iránt, amelyeknek felhasználásával eredetit tud alkotni.

Egyik érdekes tanulsága a könyvnek — amit napjainkban talán nem árt hangsúlyozni —, hogy a faji vérségi erőknél milyen kevés szerepe van a

nemzeti szellem kialakításában. Eckhardt könyvének szigorú tudományosága minden politikát kirekeszt, de éppen ezért még érdekesebb ez a tanulság. Csak akkor lenne még érdekesebb, ha ugyanezzel az eredeti módszerrel és józansággal a magyar szellem elemzését is olvashatnánk a kiváló szerző tollából. Sokoldalú érdeklődése, fiatalos munkabírása szinte predestinálja erre a nehéz, de sürgős munkára.

Fábián István.

Aradi Zsolt : Az ég a rács mögött. *(Révai-kiadás.)* A legfiatalabb német írógeneráció kedvenc témáját, a börtönvilágot eleveníti meg a falladai naturalizmus sallangmentes eszközeivel Aradi Zsolt regényében. Éppen ezért nehezen olvasható el anélkül, hogy össze ne hasonlítsuk rokontárgyú regényekkel. A társadalomból kitalizáltak, vagy «erőszakkal kiemelték» penészes, dohos falak, rácsok és vasajtók közé kényszerített vegetációjában mindenkor találunk azonos vonásokat, körülményeket és eseteket, amelyek közös nevezőre erőszakolják a dologkerülőt a lázadóval, a tolvajt a rablógyilkossal, a csalót a siberrel, a szélhámost a politikai fogollyal: uniformizálódnak a szabadság elvesztésében. Villogó szuromhegyek mögött húzódo falakon belül egy nagy családban, ha tetszik, alkotmány nélküli államban parancsuralmi rendszer mellett drákói törvények szabályozzák a felkelést, a lefekvést, a napi félórai sétát, büntetik a csempészt, fegyelmezetlenséget és szokási kísérletet, szűk marokkal porciózzák ki a levegőt, a nap-sugarat s a tenyérnyi, vigasztaló eget, — a rács mögött. Legtöbbje, aki ennek a szomorú életű államnak «polgára» lesz, — szándékosan, gondatlanságból, vagy ártatlanul — lassan «állampolgárságot» szerez, megszokja társaságát, spiónokat, agentprovokatőröket, a nagyhasú pribék kulcsárokat, emberséges, jószívű őröket, rabkosztot, darócruhát, mindent, s ha visszakerül előbbi életébe, úgy jár, mint a vakond, amelyet napfényre dob az ásó: megszédül a szabadságtól, a rács mögötti égtől,

amelynek tenyérnyi darabja hosszú időn keresztül figyelmeztette mindennap, mit veszített el. Ismerjük már a cellákat, a vaságyakat, a priccsét, a pár négyzetméternyi udvart, ahová sétálni viszik a rabokat s a pincét, a sötét zárkát, ahová a rabok külön büntetésből kerülnek. Az «Aki egyszer rabkosztot élt»-től, «Az ég a rács mögött»-ig többé-kevésbé minden ebben a tárgykörben mozgó könyv lapjain felleljük ezeket a határos motívumokat. Aradi Zsolt regényében mégis találunk eredetit, amely kiemeli történetét a börtönnaplók és fegyenc-regények sablonos tömegéből. S ez az író élménye.

Bár a regény bevezetőjében — a kiadó vagy maga az író mondja-e? — olvashatjuk: «Ez a könyv éppen annyira regény, mint dokumentum. Hőse képzelt alak, tehát az olvasó ne keressen hasonlatosságot az író és regényhős között». Elhisszük, hogy a regény főalakjában nem önarcképet adja az író, de hogy a cselekmény zöme személyes tapasztalat alapján íródott, az kétségtelen. Ez azonban éppen olyan értékes része a regénynek, mint a fantáziaszülte izgalmas, sokszor hátborzongató epizódok, amelyek, mint a világűrhajót a rakéták, robbantják a cselekményt a börtön falai közül a rácson túra.

A közel három és félszáz oldalas regény egy politikai rabság hat-hét hónapjának izgalmas, sokszor lélekzetelállító történetét mondja el. A cselekmény párhuzamosan két szálon halad, az egyik — fehér szál — egy, a feudalizmusból, nagyúri jólétekből, elkényeztetésből kiszakított idealista, álomjáró fiatalember lelki

rémlátásairól, belső küzdelmeiről, vergődéseiről szó kerek történetet, a másik — fekete szál — mint az előbbi megvastagodott árnyéka, kíséri: a felvidéki magyar kisebbségi sors. A párhuzam kitűnően sikerült, a cselekménynek mégis a kisebbségre vonatkozó része izmosabb, erőteljesebb, plasztikusabb. Örök mementó marad mindenki számára, aki elolvassa.

Egy alig tizennyolc éves fiatalember ellen hamis bizonyítékokkal (mily ismerős és fájdalmas ez) a lázadás vádját koholják. Börtönbe kerül, ahol — misem természetesebb — először a test lázad fel a sötétség, a bűz, szenny, tisztátalanság bilincsei ellen s csak azután a lélek: dörömböl a hamisan vádolók lelkiismeretén, majd a jobbérzésekhez apellál s amikor süket fülekre talál, kigúnyolják, kinevetik, ráébred a valóságra, hogy többé nem szabad. Öngyilkosságot kísérel meg, hogy így meneküljön vissza «a szabad életbe». Levágják a kötélről, életre ítélik újból cellatársai, hogy aztán a bírák mondjanak fellette ítéletet: öt év. Börtön! Másodfokon felmentik, míg a legfelsőbb fórum újból öt évre íteli s csak nagy összegű biztosíték ellenében kerül szabadlábra. Aztán kicserélik. Aradi Zsolt regényének vázlatosan ez a története.

A történet kerek egész, a börtönajtó kinyílásától a becsukódásig, a két ajtónyílás között látunk be mélyen a hős lelkébe, amelyet a rabság óráiban egy finom, színesen megrajzolt szerelem táplál. Aradi Zsolt regényalakjai valamennyien húsból és vérből valók, némelyik pedig oly megdöbbentően sikerült, hogy egyenesen színpadra kívánczok. A cselekmény, amelyet a regény mellékalakjai tesznek elevenné, bizonyítja be, hogy bűnözők csak a börtön rácsain kívül vannak, akik mihelyt a rács mögé kerülnek, nyomban megszűnnek azokká lenni; a béke, a nyugalom után vá-

gyik mindegyik és elítéli társát, aki éppen úgy «debukott», mint ő. A regény megismertetett vallató módszerekkel, amelyek sokszor túltesznek a spanyol inkvizíción s még így olvasva is borzalommal és tiltakozással töltik el az olvasót.

A regény szerkezetében és felépítésében két helyen is törés mutatkozik. A könyv első negyedére esik az ötéves ítélet kimondásának eseménye, a regény második negyedét, véleményünk szerint, a vádlott felmentésének szabadító élménye kellene, hogy kitöltse, harmadik negyedét pedig az újbóli elítélésnek, végén a szabadlábrahelyezésnek és kicserélésnek élménye. Ehelyett a felmentés és az újbóli elítéltetés időbelileg és szerkezetileg is túlközel jutott egymáshoz úgy, hogy a drámai feszültség ennél a résznél egyszerre megtorpan s az olvasó többé már semmit sem vár. Hibájául róható fel még, hogy a legmarkánsabb, a legsikerültebb alakokat egy karéjban mutatja be az író, szinte összezsúfolva. Bármilyen érdekes is ez a módszer, és erőteljes — sajnos —, a cselekményt megállítja, sőt szinte megnyesi a történés folyamatosságát is. Az olvasó úgy érzi magát ezeknél a részeknél, mintha hirtelen légüres kavernákba zuhant volna, amelyeken csak nagy fegyelmezettséggel tud átvergődni. Ezek a légüres részek megbontják a regény összhangját. És még egyet: a happy endet nem lett volna szabad elnyújtania.

Azt hisszük, Aradi Zsolt sokkal mélyebb hatást válthatott volna ki, ha könyve elé nem írja azt a néhány soros, modorosnak ható, franciás stílusú bevezetést. Nélküle a regény szerkezete, hibái is eltörpülnének, és szabadabban elfogadhattuk volna, hogy az események valóban úgy követték egymást naplószerűen, ahogy azokat a regényben előadta. A regénynek van még egy másik sarkalatos hibája is: a szöveg közé iktatott

versek. Ezekre vonatkozólag a szerző azt vallja a bevezetésben, hogy versei a fogházban íródtak, így teljesen hozzátartoznak egy-egy börtönbeli lelkiállapot hiteles rajzához. Mégis az az érzésünk, hogy a versek már kész-szen voltak s a regény több részlete a versekhez igazodva íródott.

Aradi Zsolt stílusa tiszta, világos, leszűrődött. Lendületes elbeszélő, akinek van mondanivalója, és amit mond, azt úgy mondja, hogy el is hisszük. Aradi Zsolt vérbeli író, akinek az a legnagyobb értéke, hogy írásai őszinték, emberiek, világnézetében és erkölcsi felfogásában nem hagynak maguk után kívánnivalót. «Az ég a rács mögött», — amellet, hogy érdekes, izgalmas olvasmány, bemutatja, hogy egy minden ellen lázadó fiatalember hogyan változik át a szenvedés súlya alatt, hogyan készül a börtönből kiszabadulva egy magasztosabb, tisztultabb világ felé.

A regény izléses kiállítása és frapáns borítékja a kiadót dicséri.

Koncz Károly.

Zsirai Miklós: Finn-ugor rokonságunk. (*Magyar Tudományos Akadémia kiadása, 1937. 587. old.*)

A finn-ugor nyelvtudománynak, ennek a legjellegzetesebben magyar érdekeket szolgáló tudománynak fontos állomásához juttatott el Zsirai Miklós könyve, mely szakirodalmunknak egyik legragyogóbb műve és példája is. Nemcsak azért, mert szerzője igazi tudósa tudományának, hanem mert tudását úgy dolgozza fel, hogy abból szakember és avatatlan egyaránt tanulhat. Előljáróban meg is mondjuk e könyv sarkalatos érdekét: ez a nyelve, mely izes, magyaros, talpraesett, mindamellet nem magyarkodó, cifráskodó, avagy «a gyengébbek kedvéért» — tudálékos. Pedig ritka eset, ha népszerű munkát tervelő tudós nem esik e végzetes hibák valamelyikébe. — Ha szabad

e szóval itt élnem: ezen a vaskos kötetten a tudomány, a rendszerezés, a szeretetteljes tanítás derűje ömlik el, minden negédesség és népszerűség hajhászó oldalkacsintások nélkül. A tudós munkák, bármennyire is általánosít és egyénietlenit sokszor a tárgy száraz és szakszerű kötelme, feltétlen egyéniséget, eredeti átfogó elmét, teljes embert kívánnak meg, anélkül azonban, hogy ez a tudományág tárgyi és tárgyilagossá sérthetlenségének árthasson. Itt dől el aztán a tudós józanság és emberiesharca, a rideg szakszerűség és a közlékeny, tanító és népszerűsítő hevületé! Ha valaki ezt a finom határvonalat, egyensúlyi helyzetet megtalálja, annak nyert úgyne van s megérdemli, hogy tárgya méltóságának hivatott képviselője legyen olyankor is, amikor az élelmesség fűgén vinné szét a nehéz munkával megteremtett eredmények tanítását és gyakorlati hasznát kész volna élvezni.

Zsirai Miklós könyve a finn-ugor nyelvtudomány és a finn-ugor rokonságunk teljes enciklopédiája. Régóta nélkülözött összefoglaló mű, amelyben minden általános és részleges kérdésre feleletet kapunk e szépen kifejlődött s még egyre izmosodó tudomány eddigi eredményei alapján. Négy részben öleli fel ezt a terjedelmes anyagot. Kezdő érdeklődőnek különösen a bevezető, első rész válhatik nagy épülésére, melyben fokról-fokra, higgadt, itt-ott gúnyos okfejtéssel avatja be a bizonyosságba: a nyelvi és faji rokonság bizonyításába. Ezt elvégezvén, rátér a könyv legfontosabb mondanivalójára, ami egyébként e tudományág értelme is: a finn-ugor őshaza ismertetésére. Ez az a pont, ahol, még a tankönyveink népszerű nyelvén is, a történettudomány is «kénytelen segítségért a nyelvtudományhoz fordulni». Valóban e nélkül őshazánkról vajmi keveset tudnánk, valóban legősibb tulaj-

donunk, nyelvünk messziről jövő, halk, de bizonyos és biztató vallomását kell meghallgatnunk, hogy szemünk valamelyest láthasson a köd-ben. Magyar vonatkozásban, szigorúan tudományos és önző szempontból tán ennyi is elég volna, de a teljesség és tisztesség egyaránt megköveteli, hogy elszóródott szegény és kedves rokonainkról mindent elmondjunk, amit csak tudunk. Így következnek aztán soron valamenynyien: a vogulok, az osztyákok (közvetlen rokonaink, akikről legkésőbbben váltunk el), aztán a perniek: a zürjének és votjákok, majd a volgiaiak cseremiszek és mordvinok, nem feledkezve meg a lappokról, de főleg a finnekről és észtekről sem. E népek ismertetése lehetőségig teljes: megismerjük nevük eredetét, lakóhelyüket, történetüket, gazdasági és kulturális életüket, népköltészetüket, gazdasági és kulturális életüket, népköltészetüket, s a fejlettebbeknél: a művészetet, irodalmat is.

Milyen gondolatébresztő és sokszor lenyűgözően érdekes olvasmány ez: elgondolni, mi lett volna velünk is, ha el nem sodor bennünket az ázsiai népáramlás, ha szűkös körülmények közt kellett volna nekünk is megélnünk és kifejlődnünk. Az újabb francia és angol regénykísérletek szeretik a relativizmus irodalmi értelmezésének fordulatait alkalmazni: nos, e népek története a miénk is együttal mindmegannyi történelmi és földrajzi változatban! Micsoda gőg és tudatlanság kellett s kell még ma is ahhoz, hogy lenézzük őket vagy megtagadjuk! Hiszen ki tudná meghatódottság nélkül olvasni e lapokat és elnézegetni ezeket a kedves és vad és mégis szelid fejeket, egy-egy távoli rokonunk bús szemét, nehézkes, melancholikus arckifejezését: ősi életünk élő tükörképeit! Csak a tudomány óvatos és biztos keze vezethet át a lassan változó állóképeken, s

csak ő képes arra is, hogy megilletődésünk komoly, tárgyi ihletésű legyen, ne valami «elveszett haza és hatalom» délibábos visszasóhajtozása!

Illesse dicséret hát a tudósok hosszú sorát, hogy ha kissé megkésve is, de még nem későn, világosan látszó kérdéseket, forgatjuk a rokonok életét és szenvedés, viszontagságos küzdelmét, mely a magyarság válságos pillanataiban annyira nyugtalanította a Julián barátokat s társaláságunkban az ősi, patriarchalis érzés melegével ajándékoz meg bennünket. És illesse dicséret a szerzőt is, aki szerény, de erélyes, tudományos és élvezetes módján, izes nyelvezetén vezetget bennünket az ingványokon. Ő kitűnően végezte el feladatát, mirajtunk múlik, eredményesen-e? De ha valakiben van egy szemernyi tisztelet tudománya, rokonszenv tárgya iránt, ezt bizvást remélheti...

Füsi József.

Gombos Ferenc Albin: Catalogus fontium historiae Hungaricae. III. kötet. Budapest, 1938. (A Szent István-Akadémia kiadása.) Árpádházi történetünknek ez a hatalmas forrásgyűjteménye, melynek két első kötetét folyóiratunk tavalyi és idei évfolyamában ismertettük, immár teljessé vált.

Ebben a III. kötetben olvashatjuk többek közt Freisingi Ottó püspök krónikáját, Ottokar von Steier nagyterjedelmű Österreichische Reichschronikját (173 lapra terjedő német szöveg), Ricardus dominikánus fráter tudósítását Nagy-Magyarországról, Rogerius mesternek a tatárjárásról szóló híres Carmen Miserabile-ját, Kézai Simon mester krónikáját, Spalatói Tamás esperes krónikáját (Historia Salonitana), Szent István intelmeit és törvényeit (dekrétumait), Habsburgi Rudolfnak Kún László ki-

rályunkkal kötött szerződését, a tárjárásról szóló két egykorú, érdekes latin verset, magyarországi Szent Erzsébet, Szent Imre, Szent Gellért, Szent László, Boldog Margit és Szent István legendáit.

Az egész 2671 lapra terjedő munka összesen 5210 forrást és forrásra való utalást tartalmaz.

A magyar és külföldi történettudomány nagy hálával tartozik Serédi Jusztinián hercegprimásunknak, hogy ennek a monumentális gyűjteménynek megjelenését lehetővé tette, s a tudós szerzőnek, ki több évtizedes munkával felkutatta, összeállította és mindenkinek hozzáférhetővé tette ezt az óriási forrásanyagot.

A IV. kötetnek megjelenését 1941-re ígérik. Ebben lesznek a függelékek, indexek, a rövidítések jegyzéke stb.

A Szent István-Akadémia méltóbban nem is ünnepelhette volna Szent István évezredes jubileumát, mint ezzel a megbecsülhetetlen értékű kiadvánnyal. *Szinnyi Ferenc.*

Devecseri Gábor: Catullus összes verseinek fordítása. (Officina-kiadás)

Ritka ókori költő akadt oly pompás tolmácsolójára, mint Catullus Devecseriben. Latin műveltsége, vérmérséklete, korunk sok hasonlósága Catullushoz, az édes és fájdalmas, gondtalan és gonddal terhes lírai költészetnek szeretete ösztönösen kerestette vele az ókori költőtárs hangját, hogy rajta át is ő maga zengjen. De mindez még kevés volna, ha a leglatolgatóbb verstechnika, művelt ízlés és tudós tájékozottság nem segítették volna. Mert ez a két, alighanem csak korunk szakadozó művészerkölcse szerint ellentétes véglét kell hozzá, hogy méltón fordítsuk a magyar olvasó felé arcát. A tudomány felől csak értelmileg lehet megközelíteni, a vérmérséklet rokoni izzását nem pótolja a magyar fülnek köny-

nyebb ritmikai átruházás, rimeltetés s gyakori, negédes dalosítás. Ez jellemezte az első Catullus-fordítást. Devecseri mindenekelőtt visszaállítja a véczari verstanilag pontosan fordít, elveti a rim csalétkét s a könnyebb forma simaságát. S így kiderül, hogy az akadály csak hasznára van a fordítónak, mindannyiszor teljes erővel kell nekimenni! S amellet mégis pontos, amennyire egyáltalán lehet, noha talán egy hiányjeles szava sincs, a ritmus kedvéért, «költői szabadságból». Korrekt, gondos és áhítatos munka, önfeláldozóan hű. S ezt külön meg kell jegyezni, manapság, amikor fordítás ürügyén, félbenmaradt költők igen-igen elkalandoznak a tárgytól s ennek a becses magyar költői műfajnak, a műfordításnak nemes hagyományát meghazudtolják, semmibeveszik. Devecseri most tettel bizonyítja elvi szigorúságát, melynek nevében már néhány vakmerő társát kioktatta. Ez az egyik erkölcsi sikere és értelme munkájának, a másik az, hogy soha nem apadó Catullus-hívőknek kedves áldozatot hozott, ügyességének, rokonszenves tehetségének e szép próbájával. *Füsi József.*

Erdei Ferenc: Parasztok. (Athenaeum kiadása.) A harcok Európá alvilágának nevezi a paraszti birodalmat Erdi. Bevezetőjében, amely a kötet legmeggrázóbb része, a saját életét írja meg. A rend, amelyből elindult s amelyhez visszavonhatatlan végzetességgel tartozik, «korszakatlan egytörvényűséggel» él a fölszín alatt. Az író hiába hitte, hogy a paraszti törvényeket áttörte s most már szabad erő kifejtéssel szolgálhatja a paraszti felszabadítását. Hozzájuk tartozik mindörökké és ez adja meg a jogot arra, hogy életük rideg titkait s vágyait a kutató izgalomával feltárja. A paraszti meglevenednek a műben, furcsa, idegen, nyugtalanító s ismterelen emberek

lépnek elő magyar és idegen földekről s mindez így egységesen izgalmas élmény.

Erdei a magyar paraszt mellett az európai parasztot is idézi s meghatóan írja le azt a találkozást, amely az ellenségeskedés után történik velük. Mikor a csatazaj elültével találkoztak s megismerték egymásban a testvért. Olyan testvéri érzés támadt bennük egymás iránt, amint őrökkel szemben sohasem éreztek. De nem kutatták a titkok nyitját, csak tudomásul vették, hogy ez az érzés létezik s ez volt minden. A kötetnek az a része, amely az európai paraszttal foglalkozik, szinte egyedülálló az egész magyar irodalomban. Megállapítja, hogy Nyugaton mennyire polgárosodik a parasztság.

Erdei szerint a parasztok életének első törvénye a föld. A föld adja azt a nyugodalmat a parasztság számára, amelynek biztonságában nem kereste a kultúrát, sőt bizonyos mértékben irtózkodott attól. A föld a szabadságot jelenti számukra, amiért érdemes körömszakadtáig, látástól valótlanságig dolgozni.

Erdei parasztja egyébként kissé passzív jelenség, a sors, a természet, az úr uralkodik rajta. Úgy állítja be parasztját, mintha nem is volna számára más feladat, mint kényszerűségből élni a megadott szűk és korlátozott keretek között. E megállapításról, amely kényelmesnek látszik, vitatkozni lehet.

Némelyik megállapítása, mint: a parasztkultúra nem ismeri az egyént, a parasztélet maga nyugalmi állapot, a paraszt csak akkor igazi paraszt, ha saját földje van, azt bizonyítja, hogy a szerző mélyen átélte anyagát s megállapításai keményen és határozottan az igazságot szolgálják.

Stílusa meleg és emberi, kristálytiszta és öntudatos. Az én gyakran beleszól a tárgyilagos megállapítás-

sokba, jelentkezik sebeivel és élményeivel, de mindez nem zavarja a mű egységét.

Végre egy alapos és igazi szocio-gráfia. Olyasvalaki szól a parasztkorról, aki átélte ezt a sorsot, ismeri annak kevéske örömét, tengernyi bánatát. Nem hétvégi kirándulásra érkezett a faluba, hanem onnan indult el és oda tért vissza. Amellett a világirodalom idevonatkozó kötetét is átnézte. De itt-ott az egyes mondatok mögött húzódik meg fenyegetés, lázadás és türelmetlenség. Ilyen mondata a következő: Nem változott meg semmi, de mindennek meg kell változnia.

Erdei Ferencek tiszta szándékú becsületes munkái bizonyára hozzájárulnak ahhoz, hogy minden megváltozzék. A világ felfigyelt a parasztságra, megcsodálta szívósságát s biztonságát s jövőt építő munkájában bizonyára komoly formában számít közreműködésére.

Marék Antal.

Szücsné Lengyel Margit: Fogolytábor békében. (Az 1937. évi Mikszáth Kálmán-pályázaton kitüntetett regény.)

Voltaképpen falukutató munka ez a regény, ha a környezet reális és hű rajza nem lenne pusztán csak alárendelt eszköz a magasabb belletrisztikai cél megvalósítása érdekében. Szocioográfia-íróknak egyrésze ugyanis abba a divatos hibába esik, hogy elvetélt szépirodalmat ad s hangulataival vagy előzetesen irányított tendenciával megmásmítja az igazságot. A szépirodalom módszereivel, öntudatlanul vagy szándékosan, ez már nem változtat az eredményen, próbál megoldani alapjában véve mégis tudományos kérdést. A költő területe más, a tudósé, a nemzetpolitikused szintén más. Természetesen ez nem jelenti, hogy az író nem dolgozhat tetszés szerint, céljának megfelelő eredménnyel. A Mikszáth-dijas te-

hetséges regényíró munkáját olvasva, önkénytelen ez az első megfogható benyomásunk. Az az élet, amely művéből előttünk kibontakozik, ugyan nem a falué, hanem egy fokkal magasabb helyen játszódik le. «Fogolytábor békében» — kicsoda is lehet más, mint a bányászélet. Örökös veszedelmek, örökös rabság a föld mélyében. Szimbolumnak elég lenne és valóságnak is a címhez, azonban a regényíró sokkal mélyebbre ágyazza cselekményét: olcsóbb, tetszetősebb csillogású ércek helyett inkább lejjebbről kíván felszínre hozni nemesebb ásványt. A fogolytábor: egy völgykatlanba zárt bányatelep lakóinak sorsa, hányattatása, egyszerű öröme vagy baja. Kicsiny, de viszonylagosan mégis súlyos, nyomasztó lélekre üledő problémák. Falura, vagyis egy kicsiny, eldugott telepre sodródott és együvé zárult városiak szürke, küzdelmes napjai. Bányamérnökök, tisztviselők, munkások a szereplők. Nem a nincstelenség kitaláltjai, hanem olyasvalakik, akiknek megvan a maguk darab kenyere, de meg is dolgoznak érte. Verejtékesen és többszörösen. Állástalan diplomások, akik már nem is törődnek a tanultsággal, műveltségükkel arányban álló elhelyezkedéssel, hanem mint igavonók beletespednek abba a vegetatív jó érzésbe, hogy legalább a betevő falatjuk legyen biztosítva. Önmagukat biztatják azal a ténnyel, hogy vannak náluk az ő körükből rosszabbul is. Sívár és egyhangú lenne ez a világ minden valóságos ellenére is, ha az író nem tudná a maga bőséges adottságából gazdagítani. Ha nem lenne képes a vigasztalan szürkeségben színeket árnyalni, a monoton sirámok között dallamokat elővarázsolni és összhangba hozni ezt a félig földalatti, félig földfeletti, nyüzsgő kis hangyabolyt. Nemcsak meglátásai vannak, nemcsak megfigyelései — ezektől

lehetne száraz, lehetne az olvasási kedvet visszautasító munka is —, azonban a lényegtelen dolgok elhagyásával, a lényeges momentumok csoportosításával és összefűzésével megadja nekünk az átlagon felülit. Azt, amit keveset kapunk ma a hangzatos címek alatt: a jó regényt. Más kézben tönkrement volna, szét-hullott volna a regény anyaga, de az író nemcsak egybefogta, hanem vonzóbbá és érdekkeltővé tette előttünk. Kínálkoztak volna egy-egy helyütt rikitőbb és hangosabb megoldások is, de éppen azért, mert az író tartózkodott ettől, kapja meg a regény az emberi és a művészi valóságहितelt. Női írás, az átlagos női író hibák nélkül. Valami utánozhatatlan könnyed derű és mindent megértő, megbocsájtó humor sugara terül végig az egész történeten. Regényt ír, azonban — mint az elején erre már reámutattam — a falu, a vidék arca, az elhanyagolt távoli magyar országrészek állapota tükröződik vissza egy melegen néző és látó asszonyi szemprizmáján keresztül. Az a jelenet pl. amikor a menyecske a pázsiton beteg lovát sétáltatja, eszébe juttatja főhősnőnknek, a «Bogárka» néven becézett bányamérnöknek, hogy az asszony aligha fordítana ilyen gyöngéden becézett gondot a — gyermekére. A beteg ló, tehén, több neki, mert az életük függ azok megmaradásától. S mennyire igaz a magyar vidék szociális és egészségi téren való elmaradottsága s mennyire nem fenéig tejfel a parasztok, munkások által irigyelve nézett, a látszatot kínosan tartani igyekvő úri proletár harca a megélhetésért, felszínmaradásért. Mindezt okosan, meggyőzően tárja fel az író. Reádöbrent azokra a csöndes tragédiákra, az időtöltésből származó intrikák-ütötte lelki sebekre, női vívódásokra — két-három asszonyi sors önmagát gyötrő és belül elintézett

problémáikra. A Mikszáth-díjas regények között akadtak az utóbbi időkben olyanok is, amelyek nem álltak arányban a róluk előre beharangozott sajtókritikákkal. Éppen azért érthető, hogy ezt a regényt komoly kritikusai szemmel vették kézbe s elolvasás után annál őszintébben megállapíthatjuk, hogy ezúttal a díj kiadásával méltót jutalmaztak.

M. Jánossy Margit.

Pintér Jenő és munkatársai: Magyar nyelvvédő könyv. (Sárkány-ny. rt., Budapest, 1938. 144. l.) «Ez a könyv» — írja bevezetésében Pintér Jenő — «az élet számára készült. Tanácsokat ad a magyar nyelvhelyesség kérdéseiben az iskolák, hivatalok, tudomány, irodalom, napisajtó és a művelt közönség használatára». Teszi ezt négy részben. A helyes stílusról szóló részben egybeállítja «a fogalmazás legfeltűnőbb hibáit». «A nyelvi sajtóságok a legszükségesebb észrevételeket foglalják magukba a magyar nyelvtan gyakorlati részéből.» Hibás kifejezéseink gyűjteménye a «köznapis beszéd legbántóbb idegenszerűségeit tartalmazza». Az idegen szavak magyarítására vezérlő gyűjtemény pedig a «művelt társalgásban és a közérdekű irodalomban elszaporodott élősdieket» gyűjti össze s adja azoknak «a közhasználatban leggyakoribb megfelelőjét».

Talán rövid tartalomjelzésünkéből is kiolvasható, mennyire hasznosan, érdemesen áll Pintér Jenő munkatársaival együtt a magyar nyelvvédelem szolgálatába. S ez most, mikor fajtánk művelődési és irodalmi jellemét annyi ellenség fenyegeti, kétszeresen szükséges. Igazat kell adnunk Rákosi Jenőnek: «A német és szláv veszedelem közé szorítva nekünk csak egy menedékünk van: a magyarságunk, ez pedig egyenlő a mi magyar nyelvünkkel. «Egy nép szellemi önállósága más népekkel szem-

ben bizonyos fokig nyelve teremtő és alakító képességének sajátosságától függ. A nyelv jellegében és erővonalában, a képek, hasonlatok bokraiban már kigyúl a szellem magasabbrendű szépsége és erkölcsse. Letagadhatatlan ugyan, hogy a nagy közösségek nyelve kiváló író-egyedeik nyelvében emelkedik a maguk közösségével való viszonylatban is művészien differenciálttá. De az író nyelvezete nem azzal válik értékesen egyénivé, ha kívülhelyezkedik nemzete nyelvének alapkövetelményein — ez csak különködés —, hanem ha fölébük szárnyal azoknak.

Egészen széles alapokon nyugvó nyelvvédelem a közösségnyelvi alapkövetelményeket az egyéni, írói nyelv jogos igényeivel egyező látópontba állítja is. Ez a látópont a külön magyar nyelvjellegnek és az egyetemes európaiságnak mély esztétikai egyensúlya. Hogyan érthető el ez az egyensúly? A nyelv fogalmának alkotmányos befolyásolásával, kormányzásával! Sem meggátolnunk, sem magára hagynunk nem szabad a nyelvet fejlődésében, idegen hatásokkal bővülésében és finomodásában. Igenis vannak a nyelv számára nagy módosulási, fejlődési utak, követelmények, ezt letagadni vaskalapos maradiság volna. Viszont vaskalapos modernség volna, ha a nyelv jelenét és jövőjét multjának lenéző kirekesztésével akarnók munkálni. Közösségi és egyéni nyelv magas érdekkapcsolata nem mindkettőjük között, hanem mindkettőjük fölött található érintkezési szempontokon: az örökké változhatatlan, maradandó nyelvi alapdiszpozíciók természetes lehetőségén, immanens törvényszerűségein épülhet föl. Ezeknek az alapdiszpozícióknak pedig a mult a legkövetlenebb, legmegbízhatóbb pecsétőrük.

Nem mondhatjuk, hogy szóbanforgó Magyar nyelvvédő könyv nyelv-

vünk multjának szokásjogaival nem törődik. Sőt — a tartalomjelzés némileg sejteti — éppen multunk nyelv-zokásai szentesítette szabályok fegyverzetében száll síkra az idegen hatások ellen. Célja a közösségi nyelv-étségben tartása. Ezért — ahol csak tud — magyarit. Az idegen szavakat néha még akkor is beváltja magyar szavakra, ha azok a magyarítás által esetleg veszítenek távlatukból, rugalmasságukból, képzettársító érvényükből szóval: tartalmi színvonalukból. Ami pedig az idegenszerű kifejezéseket illeti, hibásnak tartja például az «lőszertel» szót s a «különös szeretet»-tel cseréli föl; — holott utóbbi szó érzésünk szerint egyáltalán nem fejezi ki előbbi jelentéstartalmát: a szeretet előlegezett voltát. A «súlyos helyzet előtt áll» kifejezés helyett a «súlyos helyzetbe jutott»-at ajánlja. De hát az még nem jutott súlyos helyzetbe, aki súlyos helyzet előtt áll, — nem foghatnók föl így a dolgot?

Ilyen és ehhez hasonló példákat hozhatnánk föl felfogásbeli különbségekül. De még ezek sem homályosíthatják el azt aényt, hogy Pintér Jenő és munkatársai tiszteletreméltó aggodással és eredményes szakszerűséggel küzdenek a magyar nyelv hamisítatlan jelleméért. Kissé talán kelletlenül szigorúbbak a közösségnyelvi alapkövetelmények megszábasában. Harcuk nem terjeszkedik ki az egyéni nyelv sajátos szükségleteinek, jövőjének, építő szabadságának kérdéseire. De mindkét körülményt érthetővé teszi könyvük koncepciója, iránya, népszerűsítő szándéka. Az élethez szólnak s az életnyelvi renyhéseite szigorral kell ellensúlyozniok és zabolátlanságait leegyszerűsítő törvényekkel megfékezniök. Amire ebben a könyvben nem kerülhetett sor, azt érdeklődéssel várjuk ennek folytatásában. Ne legyünk bénítóan sovíniszták: elkelne már nálunk egy kis nyelv-

újítás is. A hibás kifejezések romboló munkáját és az idegen szavak divatját leghatékonyabban nyelvünk reformálásával lehetne egyrészt megszüntetnünk, másrészt megelőznünk. Ez lenne a legpozitívabb nyelvvédelem: a nyelvszervezet ellenállóképességének növelése fertőzésekkel, mérgekkel szemben. Az immunizálásra és a prevencióra éppen annyira szükség van a magyar nyelvvédelemben, mint az orvostudományban.

Asztalos Dezső.

Új verseskönyvek. (Tanka János, Takáts Gyula, Hámori Lajos, Farczady Nagy Gizella, Vécsey Leó, Szabados András, Arató András, Keresztes Károly, Ipolyi-Ihraczký Géza és Gergye Béla versei.)

Irodalmi körökben egy idő óta megint sokat beszélnek a költészet válságáról, akár csak évekkkel ezelőtt a színházéről. A «költők» azt mondják: a líra meghalt, mert nem kell a közönségnek. Meg éppen nem halt, sőt soha még oly bőségben nem áradt erre a kiszikkadt földtekére, mint napjainkban. Mennyiségben tehát életerős. Viszont az is tény, hogy soha nemcsak annyi élvezhetetlen verset, de silányabb kötetet sem kapott a közönség a lírai költőktől, mint ma, ami inkább azt bizonyítja, hogy nem a költészet, hanem a «költők» vannak válságban, mert nem tudnak igazi költeményeket írni. (Tisztelet a kivételnek!)

Nem tudnak pedig azért, mert vagy tehetségtelenek, vagy lélektelenül írnak, vagy pedig üresek és nincs mondanivalójuk. De minthogy mégis írnak, csak természetes, hogy az igényes közönség nem lelheti bennük örömet. Mert lássuk csak, nagyjából miben is áll ez a «költészet».

Tudvalevő, hogy minden írás legigazabb és legtökéletesebb, tehát egyben legművészibb formája is — az egyszerűség. De az egyszerűség nap-

világánál menten megmuvatkozik, ki-
ben mi lakik. Minthogy pedig az
ürességét senki sem szívesen fitog-
tatja, ellenkezőleg, szeretünk tartal-
masoknak látszani, ezért menekülnek
sokan felszínes takaró alá, ezért haj-
szolják a feltűnő külsőségeket és
ezért agyalnak ki álcázó elméleteket
az írásmódra. Ezek rendszerint min-
denáron újítani akarnak, holott Jules
Lemaitre is megmondta, aki pedig
szintén volt valaki, hogy a nagy
írókat a régi formák is kielégítik.
Természetes, mert a nagy írók alko-
tásaikkal egészbenvéve újítanak, míg
ezeknél minden újító szándék csak
arra szolgál, hogy a stílusnak vala-
milyen mesterséges fogásával vagy a
látásmódnak valamely rendszerint
beteges alakjával eltereljék a figyel-
mét lényegbevágó hiányaikról. Iga-
zán nem csoda tehát, ha az ilyesmi
nem kell az épérzékű közönségnek.
A közönségnek egészséges irodalom
kell és igazi költészet, ami lényegé-
ben a tehetségnek mondanivalójában
lélekkel való megnyilatkozása.

Ebből a szemszögből vezetőhelyre
kíváncsozik közülük *Tanka János*
füzete: *Szirmok lépcsőin*. Bár a kötet
címe kissé erőltetett, ebből azonban
még nem következtethetünk a ver-
seire. *Tanka* tanító, tehát idealista.
Sok friss lendület, tisztaság, pátosz-
talan emelkedettség, szív és hit jel-
lemzi. A falusi élet színeit, a föld
ízét, zamatát adja verseiben jóleső
üdeséggel és érzékeny lelkének köz-
vetlenségével. Verselőkészsége fejlett,
formaérzéke is sokoldalú, de azért a
formai fegyelem fokozása csak elő-
nyére válhatik. Így is van mintegy
féltucatnyi olyan verse, mely az ol-
vasó szívéhez tapad. Kivált a Falusi
télben című, melyet főlöszlegesen két-
szer is bevett a füzetébe, pedig enél-
kül is észrevettük volna.

Következik *Takáts Gyula* kötete:
Kakuk a dombon. Az ő versei is a
falusi életből fakadnak, de éppen itt

mutatkozik meg az ellentét is közöt-
tük: *Tanka* mindent átlelkesít, ezért
él a falu körülötte; ezzel szemben
Takáts impreszionista festő. Felsora-
koztatja verseiben a falusi élet úgy-
szólván minden rekvizitumát. Gyö-
nyörködik a fény játékában rajtuk.
Szerszámok, fák és állatok mintha
mind egy nagy szabad raktárban he-
vernének. A kakas a szemétdombon,
a béka a tóban, macska a létrán és
mintha mind ki volna tömve. Képek
végtelen sorát bontja ki előttünk.
Helyenkint Horatius és Berzsenyi
emléke kísért a sorok között, de csak
kísért haloványan és távolról sem
olyan határozott egyéni átszűrődés-
sel, mint amilyen rokonság van Ber-
zsenyi és kétezeréves elődje között.

Fogyatkozásai is értékes *Há-
mori Lajos* költészete, aki *Hazajáró
lélek* címen gyűjtötte egybe első ver-
seit. *Hámori*, ha nem is oly széles-
skálájú és önálló, mint *Tanka*, lélek-
ben mégis rokon vele és *Mécs* hatása
ellenére is megmutatkozik már egyé-
nisége. Különösen kozmikus távlat-
tokba ívelő versei mutatják fejlődésé-
nek jövő egyéni irányát. Verselése
azonban, akárcsak *Takáts* is, fejlő-
désre szorul.

Jobban versel náluk *Farczady Nagy
Gizella*, akinek a kötete olyan, mint
egy ibolyacsokor: szerény, halk, lila
és nőiesen illatos. Tekintete még nem
tág, mert csak a saját bánata hevíti,
de feltétlenül előnyére válnék, ha sze-
mét másra is fordítaná, mondjuk, a
mások fájdmárára. Hangja és verse-
lése erősen közeláll a műdaléhoz, ami
ha olajozottságban előnyt is jelent,
de sokkal inkább az elsekélyesedés
veszélyével fenyegeti a költőt, még
akkor is, ha magasabbra vágyik, mint
Farczady is. Kötetének címversében
az *álmok koldusának* vallja magát, aki
azonban olyan mélyen érez, mint ő is,
annak a koldusnak a szalmazsákja
szalma helyett összekuporgatott pén-
zeckével van kitömve.

Vécsey Leó is a szív költője, de ez az a szív, úgy érzem, vérszegény és ezek az erotikával finoman érzett versek nem a napon, de villanyfénynél születtek. Inkább a mester gyakorlottsága szól a *Száműzött szív* verseiből, mint az áthévílt költő ihlete. Szárnyai tépettek, nem viszik magasba, akár szerelemről vagy halálról, akár pedig a mai kor lázas tüneteiről versel. Még ez utóbbiak között találjuk a legjobb verseit. Sűrűn felbukkanó erőltetett szóösszetételei és gyakori pongyolasága azonban megrontják a rokonszenvet, melyet eme modorosság nélküli természetességével és a verselésében több gondossággal könnyen és zavartalanul biztosíthatna magának.

Szabados Andrásnál már egészen lapályra ér az ember: sem üde színek, sem kimagasló dombok sehol, csak szürkeség és egyhangúság, melynek síkján legfeljebb az árnyék nő meg a lebukó nappal. Valami effélet érezhetett ő is, mikor csinos kis kötetének a *Növekvő árnyék* címet adta. *Szabados* egyetlen erénye, hogy értelmesen és modorosság nélkül beszél. De csak beszél és amit mond, nem több és nem különb, mint amit hozzá hasonló ú. n. modern költők még hetvenheten mondanak. Ez pedig olyan, hogy mi-helyt elhangzott az utolsó szava, az ember abban a pillanatban már el is felejtette az egészet. Aminek megint az az oka, hogy ezek a költők az eszükkel és nem a szívük vérével írják verseiket, hozzá, természetesen, oldott formában. Holott a forma az az edény, mely a tartalmat felfogja, még ha az a tartalom olyan kevéske is és csupán cseppekből áll, mint *Szabadosnál* is. Enélkül azonban még az a kevés is szétfolyik, ami ezekben a szabadversekben van. *Szabadosnál* ez a kevés a hasonlataiban mutatkozik, ezekben éli ki magát verselő hajlama. Egyébként olvasottságra valló írások ezek, melyek azonban az igazi költészettől még távol vannak.

Lényegében ugyanezt lehet mondani *Arató András Töredelmes vallomásáról* is, annak ellenére, hogy ő már formába igyekszik fogni kevéske mondanivalóját. Azonban ez sem egyénibb, mint a *Szabadosé*. Ő is inkább a mások lábán jár, mint a magáén. Sokkal inkább övé az a naturalista durvaság, melyet helyenkint hatásromboló ellentétként cinikusan állít szembe hangulatcsiholó soraival. Legvonzóbbnak még azokban a verseiben mutatkozik, melyekben bátran és emberséggel áll ki a zsidósága mellé. Ezek fakadtak a legmélyebbről.

Keresztes Károly már nem is a pályán, hanem a költészet széles országútján dalol. Igaz, hogy szívből, mint ő is mondja, de minden egyéniség és eredetiség nélkül. Csak a jószándéka és verselőkézsége van meg dalaiban, de hiányzik a legfőbb szükségesség: a krisztusi pusztábavonulás, hogy igazi költő váljék belőle.

Ipolyi-Ihraczký Géza, saját bevallása szerint, költő és asztalos egy személyben, ami még nem volna baj sem a költészetre, sem az asztalosságra, ha ezt a kettős hivatást kellő önkritika s nem a megemésztetlen olvasmányok kritikátlan hatása kapcsolná egybe a szerző *«Kérges kézzel»* írott verseiben. Így csak a jószándékot látjuk nála, ami bizony édeskevés a költői üdvözülésre.

Vitathatatlanul utolsó még ennyi keréketört szándék között is *Gergyé Béla* kötete, mely már címében is Mécs-hatásról árulkodik: *Szívem harang, megkongatom*. Ez volna azonban még a kisebb baj. Sokkal nagyobb az, hogy a celofánnal burkolt finom kiállítású kötet a nyelv kifacimitásától kezdve mindannak gyűjteményesen kiáltó bizonyítéka, ami nem írás és nem költészet. *Zalai Fodor Gyula*.

John Knittel: El Hakim. (Egy orvos regénye. — Hungária kiadás.)

Egy híres egyiptomi sebész mondja

el *John Knittel* könyvében az életét. Ez az orvos-élet az elhivatottság és a nemesebbre, értékesebbre, nagyobb emberi feladatra kiszemelettség himnusza és kalandregénye. Megvan benne az önéletrajzok — az író remekelése, hogy a fiktív önéletrajzi formát a személyes élmény forrásával tudja az olvasó elé vetíteni — minden személyi érdekessége, izgalma és pongyolasága. A mese szabadon ömlik, a szerkesztés, az írói anyagformálás minden látható jele nélkül, ahogy az emlékek, az életet kialakító benyomások egymásra halmozódnak és kialakítanak egy karaktert. *John Knittel* egyformán sikeresen szolgálja a nagyközönség személyes intimitások, lelki kulcszatitkok felé húzódnó kevésbé előkelő érdeklődését és a magasabb írói célkitűzéseket, tisztább írói megoldásokat kereső bírálat követelményeit.

Mi dr. *Ibrahim* izgalmas életének mélyebb jelentősége?

Az egyiptomi orvos-hős egyszerű fellah-fiú, kopt keresztény, aki kezdetől fogva elhivatottságot érez arra, hogy orvos legyen. Az elhivatottság érzése finoman rétegezett benne: a keresztény felebarát szeretete, az egyiptomi fanatizmusa, hogy hazájának emelkedését szolgálja ezen az úton is, végül pedig az orvostudomány megszállottja. Dr. *Ibrahim* ezzel a magas céllal indul el pályáján, amely folytonos küzdelem a betegséggel, az egyiptomi tunyasággal és közönyösséggel és a csalárd üzelmeket lebonyolító orvosokkal. Dr. *Ibrahim* azonban nem hagyja magát. Céljainak, melyek a legemelkedettebbek, elérésére minden eszközt igénybe vesz, melyek a becsület korlátjai között maradnak. Eddig a nemes célkitűzésű orvos működése nem emelkedik ki a szép, humánusan emberi követelményekből. Dr. *Ibrahim* azonban tud többet is, és éppen ebben lesz hős, nagy keresztény-orvosi példa és min-

den forradalmár, minden nemzeti törekvésű pionir példaképe: tudja megtagadni magát magas hivatása kedvéért, tud önmegtagadó lenni testben és lélekben akkor is, amikor minden idege, minden érzéke mást parancsolna. Ezzel aztán életének szerelmi lírája is hideg, majdnem aszkétikus fényekben ragyog, akár orvosi és egyiptomianacionalista pályafutása, s ezzel dr. *Ibrahim* kiemelkedik, «fejtel magassabbra» kortársai közül, a legmélyebb megbecsülésig. S itt már végetér a regényhős iránti érdeklődés: dr. *Ibrahim* sorsából az embertárs, a szinte már valóban-éltnek gondolt kortárs iránti csodálat ragadja meg az olvasót.

Nemes írói példát adott az olvasónak *John Knittel*, a német származású, furcsa pályát befutott író, ezzel a regényével. Kalandregényt, melyben a lélek igazi, bensőséges hősiessége a megragadó, «regényes életrajzot» a legszebb és egyetlen tiszta értelemben. M. K.

Tóth Béla: Gyöngyösi István költészete. (A debreceni ref. kollégium tanárképző intézetének dolgozatai. Szerkeszti: dr. Zsigmond Ferenc. Különlenyomat a 13. számból. 54 l.)

A Gyöngyösi-irodalom mennyiségben és minőségben egyaránt tekintélyes. Tóth Béla széleskörű tanulmányozásban részesíti is azt. Különösen Waldapfel Imre megbízható kutatási eredményei (Gyöngyösi-dolgozatok; Humanizmus és nemzeti irodalom) és Horváth János nagyvonalú szellemtörténeti analízisei nem maradnak reá hatástalanul. Dolgozata mindazonáltal szükséges és komoly figyelmet érdemlő, mert igen szépen, céltudatosan rendszerezi, érdekesen és értékesen fejleszti tovább a Gyöngyösi-problematikát.

Szellemtörténeti módszeréből következik, hogy kutatásainak iránya főleg ízléstörténeti. Lényegszerintien

mutatja be a humanizmus és ellenreformáció útját Gyöngyösiig. Világos és bő okfejtéssel adatolja ezeknek — költészetére tett hatását. Waldapfel Imre még csak műfaji divatot lát Gyöngyösi humanizmusában. Tóth Béla már írói magartatásának végső gyökereit is túlnyomó részben a humanizmus költői sajátágaiként tünteti föl. S valóban Gyöngyösi írói arcképének fontos vonásai: «tudós» jelmeze, lelki középponttalansága, ihletének külső szempontokhoz igazodása s költészetének külső szépségekre törekvése, a hírnév túlbecsülése, udvaroncsága költészetben és életben — sajátosan a humanista író ismérvei. Tóth Béla koncepcióján túlmenő lélektani meggondolások alapján is ez állítás helyességére jutunk. Megengedjük, — Gyöngyösi éppen középponttalansága révén rendkívül rugalmas lélek s mint ilyen, könnyen «űszik» az ő embersége számára idegenebb «árral» is, csak hogy «űsszék az árral.» Tanu erre katolizálása, melyben — mint szerző találóan megjegyzi — az irodalmi köztudatban élő gyakorlati okon kívül része lehetett a megváltozott korszellemnek is.

Humanizmusnak és ellenreformációnak Gyöngyösi költészetén kielemezett nyomai szerző jóvoltából invenciózusan és okosan helyezkednek bele a barokk fogalmába. Ahogy a barokk fogalmát számos külföldi elmélet ellentmondásaiból kitisztítja és tovább-differenciálása helyett egyetemes érvényűvé redukálja ez a fiatalember: az a logikus eligazodás képességének valami jóleső látványa. Szerinte «barokk alatt csupán egy külsőleges, érzéki, tudatosan mesterkéltné, mozgalmak, részletekbe vesző formalkatot kell értenünk. E meghatározásban a . . . különféle tartalmi vonások is megkapják szerepüket, csak állítmányi rangjukat, mellyel a fogalmat mintegy maguknak szekula-

rizálták, a jelzőivel fogják fölcserélni.» Formai meghatározást kapunk? De mi jobbat adhatna ez esetben a tudós, mi módon biztosíthatná definíciójában forma és tartalom egyenjogúságát, mikor az összes barokk-tünetben és -jelenségben állandó közös alapot csak a forma felől ragadhatja meg! Talán szegényes is ez a meghatározás? Bizony ennél még mindig hasonlíthatatlanul «szegényesebbek» azok a meghatározások, melyek kénytelenek azonosulni a felosztással. S akik a barokknak már alapfogalmából nem akarják kihagyni tartalmának sokirányú gazdagságait: akarva-akaratlanul leginkább utóbbi hibába esnek.

Munkája záró fejezetében szerző jórészt Waldapfel Imre kutatásai segítségével Arany Jánosnak ahhoz a megállapításához szolgáltat bizonyosságot, mely szerint Gyöngyösi megtalálta a maga korát és előbbre vitte. S kimondja, hogy XVIII. századi költői iskoláinkat Gyöngyösi kötötte össze a régi magyar irodalommal.

Asztalos Dezső.

Tamás István ifjúsági regényei. (*Szabadkai diákok. — A citromgárda. Könyvbarátok Kis Könyvei. Egyetemi Nyomda kiadása.*) «A szabadkai diákok» nagy kiadói sikere szükségszerűen tetette a regény második kiadását és egyúttal folytatásának megírását is. Mindkét regény sikerének oka bizonyos hamvas báj, amelyet a diákkorból már kilépett, de arra szívesen visszaemlékező, a fiatalokat jól ismerő, de mégis romantikusan színező lélek áraszt magából. A két regény alakjai jól megfigyeltek, elevenek, friss levegő leng az események között, de a mese sokszor erőltetett, a szerkezet széthulló különösen a második regényben.

Tamás István jó megfigyelő, színes és fordulatos elbeszélő, de nem regényíró a szó magasabb értelmében. Mindamellett a két regény nemesebb felfogásával nyeresége ifjúsági irodalmunknak, noha itt-ott mintha kacérkodna bizonyos kamaszos szexualitással és néha összetéveszti a leleményes séget a könnyelmű erkölcsi felfogással.

J. G.

Z E N E.

MOZART NYOMÁBAN.

Irta: *Prahács Margit.*

Az első benyomások a mai Salzburgról nem éppen kedvezőek az idegen számára. Hátha még az történetesen muzsikus, aki könnyen személyes sértésnek veszi, ha a valóság álmainak éppen az ellenkezőjét mutatja s így nem csoda, ha utóbbiak nagyobb értéket képviselnek számára. Így ha Mozart városára gondol, mindgyárt feltűnik képzeletében a sok százéves, még egészen középkori benyomást keltő házakból sorakozó, keskeny Getreide Gasse 9. számú háza, amelyben hosszú éveken át lakott a kis Mozart-család s ahol Wolfgang Amadeus 1756 január 27-én megpillantotta a napvilágot. Ma múzeum a lakás, de ez még könnyű: a Mozartra vonatkozó emlékeket őrző rideg pultok nélkül elképzelni a barátságos boltíves szobákat, mint a komoly, szorgalmas apa, a finom, szellemes arcú Leopold Mozart, az öntudatos, művelt, széles látókörű «Hofmusicus» és «Vizekappelmeister», a szerető, gondos, mindig jókedvű édesanya, a négy évvel idősebb, csinos leánytestvér és a kis csoda, a 6 éves korában már komponáló, orgonán, zongorán, hegedűn bámulatos készséggel játszó és improvizáló Wolfgang, becenevén «Wolferl» otthonát. Sokkal nehezebb feladat azonban elvonatkoztatni magunkat a mai rettenetes zajos, emberektől, autóktól, motorbicikliktól nyüzsgő Salzburgtól, ahol a száguldó gépszörnyetegek ezrei csak pillanatnyi felületes szenzációkra éhes utasaikkal tönkretesznek minden igazi szépséget maguk körül. Valami lésujtó, nagy veszteség érzete fog el. Milyen nagy is az az ár, amit az ember lelkiekben, szellemiekben fizetett a modern technika nyújtotta kényelemért. Talán jobb is az a folytonos száguldás, amely nem enged ennek a veszteségnek a tudatára ébredni. Hiszen ma már csak komikus lehet, ha valaki visszasírja a póstakocsik korszakát, amikor még a bakon ülő kocsis is büszke volt arra az «egyéni» művészetre, amellyel a póstakürtön elfujta a melódiáit. Hiába azonban, ennek a kornak mégis sokkal több szíve lehetett: ez a kor termelte ki magából egy kiérett zenekultura tetőpontján a szív, a szeretet legnagyobb zeneköltőjét. És ha ilyen világzsenni számára, mint Mozart, már gyermekkorában szűknek bizonyult a kis szülőváros, mégis csak Salzburg volt az, amely ősi kulturájával, a Wolf Dietrich és a Marcus Sitticus-féle rőneszansz vágású főpapjaitól teremtett nagy művészi értékeivel, gyönyörű természetű környezetével első formálója volt szellemének.

Felmenekülünk a közeli Mönchsberg vagy Kapuzinusberg erdeibe, hogy tisztábban hallhassuk a salzburgi templomok harangjait s Mozartra emlékezzünk: a Kollegienkirche barokk harangtornya most is úgy kandikál be a loggiás Mozart-ház tornáczára, mint mikor ezek a harangok a Varázsfuvola harangjátékában életre keltek. A kedves kis énekes madarak akkor is ilyen szeliden röpködhettek a számtalan madáretető körül — ékes bizonyítékai a salzburgiak nagy madárszeretetének —, mint mikor Papageno élő mintaképe járt erre. Csak itt, ezekben az erdőkben értjük meg Mozart e

kedves furcsa házaspárját, Papageno és Papagena természettel összenőtt madárlényét. De Mozarra emlékezünk akkor is, mikor ott ülünk a Dom hatalmas boltívei alatt s míg a kórusról egy Mozart-mise szólamai áradnak felénk, ezeknek a szólamoknak kristálytisza vonalai, ezüstös csillogása, csodálatos formaszépsége harmónikusán olvad össze Solari alkotásának derült, klasszikus fenségével, tiszta arányosságával, a mennyezetet díszítő stuccok hófehér pompájával. És Mozart édes melódiái csendülnek a fülünkben, ha Rafael Donner kis puttoiban gyönyörködünk, akik a Mirabell kastély lépcsőkoriátain a legkülönbélebb bukfenceket vetve elragadó mozgalmasságukban olyanok, mint egy márvánnyá varázsolt Mozart—Allegro fugitive kis zenekarra trillákkal és mordentekkel cifrázva, amelyek utolérhetetlen bájjal úgy olvadnak össze az alapelódiával, mint itt a kis fickándozó lábacskák, karocskák a lépcsőkoriáttal. És ott él Mozart szelleme a művészi örökségének hű ápolására alapított Mozarteum gyönyörű palotájában, ahol számtalan levelét, kéziratát őrzik s ahol a salzburgi zeneakadémia is elhelyezést nyert. De mikor a pompás kristálycsillárok fényében felragyog a nagy hangversenyterem aranyfehér rokokó szépsége, önkéntelenül arra kell gondolnunk, hogy milyen más lett volna szegény «Wolferl» élete, ha a mai Salzburg nagy Mozart kultuszából, ebből a sok pompából csak egy kis százalék jutott volna az élő művészeknek. Micsoda kiállító ellentét egy tragikusan rövid emberélet hallatlan nagyszámú alkotásaiban rejlő kincsek és ennek az emberéletnek nagy anyagi nyomorúsága között.

Milyen egyforma marad némely tekintetben a világ! Tudomásul kellett, hogy vegye már az élő Mozart művészi nagyságát — hiszen mint hangszervirtuóz a kis pöttön fiucska különös kedves játékszere volt az európai udvaroknak —, de mikor már mint családfő otthagyja a vele olyan méltatlanul bánó salzburgi érseki udvart s rózsás reményekkel telepszik le az európai zene akkori legfőbb székhelyén: Bécsben, bizony élte végéig sem tudott magának sem ott, sem másutt rendes megélhetést biztosítani. Pedig Bécsben akkor a császártól, a főhercegektől és főhercegnőktől kezdve a főnemesség, a polgárság zöme mind komolyan, a legnemesebb értelemben vett dilettántsággal muzsikált. Egy zenétől átítattolt társadalom volt ez, ahol elkényeztetett arisztokrata hölgyek, urak nemcsak házi zenekarokat tartottak, hanem maguk is szorgalmasan zongoráztak, fuvoláztak, énekeltek, tanulták a kontrapunktot és nem volt nagyobb ambíciójuk, minthogy a hivatásos zenészek is komolyan vegyék őket. És ebben a zeneittas Bécsben egy Mozart-nak mégis nyomorognia kellett. A jó bécsieknek, II. József-fei az élükön mégis csak inkább kellett a megszokott olaszos énekstílus, mint például Mozart érett zenedrámáinak merészen új emberábrázoló és kifejező ereje.

Igy természetes, hogy Mozart, ha élni akart, tucatszámra írta a bécsiek redout-bálgaira a különféle táncokat s egyéb alkalmi szerenádokat. Utóbbiak igazi bécsi zenei specialitások voltak: népszerű szabadtéri zene, amely esténként hol itt, hol ott hangzott fel a régi Bécs utcáin s rendszeren egy alkalmi zenegyüttesre íródtak. Hogy Mozart ezekben is a legváltozatosabb hangot tudta belevinni, az egyszerű népi hangtól, a gyöngéd báj minden árnyalatán át az ünnepies pompáig, sőt a szimfónikus méretekig, ismét csak a lángelme munkája volt, akinek a kezében minden arannyá válik.

A salzburgi Festspiel-ek során ezeket a szerenádokat az érseki Rezydencia zárt, kitűnő akusztikájú udvarán hangulatos gyertyavilágításnál adja

elő a kitűnő salzburgi Mozarteum-zenekar. Ebben a tökéletes tolmácsolásban úgy tűnik fel előttünk ez a kor, mint a zene valódi aranykora. Tündérvilága a nagy felfedezőnek, aki a lélek mindig újabb s újabb területét hódítja meg a zenei kifejezés számára, aki oly könnyen oly magától értetődően ontja magából a szebbnél-szebb malódiákat, amelyekben forma és tartalom, szükség képiség és szabadság teljesen egybefolytak. Milyen mérhetetlenül nagy művész lehetett az, aki saját élete nyomorúságában, élettársa lelki szegénységében, sok-sok keserű tapasztalatában csak a szépet, csak a jót tudta meglátni és szürke valóságból a tiszta szépség világát megteremteni.

Annál megdöbbentőbb, mikor ebben a szeretetre, kényeztetésre született gyermeki jóságú lélekben is felszínre kerülnek a sötét tudatalatti rétegek. Az idén előadásra kerülő operák közül kétségtelenül a «Don Giovanni» állt az érdeklődés központjában. Csábító feladat ez a mű minden operaszínpad számára, mert mind művészi értéke, mind színpadi rendezése kimeríthetetlen lehetőségeket rejt magában. Meg tudjuk érteni, hogy ez a mű sehogyan sem nyerte meg a korabeli Bécs tetszését. Ez már nem volt «mulattató» opera, hanem valami csodálatos új alkotás, amely a hallgatót állandóan lázas feszültségben tartja. Mozart utolsóelőtti operája, ahol a halál, az ismeretlen túlvilági élet gyöttrő problémája minden könnyörtelenségével fordult szemben az életet olyan forrón szerető és a korai véget talán már előre megsejtő zeneköltővel.

Szövegét II. József udvari költője, a spanyol-zsidó származású Da Ponte írta, de mi volna ez a szöveg Mozart páratlan jellemábrázoló művészetének nélkül? Ebben az ábrázolásban Don Juan alakja fausti magaslatra emelkedik; nemcsak könnyelmű kalandor, lelkiismeretlen és felelőtlen nőcsábító, hanem tragikus végzet hőse, aki bár az érzéki életörömökben hiába hajszojja a kielégülést, nyugtalansága folyton tovább űzi s inkább választja a teljes megsemmisülést, semhogy jószántából lényének egyetlen porcikáját megtagadja. «Aki sohasem volt gyáva» akit a veszély, a kockázat mindenkor csak még jobban tüzelt a küzdelemre, hogy ezzel is csak siettesse végzetét.

Milyen hatalma is van a zenének az emberi lélek fölött! Még pár perccel előbb sietve törtünk magunknak utat az emberek sűrű sorfalai között, akik a Festspielhaus-hoz vezető utakat ellepték, hogy lelkes éljenzéssel kísérjék a «Stellvertreter» Rudolf Hess útját, aki az idej ünnepi játékokat az új német egység jegyében megnyitotta. Még fülünkben a mindennap lármája, a kis város hatalmas forgataga, mikor végre helyet foglalunk az ünneplő közönséggel telt nézőtéren. Elsötétülnek a lámpák, felhangzik a nyitány szinkopás két bevezető akkordja s egyszerre más világban vagyunk. Mindig erősebb, mindig megrázóbb lesz ennek a világnak a hangja. A vonósok és a fuvolák skálamenetei szinte testileg is éreztetik velünk az örökkévalóság borzadályát, hogy egy hatalmas forte után a legélesebb ellentét, az Allegro túlradó életereje és mozgalmassága ragadjon magával. A Don Juan-i lélekben tomboló démonok, az anyaghoz kötöttség áll itt szemben az előbbi tételnek az emberi kicsiséget és jelentéktelenséget szinte agyonnyomorítóan éreztető fenségével.

Az idej salzburgi operai együttes kitűnő előadása gondoskodott róla, hogy Mozart csodálatos műve az első taktustól az utolsóig hatalmában tartson. Az előadás nyelve olasz volt, a szereplők is nagyrészt olaszok voltak. *Ezio Pinza* valóban eszményi Don Juan, akinek lágy, behízelt baritonja mesteri módon hozta érvényre a mozarti recitativoknak azt a bámulatos

könnyedségét és természetességét, ahogy a zenei elemek kiemelésével a nyelv kifejező erejét felfokozzák, áttüzesítik. Az egyes szereplők mind arra szolgáltak, hogy ezt a démoni jellemet a legkülönbélebb oldalról megvilágítsák. Donna Anna (Elisabeth Rethberg) gyűlölete vad, zsarnoki egyéniségét, élet és halál urát tükrözteti, Donna Elvira (Luise Helletsgruber) szenvedélyes temperamentuma az ellenállhatatlan varázslót vetíti elének, aki hűtlensége ellenére is rabságba tartja Elvira szívét, Zerlina (Maria Cebotari) a kis parasztlány ösztönös odaadásában a hódító, előkelő lovag, Leporello (V. Lazari) lapos érzikésében a torzított, köznapiságba lerántott donjuani lélek él, Don Ottavio (Antonio Dermota) nemes, de akaratgyenge lényében Don Juan energiától, vakmerőségtől sugárzó egyéniségének éppen az ellentétét kapjuk.

S ezeket a jellemvonásokat Mozart zenéje a kifejező eszközöknek olyan kifinomodásával kelti életre, ami az előadók képességét a legnagyobb próbára teszi. Itt látjuk, hogy micsoda művészi alázat, munka és fáradtság kell ahhoz, hogy valaki jó Mozart-interpretátor legyen. Ebben a stílusban nem lehet elkenni, elnagyolni semmit. Itt minden hang tiszta plasztikával rajzolódik elének, amelyet a maga lebegő, szinte szeráfi gyöngédségében is «fogni kell», amelynek a pianók és a pianissimók kultuszában kifinomodott sajátos Mozart vonalvezetés adja meg az igazi szépségét. Nem a hang erejének, hanem a kulturájának a csillogtatása a fő követelménye. Feltűnő továbbá, hogy mennyire háttérbe szorul az idej salzburgi előadásokon a külső látványosság, az agyonrendezés és díszletezés — sajnos, a zene rovására — ma annyira érvényesülő törekvése. Régi zenei tradíciók városában vagyunk, amely nem a szem, hanem a fül élvezetére iskolázza a közönséget. Így például a Don Juanban az egyes képek közvetlenül egymásután következnek, egyszerű rendezésükkel nem kívánnak hosszabb szünetet s nem törnek meg a hangulat folytonosságát. Rendezési szempontból különben nagyon érdekes megtekinteni a Mozart-múzeum színpadtörténeti részét, amely kitűnő példája annak is, hogy milyen örök élő, folytonosan átalakuló a színház élete. A kis kivilágitható színpad-modellekben látunk itt olyan dekorációkat is, amelyek még Mozart szeméi előtt voltak, midőn a dirigens pult mellől művét vezényelte. Látjuk a Biedermeier-kor, Schinkel és Quaglio díszleteit, a XIX. század közepéről való díszleteket, mikor már a wagneri operák követelményei befolyásolták a Mozart-operák színpadát, itt vannak a bécsi Hofoper díszletei, amely a Don Juan-nal nyitotta meg kapuit, végül a háború utáni legújabb, neoklasszikus színpadok. Természetesen a temetői jelenet ábrázolása a legjellemzőbb a fejlődésre, amely egyszer a klasszikus nagyvonalúság, másszor a romantikus festőiség és kísértetiesség jegyében keresett mindig új megoldásokat az izgalmas történés hatásos színpadi beállítására.

Különben mindenütt a német szellem erős kidomborítására látunk törekvéseket. A város örömmel üdvözli a falai közé tömegestül érkező német utasokat, akik ha nagyrészt nem is hoznak súlyos aranyakat, de annál több lelkesedést. Így Wagner Nürnbergi mesterdalmokok és Tannhäuser c. operái, Strauss Richard Rózsalovagja, Mozart Figaró házassága, Beethoven Fidelioja és egyetlen olasz opera, Verdi Falstaff-ja szerepelnek az idej műsoron. A Dóm-ban tartott egyházi hangversenyeken régi salzburgi mesterek, Mozart, Schubert, Brahms, Bruckner, Messner művei. Emellett elenyésző kis szerep jut a zenekari hangversenyeken a francia és az olasz mestereknek. Karmestereik Furtwaengler, K. Böhm, H. Knappertsbusch, zenekaruk a bécsi filharmónikus zenekar és a külföldi (olasz) vendégszereplő énekesek mellett

egy pár kitűnő magyar erő: Réthy Eszter, Tutsek Piroska, Svéd Sándor, akik mind nagy sikerrel illeszkedtek be a német, illetve olasz együttesekbe. Boldog Salzburg, amely még az idegeneket is a honi talajból sarjadt művészetébe tudja beolvasztani s amely nem parádés rendezésekkel, hanem tiszta faji zeneművészettel hódítja meg kényes nemzetközi közönségét. Hála Istennek, nálunk is mutatkoznak már a nemzeti művészet ünnepi játékaiknak első úttörései. Az idei szegedi magyar ünnepi játékok, többek között a Háy János nagy sikere egy szebb jövő reményére jogosít, mikor nem idegen szerzők, hanem a magyar szellem alkotásai lesznek az ünnepi játékok egyedül hivatott vonzerői.

F I L M.

A SZEZÓN INDULÓ FILMJEI.

Diáklányok kanyarodnak elő egy faszorból vadonatúj suhanású kerékpáron, csupa fiatal, élénk arc, lobogó haj, csillogó szem. Diákok eveznek a Themzén, fehér trikóban, nekifeszülve, rekedten ordító tömeg a parton, ütemes csapások a vízen. Újra tomboló közönség lelkesíti a rugby-játékosokat, akik kipárnázott vállal, sisakosan cikáznak a pályán. A sport és a fiatalság jegyében indulnak az amerikai filmek, a **Szivek csalóganya**, az **Oxfordi diák** és az **Annapolis**. Deanne Durbin új filmje nem unalmasan előretudott és nem vontatott cselekményen épül, egy svájci leányintézet friss légkörében. Az internátusban mindenki apjával büszkélkedik. De az ő apja nem él. Költ magának egy apát s mint oroszánvadászról, legendákat mesél róla. Amikor megszorítják, a pályaudvaron nyakába borul egy ismeretlen úrnak, a szimpatikus Herbert Marshallnak, aki némi húzódozás után először kényszerűségből, aztán mind szívesebben vállalja a szerepet. Mulatságos és ötletes bonyodalmak adódnak ebből a helyzetből, végül is a költött papa igazi apja lesz a kislánynak. A rendező javára kell írni, hogy — ami újszerű az ilyen típusú vígjáték-filmben — a történetnek valószerűséget igyekszik adni. Az **Oxfordi diák** az angol ifjúság színes és mozgalmas életét mutatja be. Látjuk Robert Taylort mint sportfiút, professzorokkal tiszteletlenkedik, társait knockoutolja, evez és rövidtávot fut, becsületet szerez a yenkiknek. Az angol diákélet hű rajza teszi kellemessé ezt a filmet. Állítólag háromszázezer dollárral olcsóbb lett volna, ha Hollywoodban készíti a Metro. De Mr. Mayer a francia becsületrend után angol kitüntetést is akar. A ragaszkodást az eredeti miliőhöz tehát, nem mint a művészetnek tett engedményt kell elkönyvelnünk. — Az utóbbi, pazar kiállítású énekes revüfilmek alapján az volt az érzésünk, hogy az amerikai tengerészek mind görölk, akik zenére végeznek táncos rendgyakorlatokat. Az **Annapolis** meggyőz róla, hogy vannak komolyabb tengerésznővendékek is, akik már a rugbynél tartanak.

Filmdrámával jelentkezni a heppiendért moziba járó közönség felé: minden becsülésünket megérdemelheti. A nem öregedő Lil Dagover a hősnője a **Másodvirágzásnak**. Egy csendes kisvárosba érdekes és titokzatos asszony érkezik, hogy elvonuljon a világ szeme elől. Csak zongorajátéka szűrődik ki szobájának falai közül. Három férfi lép be ebbe az elvonult életbe: egyik kalandot keres, a másik még gyermek, fellobbanó ifjú s a harmadik az érett férfi. Ő az igazi szerelmes, aki életét veszti s az asszony egyedül vándorol

tovább, a gyermek-szerelmesnek tudtán kívül módot adva arra, hogy ebben a tragédiában férfivá érlelődjék. Különösen illik ez a szerep Lil Dagoverhez, játékát nem egy pillanatban egészen közel érezzük a tiszta művészethez.

Komolyabb felfogásával és Victor Mac Laglen alakításával emelkedik ki a gangster-filmek romantikájából a **Két fegyene**. Mc. Laglen gyermekrablót játszik, aki régebbi bűne miatt éveket ül börtönben. Megrokkantan, megöregedve kerül ki a gyermeket, aki fiatal lánnyá nőtt fel közben, magához veszi. Később jóvátész mindent, feladja magát, újra vállalja a büntetést. Új hang az ilyen témájú filmeknél és Amerikáról lévén szó, finom lélektani motívum. Victor Mac Laglen nem nagy színész. Érzéseinek és szenvedélyének rajzával nem rendít meg bennünket, de birkózása a szereppel, őszinte igyekvés a beleélésre, rokonszenvűnket ébreszti fel és emberi közelségbe hozza.

Mondanivalója van a **Nem félek senkitől** új Harold Lloyd-filmnek, amely friss ötleteivel és majdnem satirikus elemeivel aratott sikert. Harold Lloyd félszeg, pápaszemes tudós, gyávasága és tehetetlensége fonák helyzetek sorozataiba sodorja s a sors véget nem érő csúfolódásai után bátrabb lesz mindenkinél, szembeszáll az egész világgal. Felejthetetlen utazása a két tipikusan amerikai potyautassal a tehervonaton. Pápaszemes hősünk végül mindenkit provokál s a megsértett emberek egyre növekvő tömege üldözi. A finálé a régi nagy burleszkfilmekre emlékeztet pergő rohanásával.

A reklám hatalmas hadjárata előzte meg a **Borcsa Amerikában** bemutatóját. A film siralmas és ha ebből ítélnök meg, kétségbe kellene esnünk a magyar filmgyártás jövőjén. Mály Gerőt látjuk a jegyzőnél. Hosszú párbeszéd. A Pista legény a szüleivel. Ujra párbeszéd. Dayka Margit a műhelyben. Ismét párbeszéd. Történekekről esik szó, mindenki elbeszél valamit. Miért a szereplők hangjából kell megtudnunk, mi történik, miért nem lehet szemléltetni? A film feladata éppen a pergő történésnek bemutatása lenne. Itt gondosan fölépített színpadi jelenetek követik egymást, sőt a színpadszerűségben annyira megy a rendező, hogy egyik jelenetben az úgynevezett félrebeszélést alkalmazza, ami eminensen elavult színpadi játékelem. A moziba járó serdületlenek is érzik, filmnél az ilyesmit mimikával kell kifejeztetni. Kulisszaházakat látunk, kulissza-fákkal és műparasztokkal, akik mélyen, gyomorból beszélnek és rezegtetik a hangjukat. Ugyan, hol láttott ilyen parasztokat a rendező? Borcsa elénekkel egy népművészet-slágerdalt, erre szerződtetik. Csak valami dícsérnivalót találunk; Borcsa elindul Amerikába, vége az első résznek és fogalmunk sincs róla, mi a film ebben a színpadi történetben.

A második rész bemutatja az óriáshajót előlről, oldalról, felülről, zenekarral és óriásgépeivel. Már azt hisszük, hogy híradónak készült a film, amikor előkerülnek a szereplők és Hacsek és Sajó-jelenetet rendeznek, kétségbeesztő vicekkel. Maradtak volna inkább a híradónál. Bosszantóan ügyetlen, amikor a rendező együgyű szólamokkal bámultatja Daykával és Mályval a felhőkarcolókat. Remek alakítás Vaszary Piroska parasztasszonya s a kedves Dayka Margit és a kitűnő Mály Gerő is méltóbb színvonalat érdemelt volna. Hámory Imréről daliát csinál a rendező, aki ledobban a lány elé, mint a puszta fia, majd steward lesz belőle, újra parasztlegény népviseletben, aki megalkuszik, hogy ötszáz dollárért kipofoztatja magát Amerikából és burleszkjelenetet rögtönöz a fülvédőjével. Higgyük el, hogy ilyen egy bogdándi parasztlegény? Mégis, magyar filmről lévén szó, valamit dícsérni kell. Dícsérjük hát meg a gondos és kitűnő hangfelvételt. Ez valóban jó. Olyan jó, hogy inkább rádión kellett volna közvetíteni az előadást s a rosszul megrendezett

felvételek, az ügyetlen képsorozat s az egész film, Amerikástól és Conte di Savoyástól elmaradhatott volna.

Minden elragadtatásunkat megérdemli ellenben az a kis **trükkfilm**, amely a csacska halacszkáról szól. A víz fenekén apró halcsemetek fogják a polip megszámlálhatatlan karját és táncolnak körbe. De megkezdődik az iskola. A tanítónéni előénekel: «Úgy-e ez egy rút kötél?» A halacszkák ráéneklük: «Bizony ez egy rút kötél!» «Úgy-e ez egy csúf horog?» «Bizony ez egy csúf horog!» A kis halacska rendetlenkedik s így becsukják, könyvével együtt, hogy tanuljon. Rögtön megszökik. A horog már várja őt, rajta a giliszta, aki mint karsú görll csinósítja, púderozza magát és el akarja csábitani. Mindenféle rémes dolog történik vele igazán, de végül megmenekül, visszahuhan az iskolába, s kezében a könyvvel, amit ki sem nyitott, eldarálja az életről megtanult leckét. Aesopusi kísérlet a trükkfilmben.

A **hiradók** változatlanul tele vannak fegyveres díszmenetekkel, ünnepi fölvonulásokkal, spanyol és kínai harcokkal; különösen érdekes a repülőgépen utazó sarki hittérítő, s a gépet megáldó szakállas pap. Láttuk az óceánrepülő Carrigan fogadtatását, az elemi erejű tömeglelkésedést. Boldogan mosolyog, mint egy különösen jól sikerült csíny után, integet és homlokát törülgeti. Végül egy páratlan kedves kép az angol királyról. Egyszerű és rokonszenvesen félszeg fiatalember, társasjátékot énekel a diákokkal, — valahogy nagyon közéjük illőn.

Soós László.

A DRÁMAÍRÓ GIRAUDOUX.

«Jótanuló, aki minduntalan kigúnyolja mestereit és megfricskázza a szabályokat» . . . ilyenformán szokás a regényíró Giraudouxot jellemezni. Ez a diplomata-író, aki beutazta a félvilágot, de filológusnak indult s az Ecole Normaleban végzett, stílusban és kompozícióban bizonyára tudna annyit, mint bárki; igazán nem technika vagy ügyesség kérdése nála, hogy nem figyel az úgynevezett szabályokra, hogy nem keres komolyságot, vagy célt, hogy játszani kezd s százoldalakat ír tele cselekvény és jellemekek nélkül, végtelenül vonzó álomvilágról, mosolygó vagy szentimentális iróniával. Tele van irodalmi emlékekkel, filozófiával, tanultsággal, de minden irodalomról tanult fogalmunk alkalmazhatatlan lesz művével szemben. Az események megszokott, emberi logikáját épp oly könnyen figyelmen kívül hagyja, mint egy retorika-esztétikai szerkesztés alapelveit. Ilyen írói jellem, fantáziájával, mesterkélttségével, játékaival és szeszélyességével alkalmas tán rá, hogy nagyot és eredetit alkosson valami olyan regényre hasonlító műfajtanalában, mint amilyenek általában írásai, melyeket költői csavargásoknak szeret nevezni, de elbíri-e a dráma szigorú megkötöttségét?

1924-ben, amikor a *Siegfried et le Limousin* néhány részlete párbeszédes formában megjelent, nagy és valljuk be, érthető bizalmatlanság fogadta. A dráma valódi történést kíván, cselekvést, szilárd vázat, biztos jellemvezetést, kompozícióérzéklet, színpadismeretet; mennyi pozitív követelmény, amit a regények Giraudouxja nem ígért! Vagy, ha képesnek is tartotta volna valaki ezt a végtelenül művelt, «jótanuló» és «mindenre képes» írókat arra, hogy megfeleljen a drámai követelményeknek, úgy látszott, hogy ez csak írói jellemének és újságának feláldozásával érhető el.

Siegfried, a szindarab Siegfried csodája, hogy a drámai föltételek figyelembevételével nem űzte ki a giraudoux világot: hogy egy valós történet s egy drámai feszültség kereteiben ott nyüzsög mind az a játék, érzékenység és fantázia, ami a Giraudoux-regények igazi vonzóerejét s hatalmas eredetiségét jelentette.

Siegfried, főleg 1922-ben megjelent regényformájában, egy háborús emlékezetelvesztésen épül. *Forestier*, fiatal francia író sebesülés következtében elveszti emlékezetét s egy önkéntes ápolónő, *Zelten Éva* bárónő jóhiszeműen németnek «neveli» fel. A darab úgy indul, hogy Siegfried tanácsos nem akarja fogadni Rathenaut és Ludendorft, mert azokkal a németekkel akar találkozni, akik fiúkat, testvérüket, rokonukat vélik felismerni benne: Siegfried szeretné megtalálni önmagát. De ezek a kísérletek hiábavalók. Az igazságot csak *Zelten* bárótól, politikai ellenfeletől s *Geneviève Prat*-tól, hajdani menyasszonyától tudhatja meg. De ha megtudta, le kell mondania a rangról, hatalomról és diktatóri szerepről, hogy visszatérjen Franciaországba, amely nem várja, mert nincs joga németnek lenni. «Nem merek megmozdulni — mondja ebben a pillanatban —, az első mozdulatra porrá omolhat ez az egész épület, amit magamban hordtam. A falakon túl ezek a hősök és ezek a tájak egyszerre idegenek lesznek. Mit érezhet egy hétéves gyermek, ha kis életének felnőttéi, városai és folyói egyszerre hátatfordítanak neki?» *Forestier* visszatér Franciaországba. *Geneviève*, aki csak «tanácsos úrnak» szólította, vagy

Jacques-nak, francia keresztnévén, a határon kimondja a Siegfried nevet, mintha egy francia-német megbékülés reménye lenne: «Siegfried, szeretlek!»

Siegfriedre hat-hét darab következett azóta, az utóbbi évek színházának legnagyobb francia eseményei. Ezek a darabok, ez a mű ma már megengedi, hogy meglássuk rajta át Giraudoux színházi elveit, egy új dráma-irodalmi stílus végtelenül vonzó kibontakozását.

A giraudouxi dráma *racionális és irodalmi*. A francia klasszikus dráma szerette az úgynevezett örök témákat. Racine, Corneille, Molière szívesen nyúlnak a nagy görög tragikusok anyagához. Az ismert, gyakran feldolgozott témában a racionális művészet formai csábítást talál, adott keretek között, meglévő minták után valami mást adni, átélni egy történetet a jelenbe, ismert mesével modern problémákra keresni feleletet, racionalista jellegű költőknek mindig izgató feladat. Giraudoux *Judithja*, *Amphitryonja* (amit Molière is feldolgozott), *Trójai háborúja* és *Elektrája* feltétlenül ebbe a sorba tartoznak. Egyébként Giraudoux egy *Jouvet*-ről, legfőbb színházi interpretátátoráról írt könyve előszavában maga is hitet tesz az intellektuális és racionalista, ha úgy tetszik Racine-i, francia hagyományú színház mellett. Elítéli a színházi rendezésnek németes, legalábbis *Reinhardt-Piscatori* felfogását; az ő színháza nem diszleteken, fényeken és tömegeken épül, a francia színház hagyományosan irodalmi, a francia néző a szavaknak hisz, nem a diszleteknek. A lélek nagy harcai nem igazodhatnak fény és árnyékjátékra, elsősorban a beszéden át kell kifejezéshez jutniok.

Ez a színházszemlélet a szövegnek, a színjátszás irodalmi részének juttatja a döntő szerepet s az előadás értékeit sokkal inkább az egyéni szerepek megformálásában, mint a tömegjelenetek megrendezésében keresi. Az igazi nagyjelenet szerinte nem egy kétszáz személyes szavalókórus felcsendülése, hanem a hős egy mondatának meleg, vagy ironikus árnyalata. A lélek megmutathatja magát *egy szóban*, kinyílnak egy szóra, mint egy betűzáras kincsesláda; az emberi hang, a dialógus igazibb nyelve a színháznak, mint a süllyesztő és a masinéria.

Bizonyos külsőségekben, amelyek ebből a színházszemléletből fakadnak, a Giraudoux-darabok sok hasonlóságot mutatnak a klasszikus francia drámával: sok párbeszéd s majdnem semmi külsődleges cselekvés a színpadon, kevés szereplő, lírai részek, finom hangulati hatások. A tömeg és kollektívum giraudouxi-racionalista megkerülésére mi sem jellemzőbb, mint ahogy az *Elektra* félbolond, cinikus és ravasz koldusa, egy túlkomplikált és túlegyénített «típusalak» átveszi a görög karének szerepét, magyarázza s mintegy a közönség álláspontjából érti és éli át a drámát.

A racionális jellemkonstruálás francia hagyománya preciozitással, egy másik francia hagyománnyal keveredik Giraudoux művében. Embert nem megfigyelésből, élő alakról mintázni, hanem egy elvre, egy principiumra építeni fel, a *Candide ou l'optimisme*-nek ez a voltairei módszere, amit Giraudoux a *Simon le pathétique* regény-címében szinte átvenni látszik, nagyon észelvi és erősen irodalmi; végeredményben olyan sematizálást és leegyszerűsítést követel, ami a realista modorral nem fér össze: kevés neki. Csak a preciozítás tudatos játékosága és tudatos naívsága képes egy elvet felöltöztetni. Így a legtöbb Giraudoux-alak észbeli konstrukció, amiből talán hiányozni fog a naturalista értelemben vett életszerűség, de melyek a preciozítás révén annál többet nyernek intellektuális érzékenységben, árnyalatokban és fantáziajátékban s konstruált voltuknál fogva leginkább közeledhetnek a valóság rendszerezett víziójához, amire az ember minden realizmus-

vágya mellett is mindig törekedett, mert a világot nemcsak látni akarta, de uralkodni rajta, érteni! Egyébként is közismert Giraudoux paradox vallomása, hogy leginkább élőnek ható alakjai a legerősebben észbeli szerkesztésűek.

Ez a racionalitás nem föltétlenül ellensége a drámának. Divat volt egy időben a tragédia lehetőségét a monomániában keresni. Giraudoux emberlátásának is vannak tragikus lehetőségei: ezek az elvekre alkotott hősök valahogy a monómánia hasonlóságára állanak felül az élet mindennapiságán. Valóban, elvek és elvontságok nem fejeznek-e ki valami öröket és emberfelettit?

A nagy giraudoux-i témák is racionális ihletettséggük. *A giraudoux-i jellem az embernek egy szereppel való találkozása.* Az *Amphitryon* Alkménáját a jó feleség szerepköre teszi kívánatosá. «Miért vártál ezzel a szerelemmel, ó Juppiter, addig, amíg asszony lettem? Talán mint fiatal leány én is szerettelek volna.» És Juppiter azt feleli: «A te tökéletességed az, hogy feleség vagy! Először egy férjre volt szükség, hogy ezt az értéket megadja neked». A bibliai *Judith* tragédiája is az, hogy nem hisz az Isten által neki rendelt szerepben, teljesítése közben sem azonosul vele, egyéni életet, kalandot, boldogságot keres.

Az emberi jellem nem állandó. Ha a szerep értelmét veszti, összeomlik a jellem. Forestierből Siegfried lesz a diktátori szereppel, de Siegfried egyszerűen szétomlik, amint megtudja, hogy ő Forestier s hogy nincs joga élni és küzdeni Németországért.

A jellem változóságának tétele legtisztábban mégis az *Elektrában* bontakozik ki. Aegisthos megölte Agamemnon, de Orestes hazatérésekor Argos veszélyben van, s Argost csak Aegisthos mentheti meg. A haza védelmezőjének szerepe lemossa a bűnt Aegisthosról. A rend fönntartásában, a kormányzásban, a harcban egy nemes és méltóságos királyi én alakult ki benne, a bűnt már elfelejtette, nem érzi a magáénak, benne minden tiszta lett és szent a városért való aggodásban. Ez az Aegisthos nem orvgyilkos már, de Argos nemes ura és hős védelmezője. A régi Aegisthos megöhlhetne volna Elektrát, megöhlhetné Orestest, az új nemes király csak kérhet, vitatkozhat és védekezhet. Annál kegyetlenebb a tragikuma, mert tudja, hogyha meghal, Argos elvész vele s Argos megbűnhődik egy olyan bűnért, amiben nem volt hibás. De hallgassuk a koldust, hogyan mondja el Aegisthos halálát:

«Küzdött, csak a balkezevel, fegyver nélkül. Jobbkarján a halott királynő, függőivel és gyöngyeivel. Küzdött, hogy bűnősként kell meghalnia, mikor benne már minden tiszta és szent, harcolni egy bűn miatt, ami már nem az övé többé. Már nem védte magát, kinyújtotta a jobb kezét és érezni lehetett, hogy ha meg akar szabadulni a királynőtől, azt nem azért teszi, hogy egyedül küzdhessen, de hogy meghalhasson egyedül, hogy távol kerüljön a halálban legalább Klitemnesztrától... És nem sikerült. Örökké megmarad a Klitemnesztra-Aegisthos pár. Aztán meghalt, egy nevet kiáltva, amit én nem mondok ki...»

Aegisthos hangja kívülről: Elektra!...

A koldus: Túlgyorsan meséltem. Csak most ért utól.»

Igy villan fel Giraudoux mesteri kezében Aegisthos halálának igazi oka: Elektra, tisztasága és gyűlölete; így villan fel a tragédia súlyos végzet-szerűsége: hogy van ember, akadhat ember, aki annyira érti, annyira látja, hogy meg tudja érezni előre a végét.

Az emberi jellem változóságához kapcsolódik a másik jellegzetes Giraudoux-téma, *a fiatalság legendája*. A háború utáni európai regény nagy

felfedezése volt a gyermekpszichológia. Giraudoux nem a fiatalság volta-képeni pszichikai állapotát ragadja meg, nem a gyermeki lelkiállapotba való visszahelyezkedésre törekszik, felülről nézi a gyermekkort s elsősorban indetermínáltságát és lehetőségeit szemléli. A fiatalság a nagy álmódzás és a minden lehetőség ideje. A fiatal előtt még nyitva áll minden dicsőség, mindenféle szerencse reménye. Minden előtte van, minden lehet még belőle. Várakozó határozatlanságban, indetermínáltságban él. Még mindenre hajlamos, még mindent megtanulhat. Még nem választott, sehova sem kötötte le magát, nem korlátolta magát foglalkozással, szaktanulmánnyal. Még nem lehet tudni, mi szunnyad benne, még nem lehet tudni, mit fog csinálni belőle az élet.

Ez a fiatalságfelfogás adja meg Giraudoux leányalakjainak könnyed, tűnékeny és titokzatos költőiségét. A fiatal leányban, szűzben, míg nősorsa beteljesülését várja, minden lehetőség benn van, egész világ alszik benne, minden eleme egyformán lebegőn, egyformán készen a kibontakozásra.

«A leányban ezer férfi képe van, mint ezer láthatatlan test, s a leány azt a csókot várja, amelyik az ezer láthatatlan testet el tudja űzni» — ilyenformán beszélnek meg ezt Vaitourou a polinéziai bennszülött és Mistres Banks, az angol puritán feleség a *Toldalék Cook Utazásához* (1935) című kis darabban. «Az asszony az a lény — mondja Holophernes Judithnak —, aki már megtalálta természetét. Te még keresed, tehát szűz vagy. Csak holnap fogod tudni, hogy fősvény vagy-e vagy tékozló, angyal vagy-e vagy boszorkány? Ma még nem tudod. Ágyamról első gyermekeddel fogsz fölkelni : önmagaddal!»

A háború utáni irodalom szereti szembeállítani a gyermeket a világgal. A gyermek jobb mint a világ, tisztább, egyenesebb, becsületesebb. Megvan benne az abszolútumnak, a végleteknek az érzéke, mindaz, amit az életben szépnek, költőinek, lehetetlennek és veszélyesnek tartunk. Ha a gyermek beleilleszkedik a világba, akkor megalkuszik vagy elromlik, mert a világ nem bírja meg s el akarja pusztítani a gyermek egyenességét és tisztaságát. «Végül elérkezett az az év, amikor annyi idős voltam, mint Viola de Barra, aztán mint Nagy Sándor és aztán elkezdődhetett a szomorú élet.» Erről a «szomorú» életről Giraudoux bizonyára azt hiszi, hogy «csúnya» is.

A fiatal leány tisztasága, határozatlansága, a benne szunnyadó ezer lehetőség, magasabb rendre, igazabb dolgokra vágyódása is ellenkezik a világgal. A *fiatal leány és a világ* ilyen összeütközése a Giraudoux-darabok legtipikusabb problémája.

Vannak könnyed, szinte humoros megoldásai. Az *Intermezzóban* egy francia városka hatóságai s a kerületi rendőrség vezetője vonul fel, hogy véget vessen egy fiatal leány és egy kísértet «társadalom- és világrendellenes» közeledésének. Isabelle, a kis tanítónő furcsa tisztaságában, s a növényeket testvérévé fogadó szelídségében egy egészségesebb világról álmodik, melynek a túlvilágiak is részesei, s a réteken egy fiatalember szellemével találkozgat. Tetszhalotti, merev ájulásából csak egy nagyon evilági lárma s a mértékHITELESÍTŐ szerelme tudja visszahozni. Ezzel a mértékHITELESÍTŐVEL találkozunk már egyszer Giraudouxnál. *Suzanne* fakadt sírva láttára a kikötőben, amikor visszatért az óceáni szigetéről, az álomvilágból, mert a mértékHITELESÍTŐ a valóságot s a «szomorú életet» jelentette. Az Intermezzo mértékHITELESÍTŐJE is ezt a kisszerű s valójában szomorú mindennapot jelenti Isabellének, a házassággal egy földi sorsra való elrendelést ; módot a világba való beilleszkedésre, de leszállást valami magasabb lehetőség síkjáról. Isabelle lelke talán meggyógyult, de egy szép kísértésnek is vége van.

A görög mitológia királyai között tragikusabbra sikerül a kísérlet. Mert «királyok között megvalósítható, ami szegények között soha, a tiszta gyűlölet, a tiszta harag, a meztelen igazság».

Az *Elektrában* egy fiatal leány tisztasága ütközik meg a világgal és hajszol tragédiába bűnöst, ártatlant egyaránt. Elektra olyan tiszta, hogy nem tudja megbocsátani a piszkot, nem tudja elnézni a bűnt. El akarja pusztítani a bűnösöket, hogy olyan világ *hajnala* jöjjön, amely bűn nélkül való. Érti a bűnt és semmi sem akadályozhatja meg a bosszúállásban. Az sem, ha megtudja, hogy tulajdon anyja a bűnös. Elátkozza az anyját és görcsösen keres okokat, hogy még jobban gyűlölhessen. Van egy kiáltása: «Nem olyan szerencsés mindenki, hogy árva lehetne!» Nem gátolhatja az sem, hogy Orestes körül ott ugrálnak, forognak, rikoltoznak már az eumenidák, az sem, hogy Aegisthos nem érzi már a bűnt, az sem, hogy Argost ellenség ostromolja s Aegisthossal együtt elpusztul a város és elpusztulnak annyi ártatlanok, akiknek semmi része nem volt a bűnben. Emberfölötti tisztaság és emberfölötti igazság! Kegyetlen tisztaság és kegyetlen igazság!

Aegisthos meghalt, Argos ég, fegyvercsörgés, lárma, égő házak festik veresre az eget. Mi történik? «Hogy hívják azt, ha a nap fölkel, mint most, de minden tönkrement, minden szétrombolódott, de a levegő mégis szíható, hogy mindenünk elveszett, a város ég, az ártatlanok egymást ölik, de a bűnösök haldokolnak a fölkelő napban egy szögletben?»

A koldus felel rá:

«Igen szép neve van, asszony. Úgy hívják: *Hajnal!*»

A Bűntelen jövő *hajnala*.

Az Amphitryon-téma harmincnyolcadik, Giraudoux-féle feldolgozása mégcsak szellemes játék, de az Elektra kristályosan zsúfolt levegőjéből egy nagyszerű tragédia lép ki. Ha Siegfried reményt nyújtott még a megbékülésre, a *Nem lesz Trójai háború* már a minden jóakaraton felülálló, kegyetlen végzetről beszél, álcázott görögösége mögött az örök német-francia ellentétek vészfelhői tornyosulnak. Valami hajtja a népeket egymás ellen, s kevés a vezérek, Hektor és Ulixes őszinte békevágya, kevés túrni pofont és megaláztatást a békéért, nem elég visszaadni Helénát, ha máson nem, egy haldokló költő hazugságán ki fog robbanni a gyűlölet. De addig, az utolsó szóig, micsoda feszültséget és micsoda varázsos játékot teremt ez a tékozló költő, szellemnek, szépségnek és különőségeknek milyen áradatát zúdítja ránk ez az alapjában véve reménytelen bevallása a gyűlöletnek!

Ha eddig Giraudoux racionalitását hangsúlyoztuk, most erről a gazdagságról kellene szólni, arról a bőségről és kecsességről, amibe filozófia és tanultság burkolva van, amivel Giraudoux elleplezi önmagát.

Irisnek, a tehetetlen istenek szórakozott küldöttének beszédét szeretném idézni a *Trójai háborúból*, a kertész magánbeszédét, akinek Elektra jegyese volt, Isabelle kis tanítványainak szepegését, vagy a mértékHITELESÍTŐ álmait az *Intermezzóból*, megannyi példát valami nagyon új és nálunk nagyon szokatlan kisművészetre, prózaötvözésre, szóinyenckedésre. Kár, hogy mi magyarok nem tanultunk soha igazi stíluselemzést s kár, hogy nem is értünk hozzá eléggé. Ha ráérnénk tanulni egyszer ilyent, Giraudoux-t nem hagyhatnánk ki tankönyveink közül.

Lovass Gyula.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: KÁLLAY MIKLÓS.

Stephaneum nyomda. Felelős: IFJ. KOHL FERENC.